

Hajnal Zsuzsanna

KÉSŐ ANTIK JELLEGŰ KERÁMIA A KÖLKED-FEKETEKAPUI
AVAR KORI TELEPRŐL1. *A lelőhely, a feldolgozás módszere*

A Kiss Attila által Kölked-Feketekapun 1970 és 1999 között feltárt avar kori temető- és település-együttes, mind a sírok, mind a telep leletanyagát tekintve egyedülálló lelőhely. Az egykori közösség életének régészetiileg vizsgálható része egészében elemezhető, a lakóhely és a temetkezésekből ismert kép összevethető. A feltáró régész a temetőket közölte, feldolgozta (KISS 1996; KISS 2002). Az alábbiakban közlésre kerülő anyag a település első feldolgozott kerámiacsoportja, ezért bevezetésként a leletanyag vizsgálatának a módszerét ismertetem.

A kölkedi telepen a több mint 5 hektárnyi felületen feltárt közel 500 objektumból 15–20 ezer kerámia-töredék került elő. Hasonló nagyságú avar kori telep és kerámiaanyag feldolgozására eddig nem került sor. A közölt, vagy részben közölt népvándorlás kori telepek tipológiai-kronológiai értékeléséhez, a kisebb mennyiségű kerámia anyagnak áttekinthető volta miatt a kutatók más módszereket használtak, egyes esetekben statisztikai módszereket is alkalmaztak (BÓNA 1973, 73–78; SZŐKE 1980, 182–189; BÁLINT 1991, 35–64; VIDA 1996, 328–336; VADAY 1996, 106–149; VADAY–HORVÁTH 1999, 179–191, 193–198; VADAY 1999, 233, 239–244). A kölkedi telep anyagának értékeléséhez a Kárpát-medencén kívül a nyugat-európai koraközépkori telep-feldolgozások módszereinek elemeit használtam fel (LOBBEDEY 1968; HÜBENER 1969; LÜDTKE 1985; HEEGE 1995; GROSS 1991). Továbbá szeretném elvégezni a régészeti elméleti-módszertani munkák (ORTON–TYERS–VINCE 1997; BAUER et alii 1986) által javasolt, a kölkedi anyagra alkalmazható, várhatóan eredménnyel záruló vizsgálatokat is.

A kölkedi telep kerámiaanyagának feldolgozása során Vida Tivadar a kora avar kori sírkerámiánál kialakított rendszerét használom (VIDA 1999). A település leletanyagának átválogatása, az anyagsoportok szétválasztása során bebizonyosodott, hogy a sírkerámiaira kidolgozott kora avar kori technológiai és formai rendszerbe szervesen beilleszthető az újonnan fel-

dolgozásra kerülő anyag. A telep leleteinek sajátosságai miatt a kerámiatöredékek rendszerezése során azonban alapvetően más módszerre lesz szükség. Míg egy-egy temetkezésbe ép edények kerülnek, a telep kerámia leletei erősen töredékesek, csak ritkán ismerjük az edény teljes formáját. Ezért a leletanyag feldolgozása során az egyes töredékeket először anyaguk, kidolgozásuk alapján technológiai csoportokra válogattam szét. Vida Tivadar anyagsoportjain belül, amennyiben ez szükségessé vált, mint az alább tárgyalandó késő antik jellegű árunál, új alcsoportokat (HAJNAL 2003, 196–205), az egyes technológiai csoportokon belül pedig új formai típusokat alakítottam ki. Egyes technológiai csoportok lehetőség szerint továbbra is különálló formai csoportokat alkotnak, de az IF csoportnál függetlenítettem a formai csoportokat a technológiai csoportokon belüli alcsoportoktól¹.

Az alapformán túl, külön vizsgálom a peremek formáit, amelyhez egy önálló tipológiai rendszert állítottam fel. Külön értékelem az egyes anyagtípusok, formai típusok és peremtípusok egymáshoz való viszonyát. A fő méretadatok – szájmérő, legnagyobb szélesség, talpátmérő, magasság, falvastagság – alapján, az egyes formákon, technológiai csoportokon belül az egyes méretek előfordulását, gyakoriságát, az anyagtípusokra jellemző értékeket, eloszlásukat. A telep leleteinek számadatait összehasonlítom a kölkedi temetőkből előkerült egész edények méreteivel, azok gyakoriságával. A kölkedi telepen a szemétképződés menetéről, az edénytöredékek régészeti leletté válásának folyamatáról. Az egy edényhez tartozó, különböző objektumból előkerülő töredékek térbeli megoszlása, az egy edényből származó töredékek száma, illetve a peremek és az aljak alapján, az egyes edények százalékos meglétének vizsgálatával alkothatunk képet. Az edényszám-bebecslést két párhuzamos módszerrel végzem: egyrészt makroszkopikus vizsgálattal edényenként szétválogatom a töredékeket, figyelembe véve az adott technológiai csoporton belül az edények anyagában, kidolgozásában, égetésében és formájában megfigyelhető különbségeket. Másrészt dokumentálom, hogy az egyes edényaljak és edényperemek hány

százalékát alkották az egész edényeknek. Az összes, a telepről származó azonos technológiai csoportba tartozó, azonos száj-, illetve talpátmérőjű és azonos formai típusba tartozó töredékek százalékos meglevőségének értékeit összeadva megkapom a becsült legkisebb edényszámot. A kölkedi temetők leletei nemcsak az egyes formák rekonstrukcióiban nyújtanak segítséget, hanem a telep kronológiájának, horizontjainak elkülönítésében is. Szeriációval vizsgálom az anyagcsoportok és a formai típusok változását az anyagcsoportokhoz tartozó legkisebb edényszám objektumokon belüli százalékos előfordulása alapján. Ezzel a két módszerrel különítem el az azonos fázisba tartozó objektumokat. Egy-egy horizont leletanyagának összetétele és a típusok térbeli eloszlása vizsgálatával megfigyelhetővé válnak az egyes háztartások közti különbségek; illetve a telep egy időben lakott, egy-egy gazdasági alapegységhez tartozó objektumai is meghatározhatóak lesznek. A kölkedi települési alapegységek összevetése a temetők fázisainak és a sírok térbeli eloszlásával alapot ad a társadalmi, település-szerkezeti rekonstrukcióhoz.

A Kölked-Feketekapun feltárt avar kori temetők anyagában megmutatkozó jelentős késő antik hatás megfigyelhető a hozzájuk tartozó telep leleteiben is. A településről előkerült egy pénzváltó mérleg (LIII. gödör), két kigyófejes karperec (107. ház, 120. ház), számos kanalas fejű hajtű (15. ház, 47. ház, 102. ház, 120. ház, 120. ház, 122. ház, 129. ház, 132. ház), és öt agyagmécses (HAJNAL 2003, 191–195). A leletanyag döntő részét alkotó kerámiatöredékek közt az avar kori sírkerámiából már kis számban ismert késő antik importáru, és azt utánzó agyagedények – IF csoport – a településről is előkerültek.

2. Anyag, készítés-technika

A kölkedi telepről a késő antik eredetű, IF csoportba sorolható leletanyag a sírkerámiából ismert edényekhez (VIDA 1999, 88–90) képest sokszínűbb, változatosabb képet mutat. A telepkerámián belül elsődlegesen a gyorskorongolt, oxidált égetésű töredékeket, továbbá a szürke, de az avar telep többi kerámia-típusától idegen, redukált égetésű darabokat soroltam ide. Vida Tivadarnak az avar kori, késő antik jellegű kerámiára már kiépített rendszere kizárólag formai csoportokat tartalmazott, a telepről származó, IF csoportba tartozó töredékeket 9 technológiai alcsoportra² osztottam.

1. csoport: Jó minőségű, tiszta agyagból készültek, viszonylag nagy mennyiségű, egyenletes szemcsméretű, durva szemcséjű homokkal, egészen apró kavicsal, kevés samottlisztrel soványítottak. Gyorskorongoltak, közepesen gon-

dosan kidolgozottak, vastag falúak. A külső felületük jobban elsimitott, a belső felületükön lapos korongolási bordák fordulnak elő. Keményre égetettek, nagy százalékban fehéres, sárgás engóbbal borítottak. Formai típusonként változó színűek: rózsaszínre, világossárgára, fehéres rózsaszínre égetettek. Amforákat gyártanak ilyen anyagból, a kisebb átmérőjű darabok esetleg 1–2 nagyobb korsó töredékeként is értelmezhetők.

2. csoport: Csillámos homokot tartalmazó agyagból készültek, közepes mértékben tört kavicsal soványítottak. Gyorskorongoltak, jó kidolgozásúak, egyenletes oldalvastagságúak, mind külső, mind belső oldalukon jól elsimitottak. Egyenletesen, keményre égetettek, vörös, sötétvörös színűek. A telepen két, nagy méretű tárolóedényhez tartozó töredékek kerültek elő, az egyiken barnászvörös engób, illetve sűrű, bekarcolt hullám- és vízszintes vonalkötegekből álló díszítés található.

3. csoport: Viszonylag tiszta, kevés csillámos homokot tartalmazó agyagot, kevés tört/apró kavicsal, samottlisztrel soványítottak. Gyorskorongolt edények, közepes-jó kidolgozásúak. Mind külső, mind belső felületükön enyhe korongolási hornyok figyelhetők meg. Több edényen ugyanabból az agyagból készült engób található. Egyenletesen, közepesen keményre égetettek. Rózsaszínűek, sárgás rózsaszínűek, sárgák. Kizárólag bögrék, fazekak készülnek ebből az anyagból.

4. csoport: Tört kavicsal, meszes kavicsal erősen soványított agyagból korongoltak. Az anyag erősen szemcsés, az edények falán átütnek a soványító anyag szemcséi. Jól kidolgozottak, jól elsimitottak; közepes, egyenletes falvastagságúak, keményre égetettek. Az egyik edényhez tartozó töredékeken vékony, ugyanabból az agyagból készült engób figyelhető meg. Színük sárga, sárgászöld. Korsó, kulacs, fazék készült ebből az anyagból.

5. csoport: Több-kevesebb csillámos homokot tartalmazó, kevés tört, meszes kavicsal, samottlisztrel soványított agyagból gyorskorongoltak. Egy-két edény kézi korongon készült. Közepes kidolgozásúak, közepesen-jól elsimitottak, vastag falúak. Vörös, sötétvörös, barnászvörös színűek, keményre égetettek. Kis százalékuk ugyanabból az agyagból készült, vagy sötétebb színre égő engóbbal borított. Kis részüknön bekarcolt díszítés, pár darabon korongolási hornyok vannak. Bögrék, fazekak készülnek ebből az anyagból. Egy-egy nagyobb átmérőjű edényhez tartozó töredéket amforaként is meg lehetne határozni (a Kiskőrös-Pohibuj mackó-dűlőből ismert amforának is ugyanilyen anyaga van). Az egyetlen, feltehetően avar kori zöldmázas edény, egy korsó is ide sorolható.

6. csoport: Csillámos homokot tartalmazó, közepes mennyiségű soványító anyaggal: tört/meszes kavicsal, samottlisztrel kevert agyagból gyorskorongolt edények. Vékony falúak, jól kidolgozottak, közepesen-jól elsimitottak. Többségük sötétebb, ritkán ugyanabból az agyagból készült engóbbal borított. Vörösre, sötétvörösre, barnászvörösre égetettek. Szinte kizárólag díszítetlenek, hornyolás, bekarcolt vonaldísz egészen ritkán előfordul egy-egy töredéken. Általában kisebb méretű edények készülnek ebből az anyagból: bögrék, kislemez, kislemez mellett egy tál is előkerült.

7. csoport: Tiszta, jól iszapolt, kevés csillámos homokot, samottlisztrel tartalmazó agyagból gyorskorongoltak. Nagyon jó kidolgozásúak, jó minőségűek, kívül-belül jól el-

simítottak. Ritkán a korongon felhúzás enyhe spirális csíkjai látszanak az aljakhoz közeli töredékeken. Vékony-közepesen vastag falúak, az edények egy része engóbozott, vagy vörös matt bevonattal borított. Jó minőségben égetettek, kemények, csengő hangúak. Téglaszínűek, vörösek, halvány vörösek, díszítetlenek. Bögrék, fazekak mellett tálak is készülnek ebből az anyagból.

8. csoport: Csillámos homokot tartalmazó, közepes mennyiségű/sok tört kavicssal, samottliszttel soványított agyagból gyorskorongoltak. Közepesen jó kidolgozásúak, belül korongolási hornyokkal. Kívül jól elsimítottak, és vállukon sűrű bekarcolt vízszintes vonalkötegekkel díszítettek, vagy egész testükön hornyoltak. Világos barnára, sötétvörösre, vörösre égetettek. Amforák/amfora alakú korsók készülnek ebből az anyagból.

9. csoport: Az „egyéb” technológiai csoportba azokat a töredékeket foglaltam, melyeket nem lehetett a fenti csoportokba besorolni, és hasonló anyagút, kidolgozásút nem, vagy csak egy-két darabot találtam a telep leletei közt. A finoman iszapolt, kiváló kidolgozású, redukált égetésű, világosszürke töredékektől a tört kavicssal erősen soványított, közepes kidolgozású, sötétbarna, vörös edényekig széles skálán helyezhetők el ezek a töredékek. A változatos anyagokból változatos edényformák készülnek: a fazekakon, bögréken túl tál, és korsók is.

3. Tipológia³

A formai jegyek alapján 6 nagy csoportot különítem el, ezek egy része különálló anyagcsoportot is

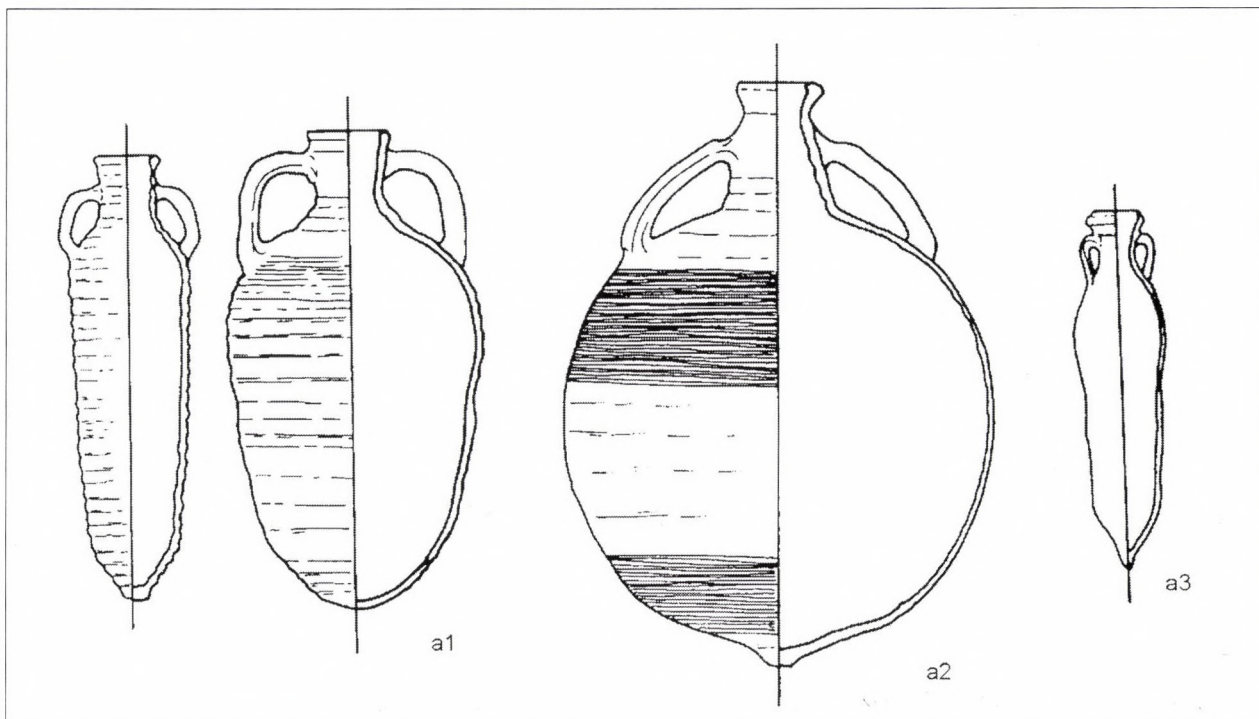
képez, mint például az amforák. A azonos formai típusba sorolható tálak, korsók, fazekak különböző technológiai alcsoportokból is előkerültek.

IFa1-3: Amforák (1. kép; 2-3. kép; 4. kép 1-2; 19. kép; 22. kép 1-2, 4)

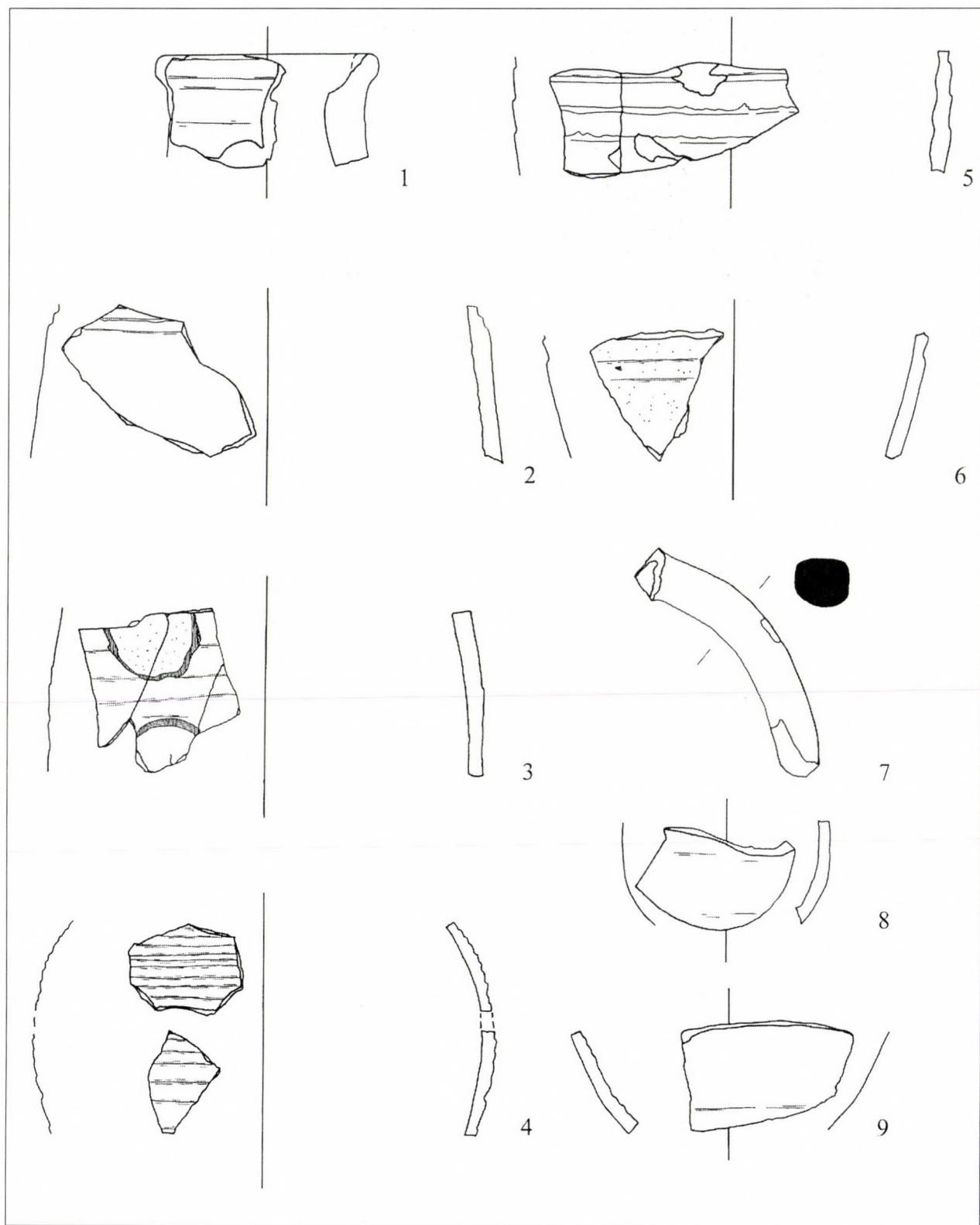
Mintegy 20 amforához tartozó 34 töredék került elő a kölkedi telepről. A meghatározható, formai csoportba sorolható késő antik hatású kerámia 15%-át teszik ki. Szinte csaknem kizárólag oldaltöredékek, egyetlen fül és egyetlen perem került elő. Egy-egy edényből többnyire csak egy töredék ismert. A töredékek anyaguk és formai jegyeik alapján 3 csoportba oszthatók, feltételeesen az amforákhoz sorolhatók a nagyméretű, bordázott testű gömbös edények is.

IFa1: Hengeres, bordázott testű amforák (1. kép; 2. kép 1-6; 3. kép 1-2; 19. kép 1-5; 22. kép 1-2, 4)

A kölkedi telep amfora-töredékeinek 55%-át ez a típus alkotja. Pontos formája nem ismert. Böttger II.1. (BÖTTGER 1987, 45-47), Riley Late Roman 1 (RILEY 1979, 212-215), Scorpan C (SCORPAN 1976, Pl. IX), Kuzmanov XIV-XV. típusához (KUZMANOV 1985, 18-19, Tablo 8-11) köthetők a forma ismert részletei. Homokkal és samottal soványított, szemcsés anyagúak, színük a halvány téglaszíntől a vörösbarnáig terjed, kívül fehér, fehéres sárga engóbbal borítottak. Ezeknek az amforáknak hosszúkás,

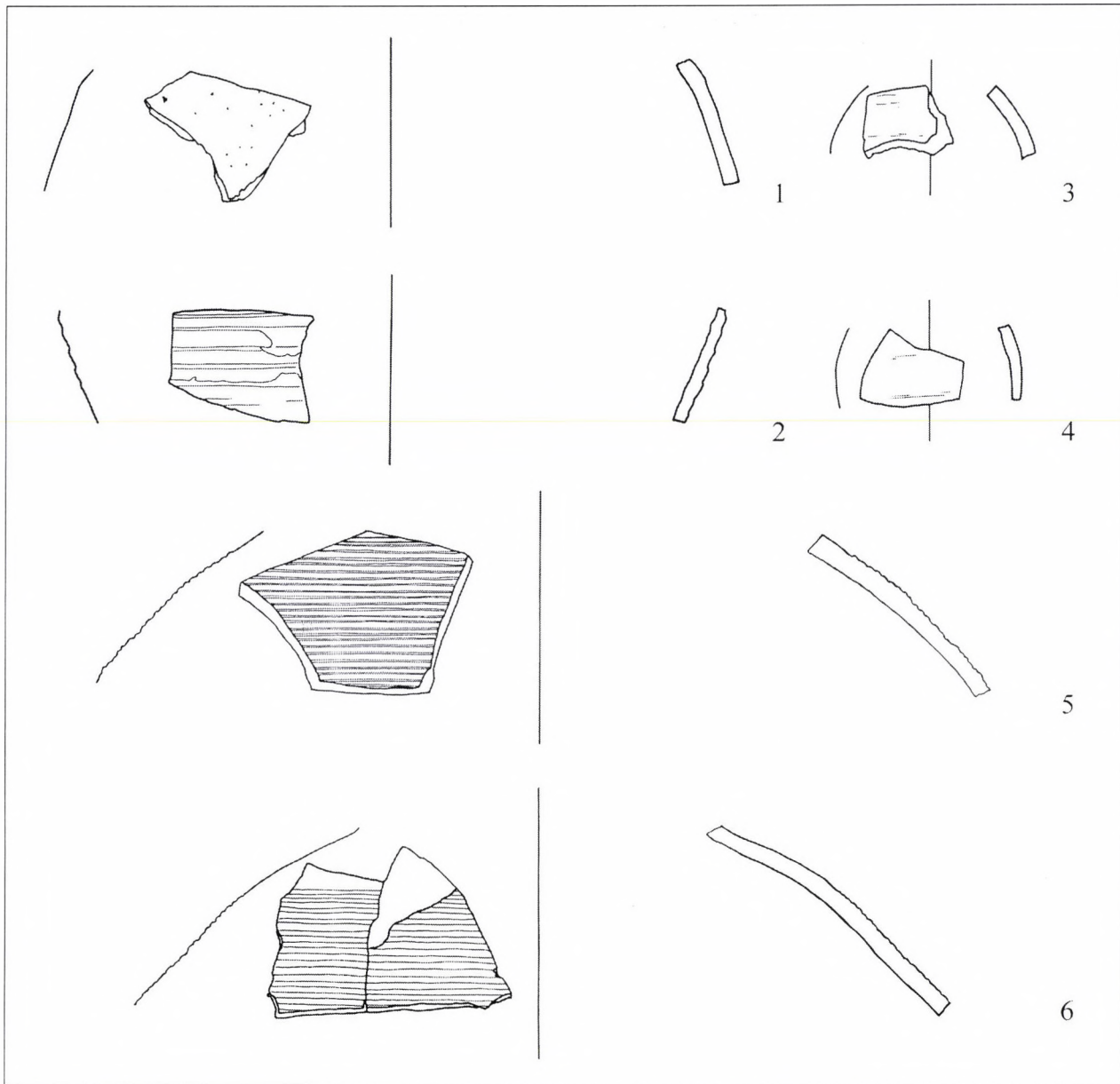
1. kép A kölked-feketekapui telepen előkerült töredékekből rekonstruálható amforatípusok
Abb. 1 Rekonstruierbare Amphorentypen aus der Siedlung von Kölked-Feketekapu

2. kép Amforák töredékei: 1: 121. ház (IF_{1a1}); 2, 5: 161. ház (IF_{1a1}); 3-4: 37.ház (IF_{1a1}); 6: 59. ház (IF_{1a1}); 7: 30. ház;
 8: 59. ház (IF_{1a3}); 9: CIV. kemence (IF_{1a3}); 1-9: M=1:3
 Abb. 2 Amphorenbruchstücken: 1: Haus 121 (IF_{1a1}); 2, 5: Haus 161 (IF_{1a1}); 3-4: Haus 37 (IF_{1a1}); 6: Haus 59 (IF_{1a1});
 7: Haus 30; 8: Haus 59 (IF_{1a3}); 9: Ofen CIV (IF_{1a3}); 1-9: M=1:3

hengeres testük, viszonylag széles, hengeres nyakuk, rövid, duzzadt peremük és gomb- vagy korongszerű kis lábuk volt. Kicsi hurkafülük lapos ívvel kapcsolódott a nyakhoz és a vállhoz. A test teljes felülete bordázott, magasságuk 40–70 cm között változott, átmérőjük 20 cm körüli, űrtartalmuk 15 liter körül mozgott (RILEY 1979, 212–215; BÖTTGER 1987a, 45–47; BÖTTGER 1987b, 226; KUZMANOV 1985, 18–19). Riley szerint az amforákat a mai Törökországban, Anatóliában készítették, de feltehetően Cipruson

is gyártották. Alapvetően olajat szállítottak ebben az amforatípusban, de részben bort is tartalmazhattak. Ennek a gyakori amforatípusnak a virágkorát Riley a 6. század első felére tette, gyártása a 7. század közepén szűnt meg (RILEY 1979, 212–215). Böttger a készítési helyüket a Nyugat-Pontusz-vidékben határozta meg. A Bizánci Birodalom területén széles körben elterjedt az 5–6. században, így a mai Bulgária és Románia területén is (BÖTTGER 1987, 49–51, Taf. 27, Kat. 325–7, 330–333, 559–562). Kuzmanov szín-

3. kép Amforák töredékei: 1: 121. ház (IF_{1a1}); 2: 161. ház (IF_{1a1}); 3: 93. ház (IF_{1a3}); 4: 54. ház (IF_{1a3}); 5: 102. ház (IF_{1a2}); 6: 15. ház (IF_{1a2}); 1–6: M=1:3

Abb. 3 Amphorenbruchstücken: 1: Haus 121 (IF_{1a1}); 2: Haus 161 (IF_{1a1}); 3 Haus 93 (IF_{1a3}); 4 Haus 54 (IF_{1a3}); 5: Haus 102 (IF_{1a2}); 6: Haus 15 (IF_{1a2}); 1–6: M=1:3

tén a Fekete-tengertől nyugatra elterülő provinciák jellegzetességének tartja, a 4–6. századra datálja (KUZMANOV 1985, 18–19, Tablo 8–11). Reynolds az újabban ismertté vált fazekaskemencék leletanyaga alapján készítési helyüket Ciprusra, Rhodoszra, Törökország délkeleti partvidékére tette. Első sorban boros amforának tartja, szerinte csak kis százaléukban szállíthattak olajat bennük (REYNOLDS 1995, 71). Ilyen formák az avar szállásterületek szomszédságában fekvő Viminacium anyagában is előfordulnak, az amforák 54%-át alkotva (POPOVIĆ 1987, 12–13, Szl. 13/1–5.). Az avar szállásterületről már ismertek ebbe a típusba sorolható amforák Dányról, Tiszavasváriból, illetve a kézzel formált óbecszei amfora is ezt a típust utánozza. Vida Tivadar IF/b1 típusa, melyet Böttger, Kuzmanov nyomán kelet-mediterrán eredetűnek tart, a 6–7. századra datál (VIDA 1999, 90–93.).

A kölkedi telepről előkerült egyetlen amforaperem is feltehetően ebbe a csoportba sorolható. Fedőhornyos, masszív, hengeres szájnnyílás leginkább a fent ismertetett típusnál gyakori (KUZMANOV 1985, 25, Tablo 1–3; BÖTTGER 1987, 47–48, Taf. 23, Kat. 276–277). Bár az előkerült töredékből nemigen lehet a teljes formát meghatározni, anyaga alapján ide sorolható.

IFa2: Nagyméretű, öblös, gömbös testű, bordázott vállú amforák (1. kép; 3. kép 5–6; 19. kép 8)

Ebből a típusból 2 edényhez tartozó töredék ismert Kölkedről. Gömbös testű, erősen soványított, szemcsés anyagú, bordázott testű amforák. Riley Late Roman 5/6 (RILEY 1979, 224–225), Böttger I.1. (BÖTTGER 1987, 38–42, Taf. 18, Kat. 222–228, 529–538), Scorpan I/H típusához (SCORPAN 1976, Pl. III/3) hasonlítanak leginkább az ismert profilrészek. Erősen kiülő vállú, öblös testű, gömbös aljú, kónikus nyakkal, masszív, tölcséres peremmel. Fülei kicsik, az erősen kiülő vállhoz ragasztottak. Főismérvük a bordázott váll. Böttger a 2–3. században Kis-Ázsiából a Fekete-tenger vidékére importált amforákból eredezteti a formát, amit a 4. században már helyben is elkezdenek gyártani. Iatrus erődjének anyagában már a 4. század második felében dominálnak ezek a gömbös formák. Az 5–6. századra szájnnyílásuk keskenyebbé, peremük vastagabbá, rövidebbé válik, a test gömbszerűvé. A Nyugat-Pontusz vidék mellett az Al-Duna-menti erődökben is megtalálható. A 7. században tovább él a forma: a gömbös test elveszti a lábrészét, a vállon erősödik a bekarcolt díszítés, mely szabálytalanná válik. Űrtartalmuk átlagosan 40 liter volt (BÖTTGER 1987a, 38–42; BÖTTGER 1987b, 226). Reynolds az eredetileg palesztinnak tartott formát általánosan Kelet-Mediterráneumban gyártott am-

forának határozta meg. Használatát az 5. század második felétől 600 körüli időre keltezte, véleménye szerint első sorban bort szállíthattak benne (REYNOLDS 1995, 71–72)

IFa3: Spatheia (1. kép; 2. kép 8–9; 3. kép 3–4; 19. kép 6–7)

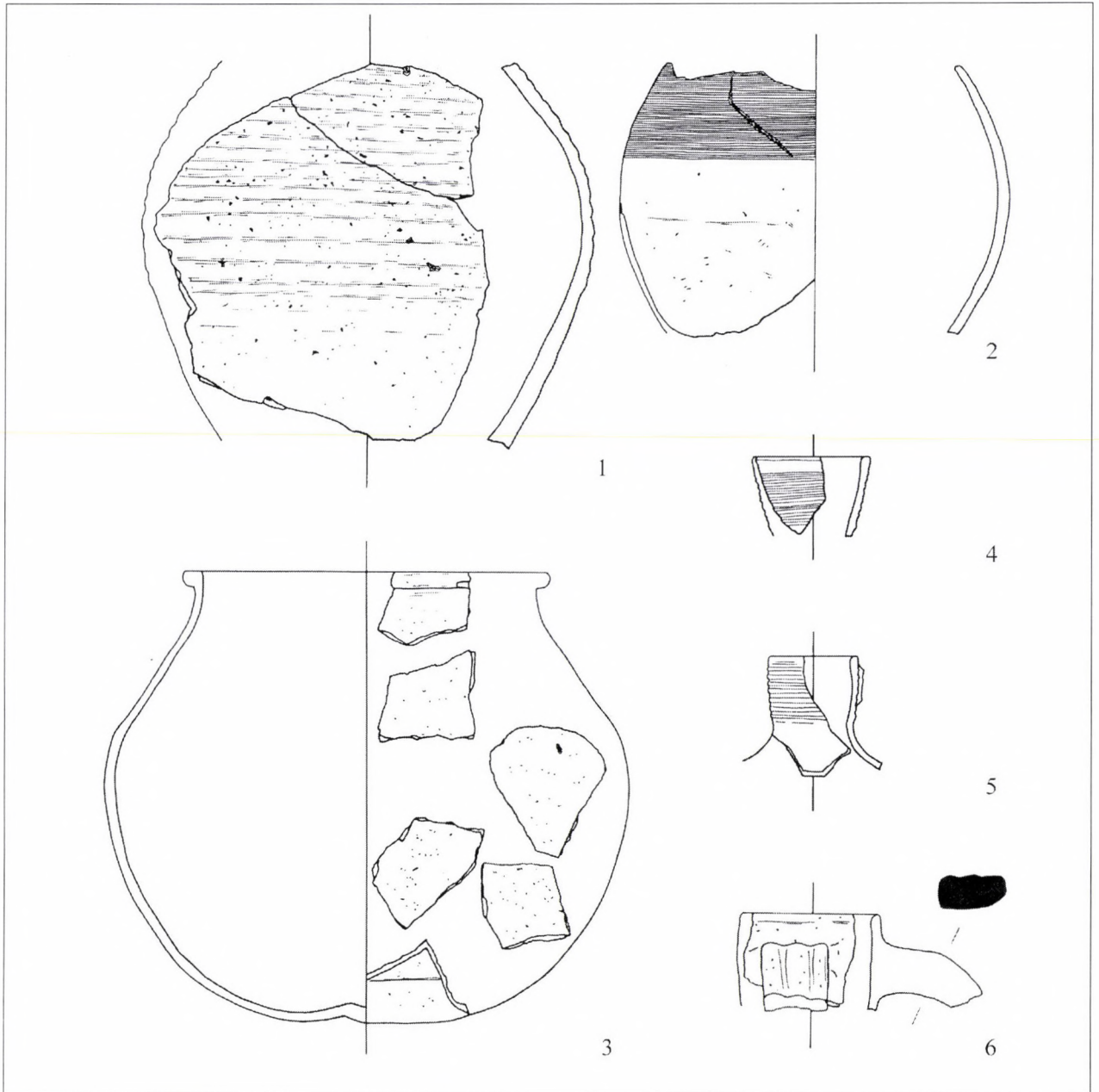
Kisméretű, hengeres, karcsú amforák, finoman iszapolt, finomszemcsés anyagból készülnek, keményre égetettek, fehérés engóbbal bevontak, vagy fehérre égetettek. Jellegzetes típusuk széles körben elterjedt, jól elkülöníthető. A vizsgált forma megfelel Riley Late Roman 8a típusának (RILEY 1979, 226–228), Keay XXV/XXVI. típusának (MACKENSEN 1992, 245), Hayes Saraçane 14. típusának (HAYES 1992, 67), Scorpan XVI. ill. S típusának (SCORPAN 1976, 282–283, Pl. XIV.), Böttger III.3. típusának (BÖTTGER 1987, 52), Bjelajac V.3. típusának (BJELAJAC 1990, 175), Kuzmanov VIII. típusának (KUZMANOV 1985, 14–15), Popović III. típusának (POPOVIĆ 1987, 12–13). Közepes nagyságú és kisméretű amforák keskeny, hengeres testtel. A spatheionok válla gömbölyű, az aljuk orsószerűen elkeskenyedek hosszukás, kúpszerű talpban végződik. Nyakuk enyhén összeszűkülő, peremük duzzadt, rövid. A most tárgyalt amforatípus füle enyhén ívelt, kicsi, a váll és a nyak között húzódik, de gyakoriak a fül nélküli darabok is. Hosszuk általában 40–50 cm között változik, átmérőjük 8–10 cm között, űrtartalmuk 2,5 litertől 7 literig terjed. A forma az észak-afrikai pun amforákkal mutat rokonságot. A 4–5. századtól már a Kelet-Mediterráneumban és Itáliában is gyártják ezeket a formákat. Bort, mézet, olajat, olajbogyót, gyümölcsöt, garrumot szállíthattak bennük (MACKENSEN 1987, 253–258; MACKENSEN 1992, 245–251; RILEY 1979, 226–228; HAYES 1992, 67; BÖTTGER 1987b, 226; PICCOLI 1983, 133, Fig. 8.20–8.24). Előfordul a korai bizánci erődök 6. századi anyagában: Szadovec (MACKENSEN 1992, 245–251, Taf. 53, Abb. 3–4), Iatrusz (BÖTTGER 1987, 52, Taf. 28, Kat. 341, 343), Caričin grad (BJELAJAC 1990, 175, Pl. XXI/3–4), Akvisza (JANKOVIĆ 1981, 150, Szl. 63/V), Hajdučka Vodenica, Tekija, Viminacium (POPOVIĆ 1987, 15–17, Szl. 13/8–10) rétegeiből ismert. Ugyanakkor a késő antik magaslati telepeken is megtalálható: Ajdovski gradec, Križna gora, Korinjski hrib, Rifnik (KNIFIC 1994, 219–220, Pl. 6–7; BOLTA 1981, T. 22/46; OD RIM-LJANOV DO SLOVANOV 52, 57, 60, 147. sz., 166. sz. 180. sz.), Vranje (MACKENSEN 1992, 251), Duel (STEINKLAUBER 1990, 119, Abb. 34), Hemmaberg (LADSTÄTTER 2000, 166–167), Invillino (MACKENSEN 1987, 253–258). A Bizánci Birodalom

városaiában a 6. század végéig használják: Halikarnassosz, Hisztria, Szamosz, Emporio/Khiosz, Athén, Ravenna-Classe (MACKENSEN 1992, 251), Koper (KNIFIC 1994, 220).

IFa4: Gömbös testű nagyméretű, bordázott edények (1. kép; 4. kép 1–2; 21. kép 11)

Feltételelesen az amforák közé sorolható még egy edénytípus, a 8. technológiai csoportba tartozó, göm-

bös testű edények. Közös jellemzőjük, hogy tört kavicssal, samottlisztrel közepesen soványítottak, gömbös, vagy enyhén ovális testűek, vállukon bekarcolt vonalköteggel, vagy egész felületükön bordázott díszítéssel. Az invillinói magaslati telepen került elő két hasonló edény, melyeket Mackensen a kelet-mediterrán amforák közé sorolt (MACKENSEN 1987, 246–251, Taf. 95/9, 98/1). A British B I, Riley Late Roman 2 (RILEY 1979, 217–218), Scorpan VII

4.kép 1: XLII. gödör (IF8a4); 2: 161. ház (IF8a4); 3: 120. és 121. ház (IF2f); 4: II. kút (IF9b1); 5: 75. ház (IF9b1);

6: 33. ház (IF4b3); 1–2, 4–6: M=1:3; 3: M=1:4

Abb. 4 1: Grube XLII (IF8a4); 2: Haus 161 (IF8a4); 3: Haus 120 und 121 (IF2f); 4: Brunn II (IF9b1); 5: Haus 75 (IF9b1);

6: Haus 33 (IF4b3); 1–2, 4–6: M=1:3; 3: M=1:4

A; Keay LXV. típusú amforái közt vannak hasonló kiképzésű darabok. Nagyméretű, gömbös testű, bordázott, vagy befésült díszű vállal, gömbös aljukon kis dudorszerű gombbal, viszonylag magas, tölcséres peremmel. Ezek az északkelet-égekumi eredetű amforák, 6. század második felében – 7. század elején a Kelet-Mediterráneumban kis számban fordulnak elő. Viszont a Nyugat-Pontusz-vidéken és az Al-Duna erődjeiben tömegesen elterjedt amforák szórványosan megjelennek az Alpok előterében is. Tartalmuk nem ismert. Legnagyobb számban a 6. század második felére keltezett rétegekből kerülnek elő (RILEY 1979, 217–218; MACKENSEN 1987, 246–247; REYNOLDS 1995, 71). A balkánon sok helyi készítésű utánzata ismert. A kölkediekhez hasonlóan finomabb és durvább szemcsés anyagból egyaránt előfordulnak. Közepes hőfokon égetettek, világos szürkétől a sötét-szürkéig terjedő színekben. A felszínük kiképzése a helyi, balkáni készítésű konyhai kerámiára hasonlít. Hengeres nyakuk; erősen kiülő, gömbös válluk, erősen ívelt, a válltól a nyakig tartó fülük van; az aljuk enyhén összeszűkülő és lapos. Az 5. században, a 6. század elején, katonaság ellátására használhatták ezeket, több al-dunai erődből kerültek elő: Iatrusz, Novae, Dolni Mitropolija, Hisszar (BÖTTGER 1982, 52–53, Taf. 29, Kat. 352–353). A Iatruszról előkerült ilyen típusú amforák közt vannak a vállukon bekarcolt vízszintes- és hullámvonalal díszítettek is, melyek a kölkedi nagy tárolóedényekkel mutatnak hasonlóságot.

Az amforák mellett, azokat utánzó, kétfülű korsók is készülnek a helyi fazekasműhelyekben, bordázott, gömbös testtel (BÖTTGER 1982, Taf. 30, Kat. 382, 385; STAFFA-ODOARDI 1996, 186, Fig. 17/4), a kölkedi két töredék is elképzelhető, hogy ilyen típusú edényből származik.

IFb1-3: Korsók (5. kép; b1-b3; 4. kép 4–6; 6. kép 2; 14. kép 7; 21. kép 9)

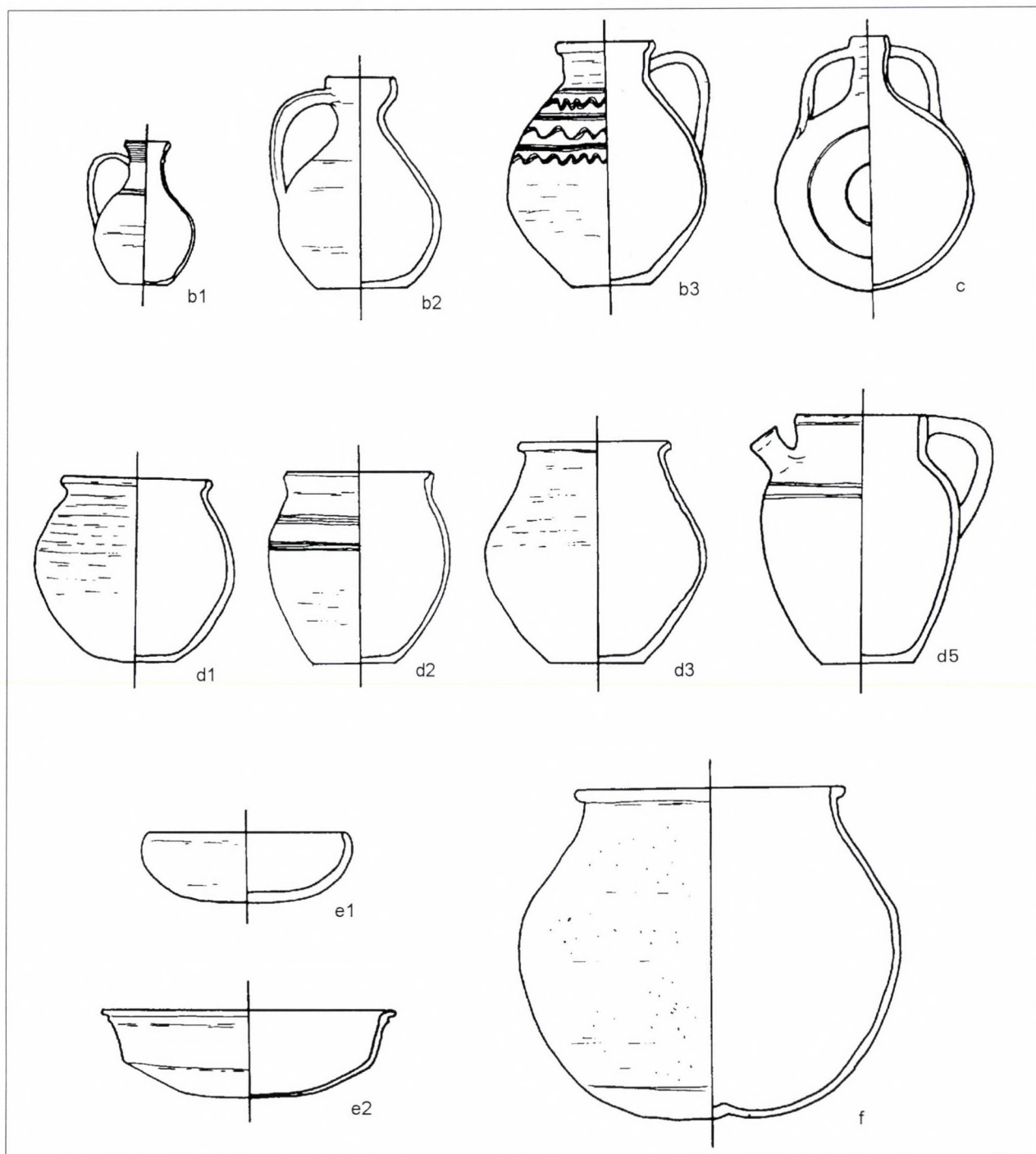
A Kölked-feketekapui telepről mintegy hat, IF csoportba tartozó korsó töredéke ismert. A telepen előkerült késő antik kerámiatöredékek közt kis számban fordulnak elő korsóhoz tartozó darabok. Ugyan az al-dunai késő antik erődök, telepek anyagában megfigyelhető, hogy az 5. században fokozatosan csökken az asztali kerámia aránya a főzőedényekhez viszonyítva (BÖTTGER 1982, 75–82). De ehhez a számarányhoz képest is meglepően kicsi a kölkedi telepen előkerült korsók száma. A kölkedi telep kerámiájában az asztali edények aránya megegyezik Észak-Itália hasonló korú telepkerámiájával (CASTAGNO-SPAGNOL 1996, 82–91; Grafico 2).

IFb1: Bordázott szájú, zömök, gömbös testű korsók (5. kép b.; 4. kép 4–5; 21. kép 9)

Hengeres, vagy enyhén tölcséres, bordázott szájú, viszonylag rövid nyakú, zömök korsóból kettő került elő Kölkedről. A típus egy széles körben elterjedt balkáni korsófajta. Vasoxidos, finomszemcsés anyagból készülnek, világos vörös, vörösbarna, szürke színekre égetettek. Ezen korsók korábbi változatainak gömbös teste a 6. századra zsákszerűvé válik: a legnagyobb szélesség a középvonal alá kerül, a korábban kónikus szájuk pedig hengeressé. A kölkedi IFb1 típusú korsók párhuzamai 5–6. században a mai Bulgária és Románia területén széles körben megtalálhatók, a iatruszi anyagban a 6. század első felében is megtalálható. Magasságuk 15–20 cm között változik (BÖTTGER 1987, I.1 típus; 54–55, Taf. 29, Kat. 366, 570; KUZMANOV 1985, II. típus, 31–33, Tablo 18/37–39; BJELAJAC 1990, VII/1, VII/4. típus, 178–179, Pl XVII/1, 5). Avar sírokból kevés párhuzama ismert: Szeged-Fehértó 'A' 242. sírjából Vida Tivadar IF/c1 típusa, egy téglaszínre égetett, polírozott felületű edény (VIDA 1999, 94), és egy másik, ezt a típust utánzó, helyi készítésű korsó a kölkedi B127-es sírból (KISS 2002, 78, Taf. 51).

IFb2: Kiöblösödő szájú, szűk nyakú korsó (5. kép b2; 14. kép 7)

A kölkedi telepről egy korsó töredéke ismertek ebből a típusból. Az IF csoport 5. technológiai csoportjába sorolható; külső oldala rossz minőségű, zárványos sárgászöld mázzal borított.⁴ Rossz kidolgozású, az edény testét és nyakát-peremét külön darabból korongolták, majd összeragasztották. A ragasztási felületek közé, és részben alá befolyt a zöldes máz. Szalagfűle a kiöblösödő szájrészből indult. A meglévő profilrészlet alapján Böttger II.2. típusú korsóira hasonlít. Az 5. század elejétől a 6. század elejéig fordul elő Iatruszon, Plevénben, Sucidaván, Span 70von. Ezek közepesen égetett, vasoxidos anyagból készülnek, világosbarnára, vörösesbarnára égetettek, gyakran rossz minőségben, a kölkedihez hasonlóan az edények törésében szürke csíkkal. Általában sárgászöld, barnás mázzal borítottak, kétfülűek (BÖTTGER 1987, 56, Taf. 30, Kat. 382, 384–385). Kuzmanov az Al-Dunánál – Ratiaria, Tropeaum Traiani, Capidava – széles körben elterjedt típusnak határozta meg. Használatukat a 4. század közepétől a 6. század végéig keltezte (KUZMANOV 1992, 3. típus, 212, Taf. 69/5–6). Scorpan 4. századtól a 6. századig készített 'E' típusával is rokonságot mutat a kölkedi korsó. Ezek amfora szerűek, kétfülűek, lapos aljúak (SCORPAN 1976, Pl XXIV). Caričin Grad anyagában VII/8. típusként fordulnak elő hasonló formájúak (BJELAJAC

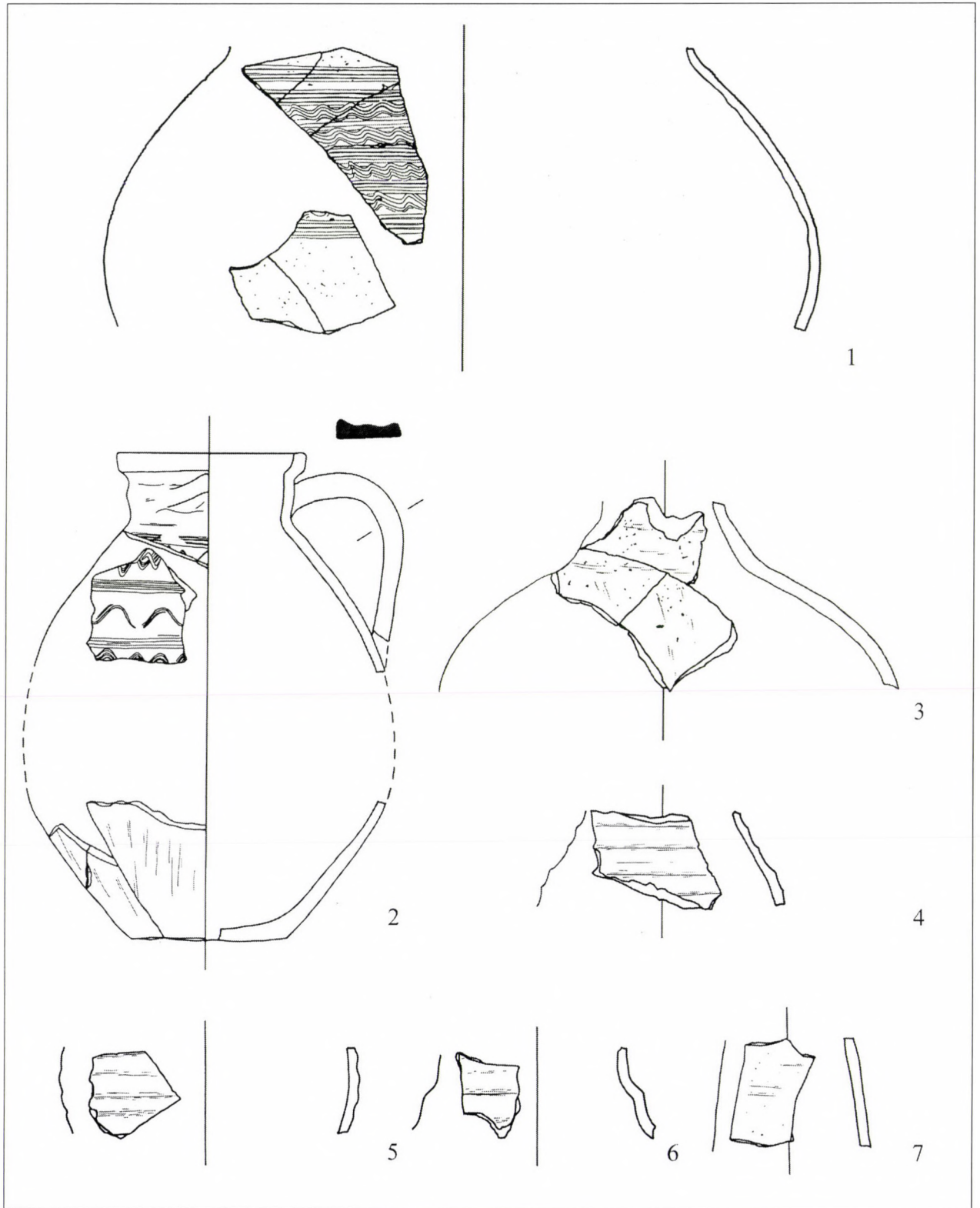
5. kép A Kölked-feketekapui lelőhely késő antik jellegű kerámia edénytípusai: korsók (b1-3), kulacs (c), fazekak (d1-5), tálak (e1-2), tárolóedény (f)

Abb. 5 Gefäßtypen der Keramik spätantiken Charakters von Kölked-Feketekapu: Krugen (b1-3), Feldflasche (c), Töpfe (d1-5), Schalen (e1-2), Vorratsgefäß (f)

1990, 179 Pl XXI/1). A jellegzetes balkáni korsóféle az athéni Agora 6. század első felére keltezett anyagában is jelen van (ROBINSON 1959, 118, M365).

IFb3: Széles szájú, rövid, hengeres nyakú, öblös, ovális testű korsó (5. kép b3; 4. kép 6; 6. kép 2)

Kuzmanov a bizánci Thracia és Dacia provinciák anyagát vizsgálva a X. típusú korsók közé sorolta a

6.kép 1: 15. ház (IF2f); 2: 79. ház (IF9b3); 3: 72. ház (IF4c); 4: II. kút (IF7d4); 5: 15. ház (IF7d4); 6: 33. ház (IF7d4)

7: 92. ház (IF9); 1: M=1:4; 2-7: M=1:3

Abb. 6 1: Haus 15 (IF2f); 2: Haus 79 (IF9b3); 3: Haus 72 (IF4c); 4: Brunn II (IF7d4); 5: Haus 15 (IF7d4); 6: Haus 33 (IF7d4); 7: Haus 92 (IF9); 1: M=1:4; 2-7: M=1:3

kölkedihez hasonló darabokat. Szürke, fehéres anyagúak, ovális vagy bikónikus testűek, széles szájjal, lapos, közepesen széles aljjal. A római kori forma továbbélésének tartja a Pontusz-vidéken a 4–6. században. Ebben a késői periódusban Moesia Inferior és Dacia Interior provinciák területén voltak a leginkább elterjedtek (KUZMANOV 1985, 37–38, Tablo 22/78). Caričin Grad V/1. típusú, helyi készítésű amfora alakú korsói között vannak ovális testű, széles szájú, szürkés anyagú példányok, vállukon bekarcolt vonalkötegekkel díszítve (BJELAJAC 1990, 175, Pl. XXI/1). A Balkán mellett Itália 5–7. századi kerámiaművességében is megtalálható ez a forma. Abruzzo környékének 6–7. századi, jelentős keleti – balkáni, kis-ázsiai – hatású áruai közt (STAFFA – ODOARDI 1996, 181, 184, Fig. 13/30, Fig. 15/37), illetve Brescia hasonló korú anyagában figyelhetők meg (GUGLIELMETTI 1996, 12, Tav. I. 9–10).

A 92. házból került elő egy vékonyfalú, keskeny, hosszú, hengeres nyak töredéke (6. kép 7). Az edény teljes formája nem rekonstruálható. Szemcsés, homokot tartalmazó agyagból gyorskorongolt, finom kivitellű, sárgásszürke, rózsaszínes szürke töredék. Vagy egy magas, hengeres, szűk nyakú, gömbös testű korsó (STAFFA–ODOARDI 1996, 179, 185, Fig. 13/26, Fig. 15/39d-e) rekonstruálható, mely az itáliai 5–7. századi anyagban fordul elő nagyobb számban. Vagy karsú, orsó alakú edény: balsamarium/unguentariumnak töredéke lehetett. Ez utóbbi eredetileg palesztíniai típus, de a Kelet-Mediterráneumban több helyen utánozták a helyi műhelyek. Illatszert, kenő csőt, gyógyszereket szállítottak bennük (REYNOLDS 1995, Fig. 134; ROBINSON 1959, 118, M369, Pl. 34; FIUMI–PRATI 1983, 125–126, 6.47–52; MAIOLI 1983, 74–75).

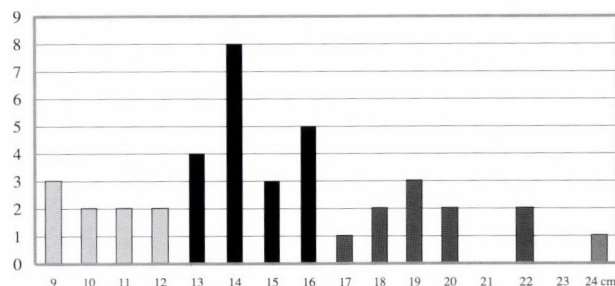
IFc: Kulacs (5. kép)

A kölkedi telepről egyetlen kulacshoz tartozó töredékek ismertek (6. kép 3; 20. kép 7). A tipológiai beosztást meghatározó testforma, annak szimmetrikussága, a nyak és a száj, a fülek formája nem határozható meg. A töredékeken megfigyelhető, hogy az edényt két, külön készített darabból ragasztották össze: az edénytest nagy átmérőhöz tartozó korongolási bordáira merőlegesek a nyak korongolási bordái, mely jelenség az ismert edényformák közül csak a kulacsokra jellemző. A kora- és középvár környezetben gyakori kulacsformákra a késő antik típusok nincsenek hatással. Az avar kori temetőkből ismert kulacsok alapvetően meroving eredetűnek tekinthetők, késő antik jellegű kulacs eddig két lelőhelyről került elő: Tószegről és Mórról (VIDA 1999, 160–173). Késő antik környezetben, Bizánc belső területeiről, Kis-Ázsiából, Észak-Afrikából több ilyen típusú edény is

ismert (CRAWFORD 1990, Fig 255–259, Fig. 372, Fig. 420), avarokkal szomszédos bizánci peremterületekről azonban hiányoznak (VIDA 1999, 160–173). A kölkedi telepről előkerült példányt az anyaga alapján soroltam az IF a csoportba. A kölkedi „A” temető 275. sírjából előkerült kulacs a gyakoribb, germán eredetű kulacsok közé tartozik (KISS 1996, 80, Taf. 60).

IFd1-5: Fazekak, bögrék (5. kép)

A kölkedi telep késő antik jellegű kerámiájának 50%-a fazék és bögre. Alapvetően azonos alapformák jelennek meg különböző méretekben, ez indokolja egy formai csoporton belüli tárgyalásukat. Az egyes edé-

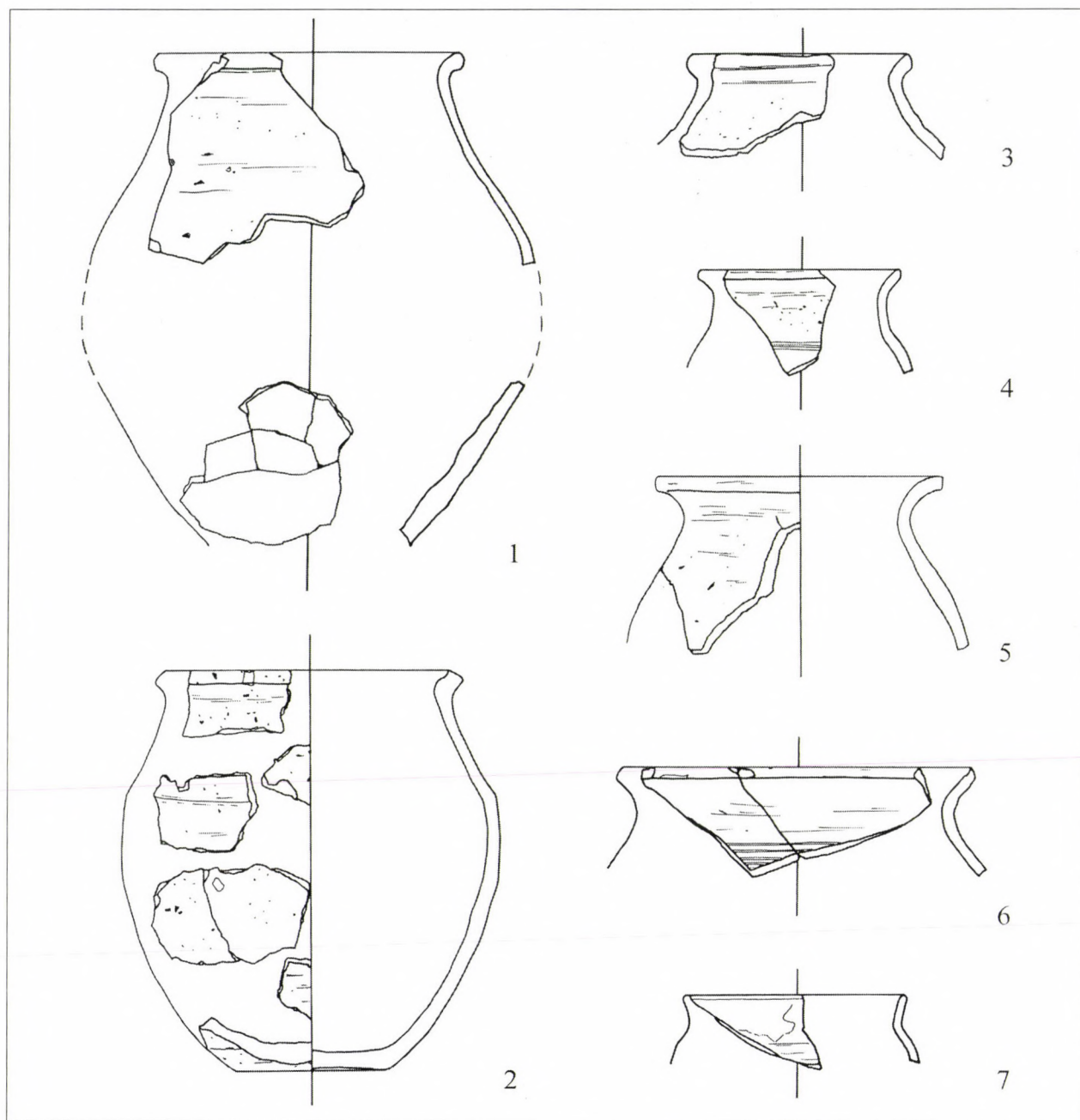
7. kép A fazekak és bögrék szájátmérőjének megoszlása a kölkedi telep későantik jellegű kerámiájában

Abb. 7 Verhältnis der Mündungsdurchmessern der Töpfen und Näpfen der Keramik spätantiken Charakters aus der Siedlung von Kölked-Feketekapu

nyeket a leginkább mérhető adatuk, szájátmérőjük alapján soroltam méretbeli kategóriákba (7. kép). Az egyes méretek gyakorisága szerint három részre lehetett tagolni ezeket. Az edények felének szájátmérője 13–16 cm között van, ezek kisebb méretű fazéknak határozhatók meg. Negyedük ennél kisebb: 9–12 cm-es szájátmérővel bögrének tarthatók. További negyedük nagyobb méretű fazéknak nevezhető, 17–22 cm-es szájátmérővel. A méretbeli eloszlást vizsgálva a kiugró számú, 13–16 cm közti kategória élesen elválik a többitől, az ezeknél kisebb edények szájátmérője egyenletes eloszlású a két szélső érték között, míg a 16 cm szájátmérő felettieknél egy 18–20 cm körüli sűrűsödés mutatható ki. Az anyag töredékessége miatt viszonylag kevés edénynél vizsgálható azok formája, leginkább csak a perem típusa határozható meg. A test formája alapján 5 fő csoportba sorolhatók a fazekak és bögrék.

IFd1: Gömbös testű fazekak, bögrék (5. kép; 9. kép 6–7, 9–10; 10. kép 1–3, 8; 11. kép 3; 14. kép 1; 20. kép 2–5, 9, 11; 22. kép 3, 7–8)

Az ovális testű fazekak, bögrék mellett a második leggyakoribb típus a késő antik hatású kerámia e csoportjában. Egyenlő arányban vannak köztük kis-

8. kép Fazekak, bögrék: 1: 102. ház (IF7d₂ perem 1a); 2: 120. ház (IF6d₃ perem 2a); 3: 79. ház (IF3d perem 1a); 4: 107. ház (IF6d perem 1b); 5: 15. ház (IF5d₃ perem 1b); 6: 1. ház (IF7d perem 1b); 7: „M” ház (IF9d perem 1c); 1–7: M=1:3

Abb. 8 Töpfe, Näpfe: 1: Haus 102 (IF7d₂ Randtyp 1a); 2: Haus 120 (IF6d₃ Randtyp 2a); 3: Haus 79 (IF3d Randtyp 1a); 4: Haus 107 (IF6d Randtyp 1b); 5: Haus 15 (IF5d₃ Randtyp 1b); 6: Haus 1 (IF7d Randtyp 1b); 7: Haus „M” (IF9d Randtyp 1c); 1–7: M=1:3

közepes és nagy méretű edények. Döntő részben vastag falúak, vörös anyagúak (5. technológiai csoport). Kisebb számban finoman iszapolt, gyengén soványított sárga, sárgás rózsaszín anyagúak (3. technológiai csoport). Az utóbbi, 3. technológiai csoportot szinte kizárólag a kisebb és közepes méretű, d₁ és d_{1a} formák jellemzik. Nagyobb részükön 5c típusú pere-

mek vannak, kis számban 1a és 5b perem is előfordul.

A késő antik erődök, telepek anyagában a házi kerámia leggyakoribb, második leggyakoribb fazék/bögrétípusai a vizsgált gömbös testű edények. Böttger II. típusú bögréi tartoznak ide, melyek első sorban finomszemcsés anyagból készültek, a bézstől a téгла-

színig terjedő színekre égetettek, egyes darabokon vörös matt bevonattal. Az 5. század első felétől a 6. század végéig használatban voltak. A fazekak legnagyobb szélessége fokozatosan az edény középvonala alá került, a test fokozatosan oválissá, körte alakúvá vált (BÖTTGER 1987, 57, Taf. 33, Kat. 404). Iatrus mellett Akviszon (JANKOVIĆ 1981, 131–132, Szl. 49), Szadovecen (KUZMANOV 1992, 2. típus, 213 Taf. 82), Rason (POPOVIĆ 1999, II/1–2 típus, 104, Sl. 53/3–4), Caričin Gradon (BJELAJAC 1990, 1/1, ill. 1/21. típus, 166, 170, Pl. XII/1–2, PL. XV/8), Ratiarián, Perniken (KUZMANOV 1987, 114) és számos thraciai, daciai lelőhelyen (KUZMANOV 1985, 47, Tablo 28) kerültek elő. Viminaciumban a 4–6. század egyik leggyakoribb fazéktípusa, egyes darabjai a 6. század második felének rétegeiben is megtalálhatók, helyi készítésű árunak határozták meg (POPOVIĆ 1987, 18–20, Szl. 16/1–5). Az Alpok előterének magaslati erődeinek helyi kerámiájában is előfordulnak, de ezek már mind kézi korongoltak (STEINKLAUBER 1990, Taf. 3/1–2; CIGLENEČKI 1984, Abb. 4/48–50, Abb. 6/88, 94; LADSTÄTTER 2000, Taf. 10–13). Itália és a Nyugat-Mediterráneum más területein is gyakoriak a hasonló, gömbös testű fazekak a helyi készítésű kerámiában (STAFFA – ODOARDI 1996, „A” csoport, 195, Fig. 22/62–63; ADRIZZON–BARTOLETTO 1996, 40, Tav. I; CASTAGNA–SPAGNOL 1996, 82–87; REYNOLDS 1995, Fig. 120–123).

IFd_{1a}: Gömbös testű, összeszűkülő aljú fazekak, bögrék (5. kép; 9. kép 4; 10. kép 4; 20. kép 6; 22. kép 5)

Közepes és nagy méretű edények egyenlő arányban, kis számban kerülnek elő ebből a típusból a kölkedi telepen. A késő antik települések leletei között elvéve, de megtalálhatóak ezek a formák: Akviszon (JANKOVIĆ 1981, Szl. 47, 49), Iatruszon (BÖTTGER 1987, II. típusú fazekak, 66, Taf. 45, Kat. 475, 478). Az északnyugat-balkáni és az Alpok előterének magaslati telepeinek kézi korongolt kerámiájában szintén ritkák ezek a formák (STEINKLAUBER 1990, Taf. 3/1, 4, Abb. 13/7–9).

IFd₂: Kónikus vállú (bikónikus testű) fazekak, bögrék (5. kép; 8. kép 1; 9. kép 7, 9; 10. kép 1–3, 7, 9; 12. kép 10; 20. kép 10; 21. kép 1, 8; 22. kép 3)

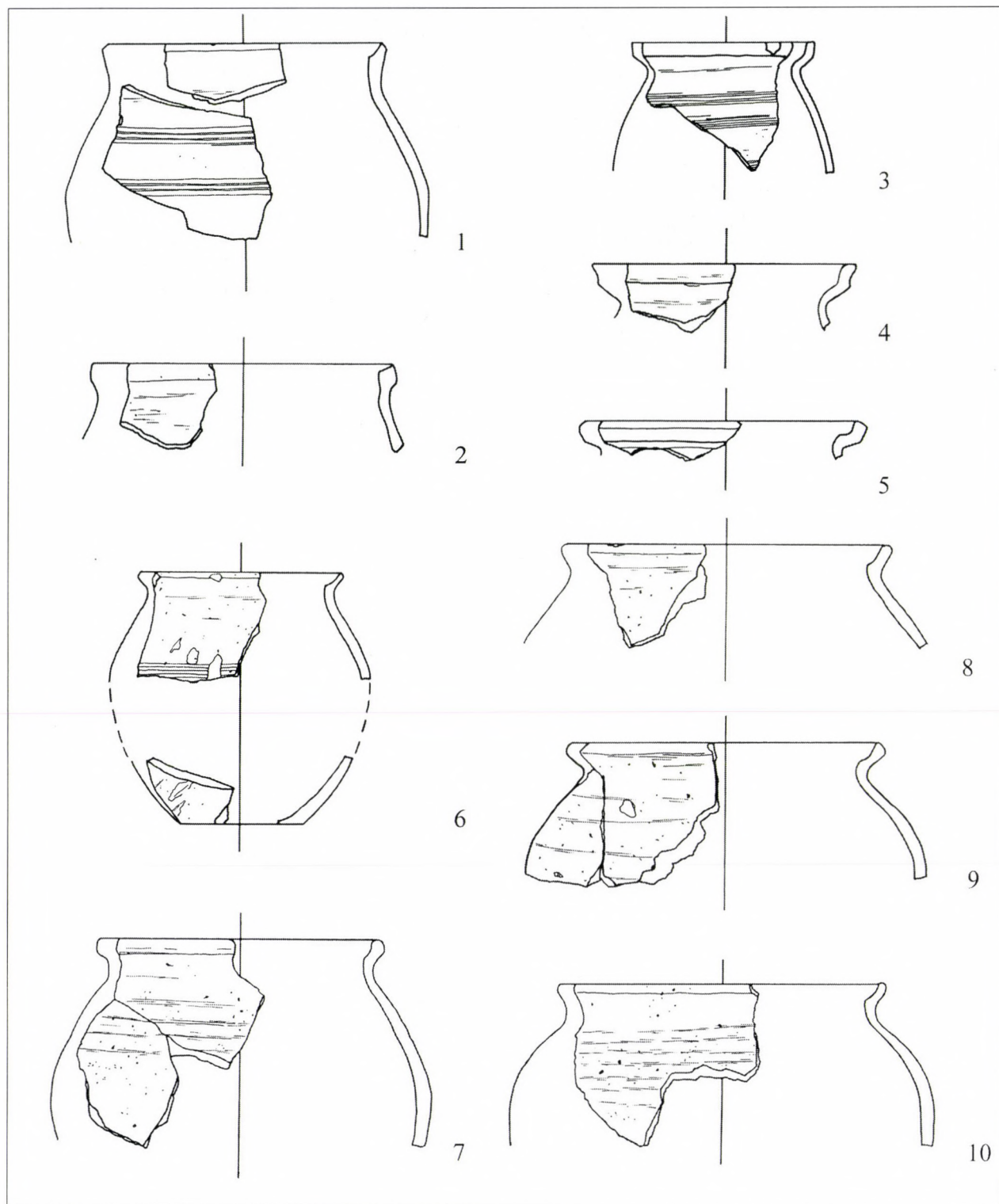
Egy-egy kis, és közepes méretű edénytől eltekintve szinte kizárólag nagy méretűek tartoznak ebbe a csoportba. A fazekak közt a második leggyakoribb forma. Anyaguk jellemzően az 5. és a 6. technológiai csoport: vastag és vékony finoman iszapolt, enyhén soványított, és szemcsés anyagú, vörösre, barnászvörösre égetett. A késő antik erődök, telepek anyagában megtalálható forma. Első sorban a nyugat-pontuszi területeken, az

Északkelet-Balkánon. A Balkán északnyugati részein is megtalálható, de ritka (JANKOVIĆ 1981, 131–132, Szl. 47, 49; KUZMANOV 1992, 213, Taf. 76/4, 9–10, Taf. 77/1, 11–13; POPOVIĆ 1999, 104, Sl. 32/1; SCORPAN 1976, Pl. XXV; POPOVIĆ 1987, 21, Szl. 16/8–9; KUZMANOV 1987, 114–115), Észak-Itália késő antik fazekas-művességében viszont gyakoribbak (STAFFA–ODOARDI 1996, „B” csoport, 195, 197, Fig. 22/64, 65, Fig. 23/70).

Az egyik nagyobb fazékon hálós besimítás látható. Ez a díszítés a 4–5. században a leggyakoribb, de szóróványosan a 6. században is megtalálható mind a Balkán (JANKOVIĆ 1981, Tablo IX/1, 6, 8), mind az Alpok előterének (KNIFIC 1994, 218–219, Pl. 3–4; CIGLENEČKI 2000, T. 12/6), mind Itália késő antik kerámiájában (STAFFA–ODOARDI 1996, 181, 183, Fig. 14/34 b-e). Bár az utóbbi területen a langobard díszkerámia egyik jellegzetessége marad a 6–7. században is (HESSEN 1968, 37–38). A kölkedi „A” temető sírba tett edényein is megtalálható: A100, A152, A179, A251, A312. sírok. A temető kora avar kori, a pecsételt díszű edényeinek anyagából készült, erősen germán jellegű edényei mellett a klasszikus avar gyorskorongolt sűrű kerámián is (IB) előfordul (KISS 1996, Taf. 32, 41, 45, 54, 63; VIDA 1999, 37, 60).

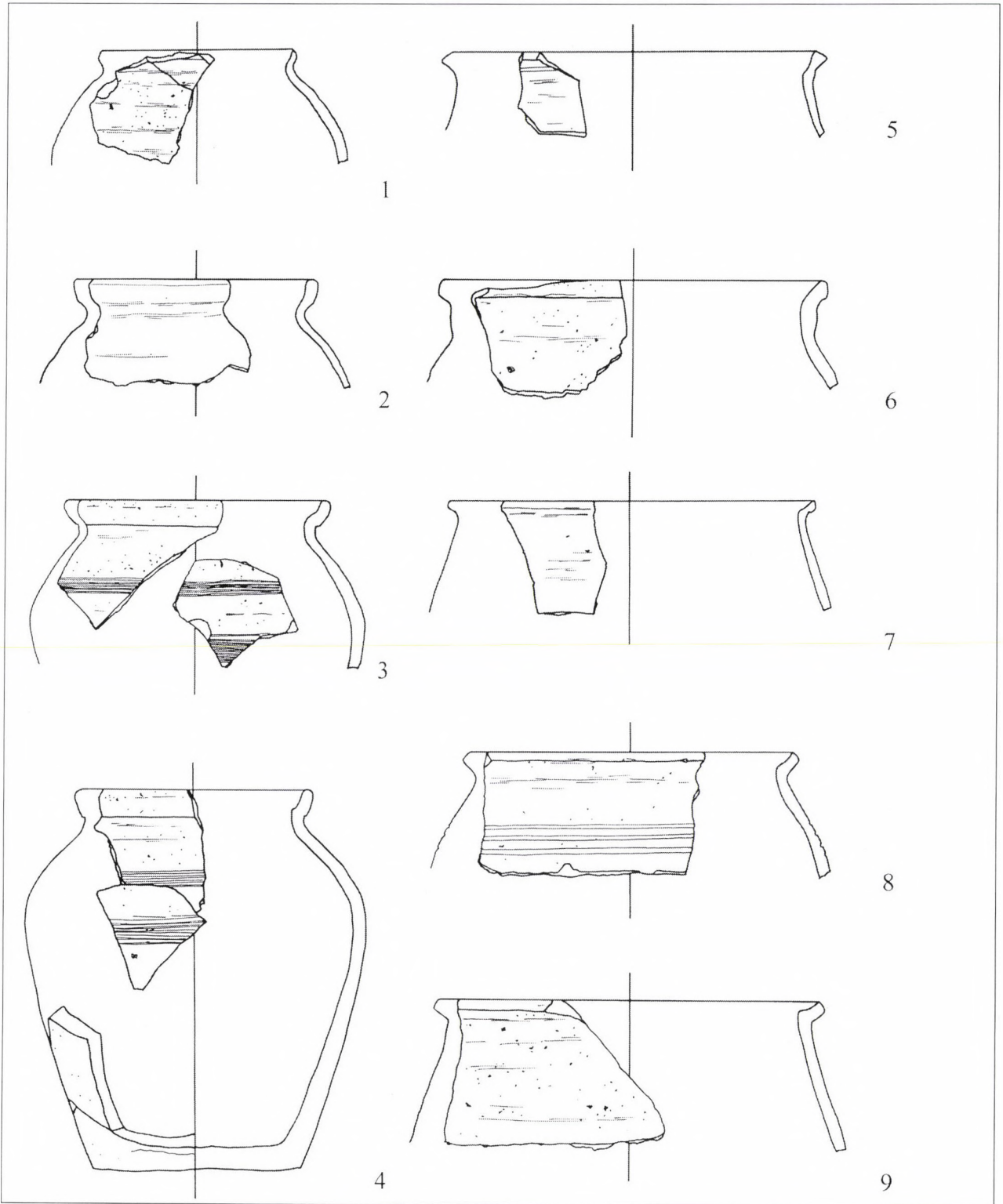
IFd₃: Csapott, ívelt vállú, ovális testű fazekak, bögrék (5. kép; 8. kép 3, 5; 9. kép 1, 3; 11. kép 8; 12. kép 1, 6–8; 20. kép 8; 21. kép 10)

A bögrék közt a leggyakoribb formai típus, a fazekak közt a második leggyakoribb. A kis és a nagy méretek mellett alig készül belőlük közepes nagyságú. Anyaguk változatos, leginkább tiszta, egészen finoman iszapolt, vörösre égetett agyagból készülnek a vastagabb falú, közepesen soványított, finomszemcsés, vörösre égetett anyagúak mellett (5. és 7. technológiai csoport). Az al-dunai erődökben nem tartoztak a legjellemzőbb formák közé. Akviszon a 6. századra, a század második felére keltezett rétegekből kerültek elő (JANKOVIĆ 1981, 141, Szl. 55–56). Szadovecen a helyi bevonat, polírozás nélküli kerámia fazekai közt vannak hasonlóak (KUZMANOV 1992, 214, Taf. 91/6–8). Caričin gradon (BJELAJAC 1990, 167–168, Pl. XIII/11, Pl. XV/1) és Iatruszon (BÖTTGER 1987, 66, Taf. 46, Kat. 472) nagyon ritka, Ras erődjének leggyakoribb fazékformái közé tartoznak (POPOVIĆ 1999, 104, Sl. 53/1–2, Sl. 33/4). Az Alpok előterének hegyi telepeiről csak egy-egy darab ismert (STEINKLAUBER 1990, Taf. 3/2, 5; CIGLENEČKI 1984, Abb. 4/54–55). Észak-Itáliában viszont gyakori a késő antik házi kerámiában (ADRIZZON–BARTOLETTO 1996, 2. típus, 40, Tav. I; CASTAGNA–SPAGNOL 1996, 82–87; STAFFA–ODOARDI 1996, 195, Fig. 23/67–69)

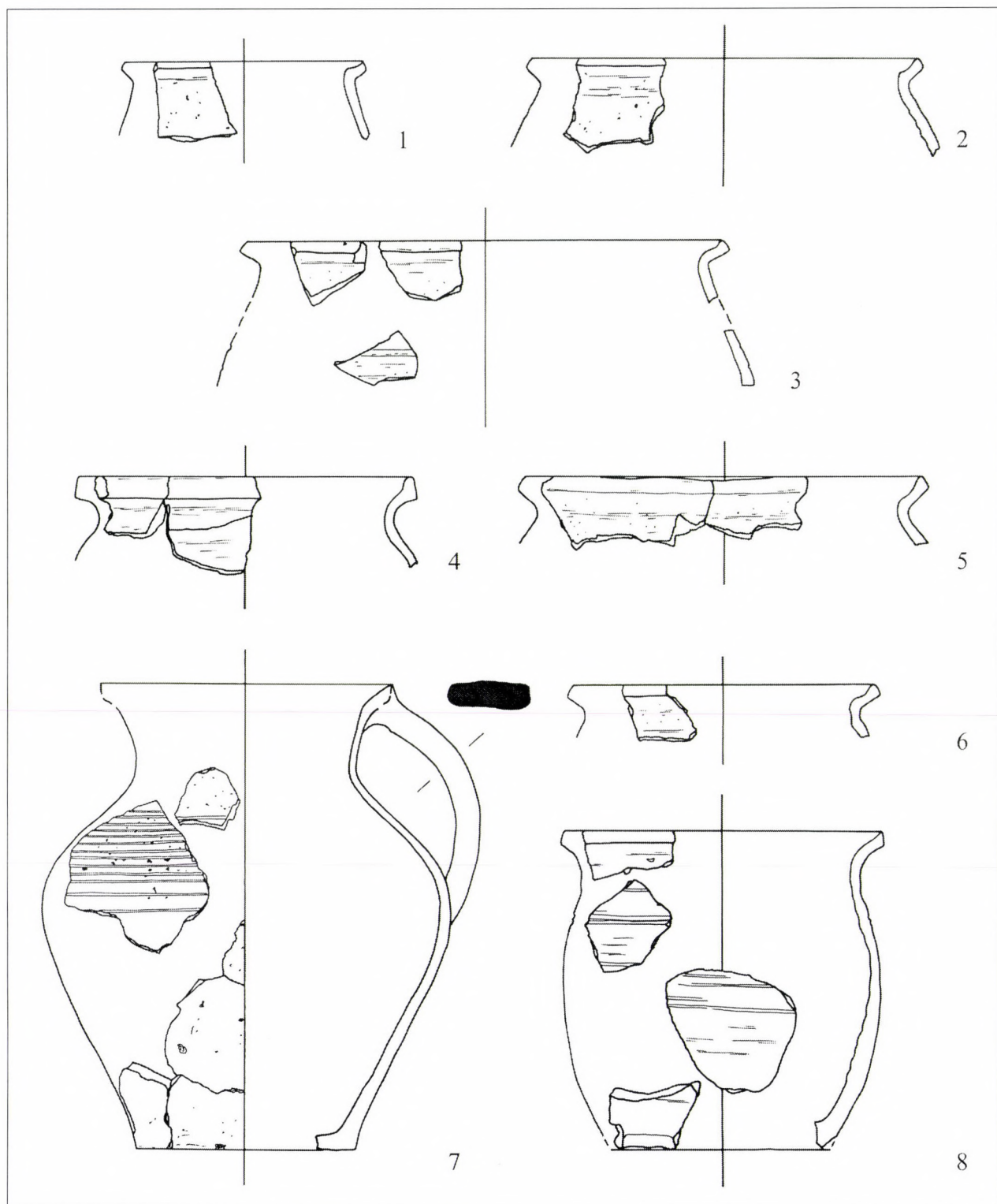
9. kép Fazekak, bögrék: 1 79. ház (IF_{9d3} perem 2b); 2 92. ház (IF_{6d} perem 2b); 3 56. ház (IF_{9d3} perem 3); 4 15. ház (IF_{7d} perem 3); 5 II. kút (IF₇ perem 3); 6 26. ház (IF_{5d1} perem 4a); 7 15. ház (IF_{3d1} perem 4a); 8 15. ház (IF_{5d} perem 4a); 9 26. ház (IF_{5d1} perem 4a); 10 15. ház (IF_{3d1} perem 4a); 1–10 M=1:3

Abb. 9 Töpfe, Näpfe: 1 Haus 79 (IF_{9d3} Randtyp 2b); 2 Haus 92 (IF_{6d} Randtyp 2b); 3 Haus 56 (IF_{9d3} Randtyp 3); 4 Haus 15 (IF_{7d} Randtyp 3); 5 Brunn II (IF₇ Randtyp 3); 6 Haus 26 (IF_{5d1} Randtyp 4a); 7 Haus 15 (IF_{3d1} Randtyp 4a); 8 Haus 15 (IF_{5d} Randtyp 4a); 9 Haus 26 (IF_{5d1} Randtyp 4a); 10 Haus 15 (IF_{3d1} Randtyp 4a); 1–10 M=1:3

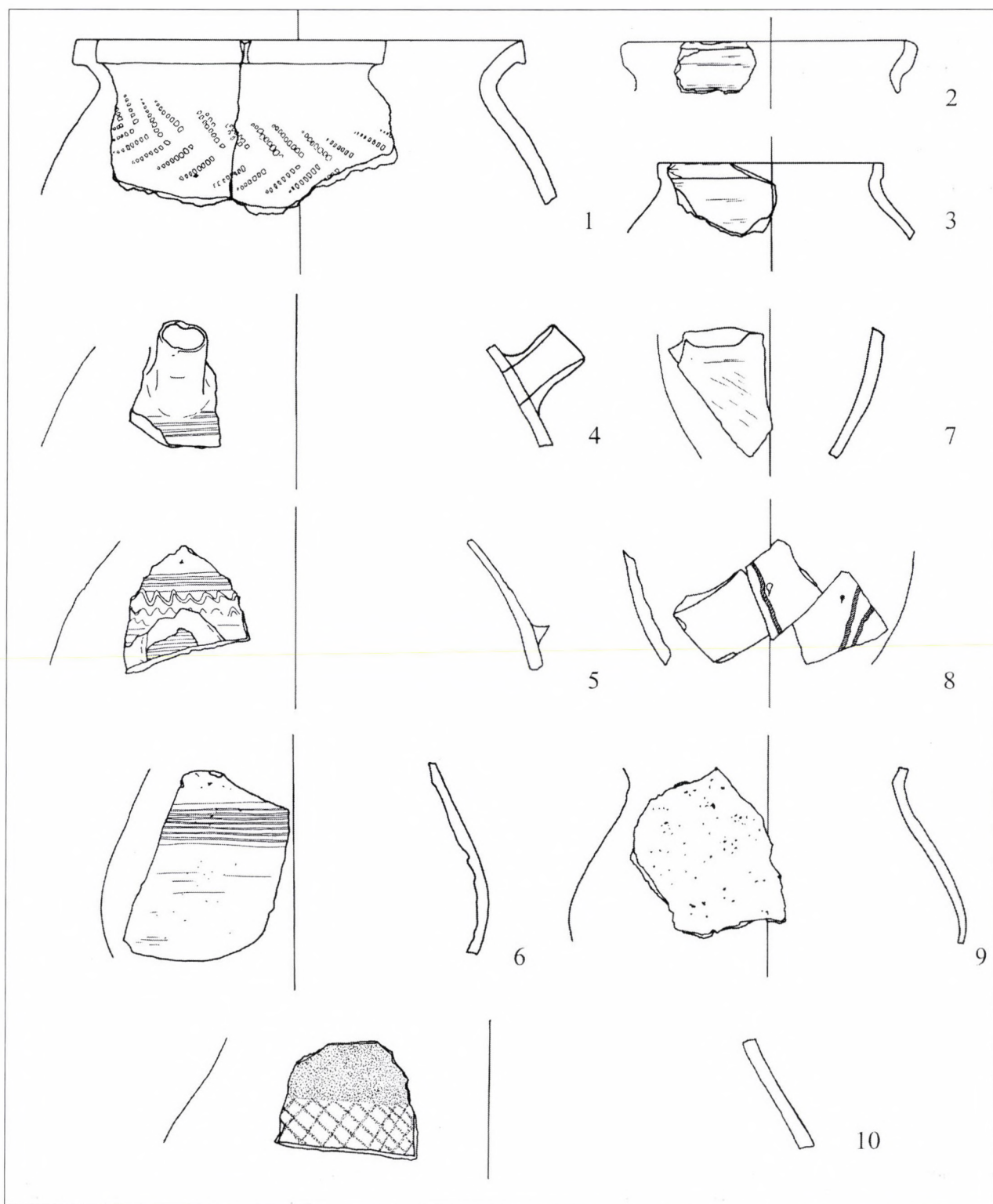
10. kép Fazekak, bögrék: 1: 15. ház (IF3d₁ perem 4b); 2: 79. ház (IF5d₁ perem 4b); 3: 107. ház (IF3d₁ perem 4b); 4: 107. ház (IF3d_{1a} perem 4b); 5: 47. ház (IF7d perem 5a); 6: 15. ház (IF3d perem 5a); 7: 15. ház (IF5d₂ perem 5b); 8: 15. ház (IF5d₁ perem 5b); 9: 26. ház (IF5d₂ perem 5b); 1–9: M=1:3

Abb. 10 Töpfe, Näpfe: 1: Haus 15 (IF3d₁ Randtyp 4b); 2: Haus 79 (IF5d₁ Randtyp 4b); 3: Haus 107 (IF3d₁ Randtyp 4b); 4: Haus 107 (IF3d_{1a} Randtyp 4b); 5: Haus 47 (IF7d Randtyp 5a); 6: Haus 15 (IF3d Randtyp 5a); 7: Haus 15 (IF5d₂ Randtyp 5b); 8: Haus 15 (IF5d₁ Randtyp 5b); 9: Haus 26 (IF5d₂ Randtyp 5b); 1–9: M=1:3

11. kép Fazekak, bögrék: 1: 56. ház (IF_{6d2} perem 5b); 2: 56. ház (IF_{6d2} perem 5b); 3: 56. ház (IF_{6d2} perem 5c); 4: 95. ház (IF_{7d} perem 5c); 5: 102. ház (IF_{5d} perem 5c); 6: 120. ház (IF_{6d1a} perem 5c); 7: 78. ház (IF_{6d} perem 5c); 8: CXV. kemence (IF_{6d3} perem 5c); 1–8: M=1:3

Abb. 11 Töpfe, Näpfe: 1: Haus 56 (IF_{6d2} Randtyp 5b); 2: Haus 56 (IF_{6d2} Randtyp 5b); 3: Haus 56 (IF_{6d2} Randtyp 5c); 4: Haus 95 (IF_{7d} Randtyp 5c); 5: Haus 102 (IF_{5d} Randtyp 5c); 6: Haus 120 (IF_{6d1a} Randtyp 5c); 7: Haus 78 (IF_{6d} Randtyp 5c); 8: Ofen CXV (IF_{6d3} Randtyp 5c); 1–8: M=1:3

12. kép Fazekak, bögrék: 1: 15. ház (IF5d3 perem 5c); 2: 43. ház (IF7d perem 6b); 3: 38. ház (IF7d1 perem 6a); 4: 15. ház (IF6d5); 5: 26. ház (IF5d); 6: 30. ház (IF6d3); 7: II. kút (IF7d3); 8: 145. ház (IF7d3); 9: 118. ház (IF4d2); 10: 47. ház (IF9); 1–10: M=1:3

Abb. 12 Töpfe, Näpfe: 1: Haus 15 (IF5d3 Randtyp 5c); 2: Haus 43 (IF7d Randtyp 6b); 3: Haus 38 (IF7d1 Randtyp 6a); 4: Haus 15 (IF6d5); 5: Haus 26 (IF5d); 6: Haus 30 (IF6d3); 7: Brunn II (IF7d3); 8: Haus 145 (IF7d3); 9: Haus 118 (IF4d2); 10: Haus 47 (IF9); 1–10: M=1:3

IFd4: Erősen hornyolt testű edények (6. kép 4–6; 21. kép 5–6)

Mindössze három töredék ismert a kölkedi telepről, melyek három különböző, kisméretű edényhez tartoztak. Finoman iszapolt, tiszta agyagból készültek, jó kidolgozásúak, keményre, vörösre égetettek. Profiljuk hullámos, oldaluk erősen hornyolt. A Balkán és az Alpok előterének közölt anyagában nem találtam párhuzamukat. A Róma városi ásatások 6–7. századi kerámiái között fordulnak elő ugyanilyen vörös anyagú, felső részükön, ritkán egész felületükön hornyolással díszített kis- és közepes méretű bögrék, kislemezek, korsócskák (ROMA 243, I.12, 13a). Ezek 6–7. századi, üvegedényt utánzó, helyi készítmények.

IFd5: Kiöntőcsöves edény (5. kép; 12. kép 4; 21. kép 4)

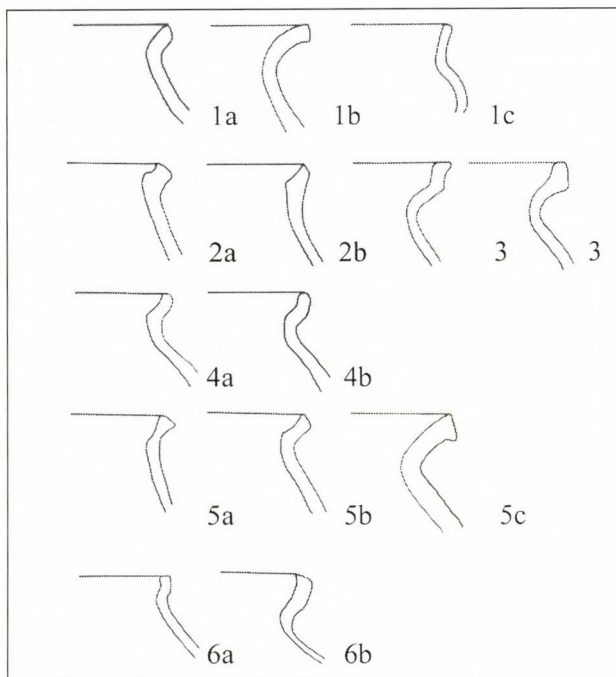
A kölkedi telepről egyetlen kiöntőcső került elő, a 6. technológiai alcsoportból. A 6–7. századi avar kerámiában többféle anyagtypusból készülnek kiöntőcsöves edények: a szürke gyorskorongolt kerámia mindkét anyagtypusa mellett léteznek bepecsételt díszűek is – Vida Tivadar IA/g, IB₁/h, IB₂/l típusai –, melyek első sorban germán jellegzetességeket mutatnak. Késő antik hatású kiöntőcsöves fazekak is előfordulnak a sírba tett edények közt – Vida Tivadar IF/i típusa – Bjelo Brdoból, Budakalásznál, Kiskőrösről kerültek elő. Az avar kort megelőző, Kárpát-medencei germán anyagban szép számmal előfordulnak, de a késő antik telepeken is megtalálhatóak a Balkánon, a Kelet-Mediterráneumban, a Krímen és Itáliában (VIDA 1999, 103–106).

Peremtípusok (13. kép)

A telepről előkerülő kerámatöredékek közül a meghatározható formai csoportba sorolható darabok közt jól elkülöníthető csoportot alkotnak a korsók, tálak, fedők. A fazekak, bögrék peremtípusaitól jól elválaszthatóak a tálak, korsók és fedők peremei. A fazekak és bögrék legjobban vizsgálható része a perem. Ezt külön vizsgálom egy, a technológiai csoportok feletti egységes tipológiai rendszerrel. A késő antik jellegű kerámián a következő peremformák fordultak elő:

P1a: Rövid, közepesen kihajló, ívelt perem (8. kép 1, 3)

Fazekakon és bögréken egyaránt megjelenik, a 3., 7. és 9. technológiai alcsoportba sorolható edényeknél. A döntően meg nem határozható edényformák mellett kis számban a gömbös testű edényeknél van jelen. Mind az Al-Dunánál, mind az Alpok előterében megtalálható. Szadovecen a 2. típusú fazekak 2. variánsainál (KUZMANOV 1992, 213–214, Taf. 81), és az Északkelet-Balkánon Scorpan 'A' típusú füles bögréinél (SCORPAN 1976, Pl. XXV). Ezek mellett Itáliából, számos lelőhelyről (CASTAGNA–SPAGNOL 1996, 1a típus, 82, Tav. I.4; STAFFA–ODOARDI 1996,

13. kép A késő antik kerámia peremtípusai a Kölked-feketekapui telepen

Abb. 13 Randtypen der Keramik spätantiken Charakters aus Kölked-Feketekapu

92, Fig. 22/62c) és Tinjéről ismert hasonló peremkiképzés (CIGLENEČKI 1984, Abb. 4/42–43).

P1b: Közepesen hosszú, közepesen-erősen kihajló, ívelt perem (8. kép 4–6)

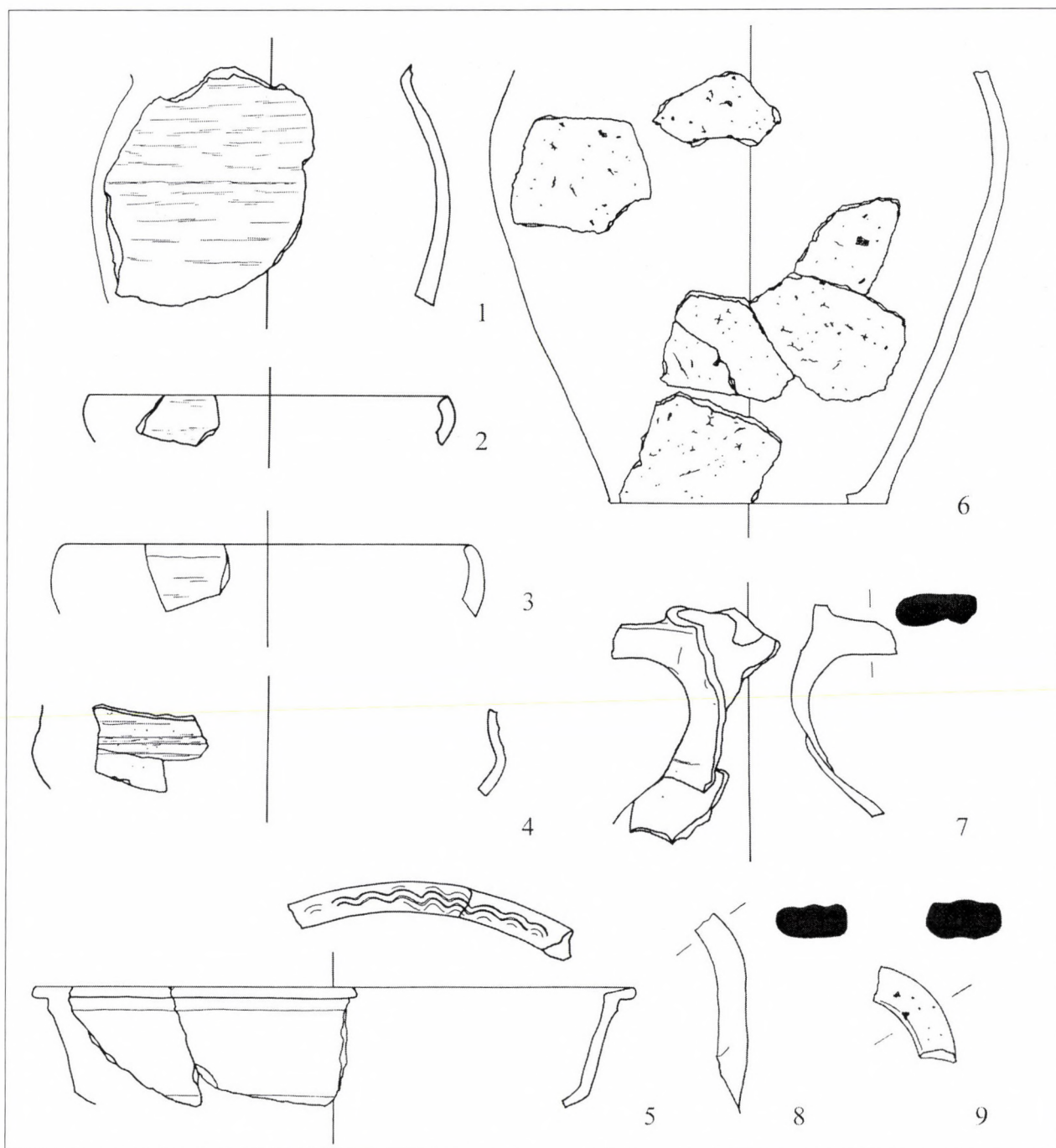
Kis számban vannak csak a telepen, kizárólag az 5. és a 6. technológiai alcsoportból Alapvetően bögréken fordul elő, egy esetben a forma is meghatározható volt: ovális testű bögrén. Szintén mind az Al-Dunánál: Szadovecen (KUZMANOV 1992, 213–214 Abb. 1), Caričin gradon (BJELAJAC 1990, I/16. típus, Pl. XIV/19); mind az Alpok előterében: Duellen (STEINKLAUBER 1990, II. csoport, 114, Abb. 6), Tinjén (CIGLENEČKI 1984, Abb. 4/44–45) megtalálható Közép- és Észak-Itália mellett (BORTOLETTO–ADRIZZON 1996, 46, Tav. 1.40; Tav. 2.1; VALENTI 1996, 146, Tav. IX.9; CASTAGNA–SPAGNOL 1996, 87, Tav. II.2; STAFFA–ODOARDI 1996, 195, Fig. 22/63a–c).

P1c: Enyhén kihajló, ívelt perem (8. kép 7)

Egyetlen polírozott bögrén fordult elő, testének alakja ismeretlen. Szadovecen a helyi, polírozott felületű finomkerámián vannak hasonló peremkiképzések (KUZMANOV 1992, 8. típusú csészéi, 207, Taf. 59/1). Észak- és Közép-Itáliában gyakori formának számít (BROGIOLO–MASSA–PORTULANO–VITALI 1996, Tav. V. 4; STAFFA–ODOARDI 1996, „A” típusú fazekak, 9. csoport, 176, Fig. 9e–f; BORTOLETTO–ADRIZZON 1996, 46, Tav. 2/6; PANT., 1996, 86, 114, Fig. 4/8 Fig. 18/3, 5).

P2a: Rövid, duzzadt, közepesen kihajló, fedőhornyos perem (8. kép 2)

A következő peremtípussal együtt csak kis számban fordulnak elő. Ovális testű kislemezekon figyelhetők meg, két

14. kép 1: 107. ház (IF_{5d1}); 2: 73. ház (IF_{7e1}); 3: 145. ház (IF_{7e1}); 4: 118. ház (IF_{6e2}); 5: 37. ház (IF_{9e2}); 6: 60. ház (IF₄); 7: 48. ház (IF_{5b2}); 8: 1. ház (IF₉); 9: 19. ház (IF₄); 1–9: M=1:3

Abb 14 1: Haus 107 (IF_{5d1}); 2: Haus 73 (IF_{7e1}); 3: Haus 145 (IF_{7e1}); 4: Haus 118 (IF_{6e2}); 5: Haus 37 (IF_{9e2}); 6: Haus 60 (IF₄); 7: Haus 48 (IF_{5b2}); 8: Haus 1 (IF₉); 9: Haus 19 (IF₄); 1–9: M=1:3

edény a 6. technológiai alcsoportból, egy a 9.-ből. Szadoveczen ritkán a helyi, bevonat és polírozás nélküli kerámia I. típusú fazekainál fordul elő (KUZMANOV 1992, 213, Taf. 76–77). Gyakori viszont Itáliában, annak középső, és északi részén a késő antik jellegű házi kerámián (VALENTI 1996, 146, Tav. X.5; STAFFA-ODOARDI 1996, 195, Fig.

22/66a, Fig. 23/70h; BROGIOLO–MASSA–PORTULANO–VITALI 1996, Tav. III 17–18; CASTAGNA PAGNOL 1996, 82, Tav. I.3; PANT., 1996, 114, Fig. 18/2).

P2b: Rövid, duzzadt, enyhén kihajló, fedőhornyos perem (9. kép 1–2)
(Lásd előző típusnál.)

P3: Közepesen kihajlító, vízszintesen elsímitott, profilált, fedőhornyos perem (9. kép 3–5)

Három bögrén fordult elő; a 6., 7., 9.-es technológiai alcsoportból, egyik ovális testű. A késő antik telepanyagokban viszonylag gyakorinak mondható peremtípus. Caričin grad (BJELAJAC 1990, I/1 és I/21 típusú fazekaknál, Pl. XIII/3, XV/8), Akviz (JANKOVIĆ 1981, 131–133, Szl. 50), Tvrdava Ras (POPOVIĆ 1999, Sl. 46/14) mellett Viminaciumban (POPOVIĆ 1987, I. típusú (gömbös testű) fazekakon, és a III. típusú (kónikus vállú) fazekakon, Szl. 16/5, 8–9), Invillinón (BIERBRAUER 1987, III f4 és III f2 típusú peremek, 199–200, Taf. 76/9–10, Taf. 120/19, Taf. 121/10, 13–14) is előfordult, szintén ovális testű edényeken.

P4a: Közepesen kihajlító, tölcseres, legömbölyített perem (9. kép 6–10)

Egy-egy kislemez és bögre kivételével csak fazekakon találhatók. Az alább tárgyalandó P5b típusal a második leggyakoribb peremforma. A 3. és az 5. technológiai alcsoport edényei közt a legtöbb ilyen peremmel készült, leginkább gömbös testű fazekakon található. Gyakori Észak- és Közép-Itáliában a késő antik házi kerámián (STAFFA–ODOARDI 1996, 193, 195, Fig. 22/62f, h, 63 d–e, 65c; BROGIOLO–MASA–PORTULANO–VITALI 1996, Tav. 5; ARDIZZON–BARTOLETTO 1996, 40, Tav. I) Az Észak-Balkánon sem ritka típus. Itt is első sorban gömbös testű fazekakon fordul elő, illetve, kónikus vállú, gömbös alsó részű edényeken (KUZMANOV 1992, 2. típus 4. variáns, 214, Taf. 89; POPOVIĆ 1999, Sl. 53/5; POPOVIĆ 1987, I. típusú fazekak, Szl. 16/2–4; JANKOVIĆ 1981, 131–132, T. VIII/1–3; BOLTA 1981, T. 26/32, 52, 56).

P4b: Enyhén kihajlító, tölcseres, legömbölyített perem (10. kép 1–4)

Kisebb méretű edényekre jellemző, mint az előző típus: bögréken, kislemezeken fordult elő. Az előző peremtípussal együtt a 3. technológiai alcsoportra jellemző peremforma, gömbös vállú edényeken. Szép számmal fordulnak elő a mai Észak-Olaszország (STAFFA–ODOARDI 1996, 193, 195, Fig. 22/62a–b; CASTAGNA–SPAGNOL 1996, 82, Tav. I/3; REYNOLDS 1995, Fig. 120–123) és Szlovénia koraközépkori lelőhelyein (CIGLENEČKI 2000b, 123, Sl. 129/1). Hasonló peremek kis számban a Balkánról, Szadovecra (KUZMANOV 1992, 2. típus, 3. variáns, helyi kerámia, Taf. 86/21) és Caričin gradról (BJELAJAC 1990, Pl. XIII/2, Pl. XV/8) közöltek.

P5a: Közepesen kihajlító, duzzadt, ferdén vágott, tölcseres perem (10. kép 5–6)

A két előkerült perem mindegyike fazékhoz tartozhatott, a 3. és a 7. technológiai alcsoportba sorolhatók. Az Al-Dunánál szórványosan megtalálható az erődök anyagában (KUZMANOV 1992, 4. típus, 214–215, Taf. 92). Az Észak-kelet-Balkánhoz képest jóval elterjedtebb ez a peremtípus Itáliában, és a kelet-alpi régióban (ARDIZZON–BARTOLETTO 1996, 46, Tav. 2/9; STAFFA–ODOARDI 1996, 195, Fig. 22/66e, Fig. 23/69, 70c).

P5b: Közepesen kihajlító, rövid tölcseres, ferdén vágott perem (10. kép 7–9; 11. kép 1–2)

Egy-egy kislemez és bögre mellett csak fazekak készülnek ilyen peremmel, a második leggyakoribb típus a 4b peremtípussal együtt. 5. és 6. technológiai alcsoportból készült edények nagy részének ilyen pereme van. A kónikus vállú edényekre jellemző peremtípus, egyetlen gömbös

testű fazékon volt még megtalálható. Párhuzamai Szadovecra (KUZMANOV 1992, 2. típus 4. variáns, 214, Taf. 89) mellett Itáliából számos lelőhelyről kerültek elő (STAFFA–ODOARDI 1996, 195, Fig. 22/66e, Fig. 23/69, 70c)

P5c: Közepesen kihajlító, tölcseres, ferdén vágott perem (11. kép 3–8; 12. kép 1)

A kölkedi telepen a leggyakoribb bögre/fazékperem. Döntő részben fazékperem, egy-egy kisméretű fazékon és bögrén volt még ilyen perem. Az 5. és a 6. technológiai alcsoportba sorolhatók. Bár Rason (POPOVIĆ 1999, Sl. 33/4, Sl. 53/6–7) és Szadovecen (KUZMANOV 1992, 2. típusú fazekak 4. variánsa, 214, Taf. 87–88) is előfordul. Azonban az Alpok előterének magaslati telepein lakó késő antik népesség településeinek: Duel (STEINKLAUBER 1990, gömbös testű fazekakon, II, IV csoport, 114, Taf. 3/1–2, Abb. 8, 6), Hemmaberg (LADSTÄTTER 2000, Taf. 10–11), Rifnik (BOLTA 1981, T. 22/50, 52, 55, 60, T. 26/30, 55, 57, 71), Tinje, Korinjski hrib (CIGLENEČKI 1984, 326, Abb. 4/46–55, Abb. 5/58–62, 65, Abb. 8/85, 87–88, 94, Abb. 9/96–97), Invillino (BIERBRAUER 1987, III d2, III d4, III f1 peremek, 197–199, Taf. 75/6–15, Taf. 76/3–5, Taf. 77/1–7, Taf. 120/1–4, Taf. 121/4–7) házi kerámiájának jellegzetes, elterjedt peremtípusa. Közép- és Észak-Itáliában is (STAFFA–ODOARDI 1996, 195, Fig. 23/67h, 70e; ARDIZZON–BARTOLETTO 1996, 40, Tav. I; GUGLIELMETTI 1996, 12, Tav. I4, 6, 7; PANT., 1996, Fig. 6.5) előfordul.

P6a: Függőlegesen álló, rövid, vízszintesen elsímitott perem (12. kép 3)

Egyetlen gömbös testű bögre ismert ilyen peremmel, tiszta, finoman iszapolt, vörös anyagból (7. technológiai alcsoport). Invillino magaslati településén került elő hasonló darab (BIERBRAUER 1987, III f4. perem, 200, Taf. 121/14–15), illetve Közép-Itáliából közöltek ilyen peremtöredékeket (VALENTI 1996, 146, Tav. VIII/7).

P6b: Enyhén kihajlító, profilált perem (12. kép 2)

Egyetlen bögre pereme tartozik ide, melyet finoman iszapolt, vörösre égetett agyagból készítettek (7. technológiai alcsoport). Szadovecen a 2. típusú fazekainak 3. variánsánál (KUZMANOV 1992, 214, Taf. 86/16–19), Invillinón a IIIh pereménél található párhuzamuk (BIERBRAUER 1987, 200, Taf. 121/14–15).

IFe1-2: Tálak (5. kép)

A késő antik edénykészletben fontos szerepet játszanak a különböző formájú és nagyságú tálak. Bár az 5–6. században erőteljesen csökken az asztali kerámia aránya a főzőedényekkel szemben, de számarányuk messze magasabb, mint az avar szállásterületen lévő kölkedi telepen. Az itt előkerült 4 tál a meghatározható formai csoportba tartozó, késő antik eredetű edények 3%-át alkotja.

IFe1: Behúzott peremű, gömbszelet alakú tálak (5. kép e1; 14. kép 2–3; 21. kép 3)

Két ilyen tálhoz tartozó peremtöredék került elő Kölkedről. Az egyik a késő antik kerámiára jellemző vörös matt bevonattal, belső részén, peremén vastag fehér engóbbal. A késő antik fazekas-művéségben a matt vörös, sötétvörös bevonat mellett gya-

kori a különböző típusú edények, korsók, tálak, csészék, bögrék külső felületének fehéres, sárgásfehér engóbbal való díszítése. Ez a fehéres bevonat az edények belső oldalán azonban csak elvétve fordul elő (BÖTTGER 1982, 33–63; KUZMANOV 1992, 202–203). A behúzott peremű, öblös tálakat Böttger a késő római terra sigillatákból eredezteti. (BÖTTGER 1982, 63). A bizánci Thracia és Dacia provinciák területéről, a 6. századra keltezett rétegekből kerültek elő nagyobb számban. (KUZMANOV 1985, tálak IV. típus, Tablo 24/P30, Tablo 36). Szadovecen a helyi, szürke-vörösesbarna, polírozott felületű áruban fordulnak csak elő ilyen tálak (KUZMANOV 1992, I. típus, 205–206, Taf. 57/2). Rason (POPOVIĆ 1999, I.6. típus, 83, 87, Sl. 33/1, Sl. 37/3), Iatruszon (BÖTTGER 1982, 63, Taf. 39/432, 433) az 5–6. századi anyagban gyakoriak. A Kelet-Alpok vidékének és Észak-Itáliának az 5–6. századi kézi korongolt házi kerámiájában szintén előfordulnak öblös, behúzott peremű tálak: Invillino (BIERBRAUER 1987, Ia típus, 190–192, Taf. 129/9, Taf. 132/6), Korinjski hrib, Gradec nad Prapretno, Tinje (CIGLENEČKI 1984, Abb. 1/6, Abb. 6/68, Abb. 9/99; CIGLENEČKI 2000b, 2. típus, 67, Taf. 27/9–13, Taf. 28/1–4), Rifnik pri Šentjurju (BOLTA 1981, T. 24/71–73, T. 22/58), Duel (STEINKLAUBER 1990, 119, Taf. 4/4), Hemmaberg (LADSTÄTTER 2000b, Taf. 15/5–6, Taf. 1765–6) lelőhelyekről. Észak- és Közép-Itália romanizált lakosságához köthető, késő antik szürke házi kerámiájának is egyik jellemző típusa (CASTAGNA–SPAGNOL 1996, 88, Tav. III/48; VALENTI 1996, 145, Tav. I/2; STAFFA–ODOARDI 1996, 176, Fig. 8/6–7; ARDIZZON–BARTOLETTO 1996, 41, 46–47). Kora avar lelőhelyről nem ismert ilyen típusú, késő antik jellegű tál. A Budakalászon előkerült behúzott peremű tálka a kölkediekénél sokkal szűkebb szájú, mélyebb, zártabb forma. Biztosan helyi készítménynek tartható (VIDA 1999, IFe típus, 96–97).

IFe2: Vízszintesen kihajló peremű, ívelt aljú tálak (5. kép e2; 14. kép 4–5)

A vízszintesen kihajló peremű, rövid hengeres felső részhez csatlakozó, ívelt aljú tál mind Itáliában, mind az Alpok keleti és déli előterében található magaslati telepeken, mind a Balkán késő antik anyagában megtalálható. Bresciából (BROGIOLO–MASSA–PORTULANO–VITALI 1996, Tav. V/2) romanizált lakosság gyorskorongolt házi kerámiájában, Hemmaberg (LADSTÄTTER 2000b, Taf. 17/7) Ajdovski Gradec (KNIFIC 1994, Pl. 5/4), Tinje (CIGLENEČKI 1984, Abb. 6/70, 74; CIGLENEČKI 2000b, 3. típus, 67–68, Taf. 29/2–11, Taf. 30/1–7), Duel (STEINKLAUBER 1990, 119, Taf. 4/2–3) kézi korongolt kerámiájában fordulnak elő hasonló darabok. A Balkánról Rasból

(POPOVIĆ 1999, 83, 104, Sl. 33/2, Sl. 52/3), Iatruszról (BÖTTGER 1982, IV. típus, Taf. 43/467), Szadovecről (KUZMANOV 1992, helyi, bevonat nélküli kerámia, 3. típus, Taf. 64/7, Taf. 65/8), Tropaeum Traianiból (BARNEA et alii 1979, Fig. 158/2.7), Mokranjska Stenáról, Akviszról (JANKOVIĆ 1981, 137, Szl. 52/A, T. IV/13), Sucidaváról (SCORPAN 1976, Pl. XXVIII/12) ismertek 5–6. századi vízszintes peremű, megtörő ívű, öblös tálak. Az avar kort megelőző germán emléanyagban szintén előfordul ez forma, a kölkedi telep más anyag-típusból (IG) készült táljai között is megtalálhatók.

IFf: Tárolóedények (5. kép f; 4. kép 3; 6. kép 1)

A fazekak és bögrék méreteitől élesen elváló csoportot alkotó edényeket különválasztottam az IFd csoporttól. Szájátmérőjük 24 cm, vagy annál nagyobb (3. kép), legnagyobb szélességük 35–40 cm. A fazék-, és bögrétípusoktól eltérő anyagból készültek, különálló technológiai alcsoportot alkotnak: 2. alcsoport. Nagy méretük ellenére viszonylag vékony falúak, gyakorlott kézzel gyorskorongoltak.

Az olyan vízszintesen kihajló, vízszintesen elsimított, enyhén duzzadt perem, mint a kölkedi avar telepen előkerült edényé, a bizánci provinciális tárolóedények, a doliumok egyik gyakori peremtípusa. Nagyobb, gömbös testű fazekakon szintén előfordul hasonló peremkiképzés (CIGLENEČKI 1984, Abb. 1/6, Abb. 9/99; BOLTA 1981, T. 24/71–73, T. 22/58; BÖTTGER 1982, 57–58, Taf. 34/411, 412, Taf. 33/405–408, Taf. 45–46; KUZMANOV 1985, Tablo 26/Cs 10, Cs 12, Tablo 27/Cs 11, Cs 13–15, Tablo 37; POPOVIĆ 1987, Szl. 16/8–9). A gömbös testű, nagyméretű fazekak, tárolóedények, melyek legnagyobb szélessége az edény alsó felére esik, szintén nem ritkák a provinciális bizánci kerámiában. Viminacium (POPOVIĆ 1987, 20, Szl. 16/1, 4–5); Iatrus (BÖTTGER 1982, V. és VII. típusú fazekak, Taf. 47/497–498, Taf. 48/592–593, 595–560, Taf. 51/528, 143–144), Szadovec (KUZMANOV 1992, 1. és 6. típusú fazekak, 2. típusú doliumok, 205, 213, Taf. 55–56, Taf. 78–79, Taf. 100, Taf. 106, Taf. 119/13–14), Caričin grad (BJELAJAC 1990, VI/5. típus, Pl. XIX/5, XIV/20), és számos thraciai és daciai, moesia-i lelőhely anyagában előfordulnak (KUZMANOV 1985, V. és a VII. típus, 52–53, Tablo 31/51–59; SCORPAN 1976, B típus, Tablo 31–32)

4. Elterjedés, keltezés

A Kölked-feketekapui telepen 35 objektumból: 30 házából, 2 kemencéből, 2 gödörből, 1 kútból ismert késő antik jellegű kerámia. A 261 töredék mintegy

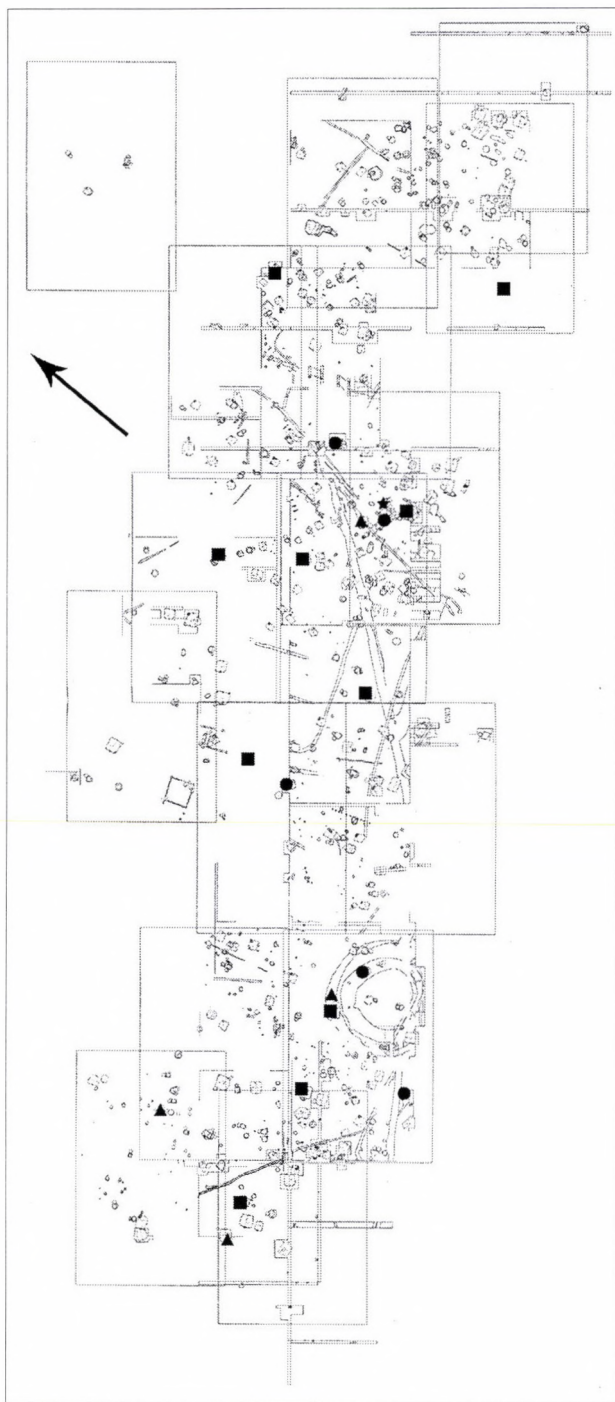
123 edényből származik. Az IF technológiai csoport a telep kerámiaanyagától előtű technológiai típusokhoz tartozó töredékekből áll. Ezért az azonos edényhez tartozó darabok jól elkülöníthetők. Az IF csoport viszonylag kis száma miatt az összetartozó töredékek is jól megtalálhatók. A szemétképződés folyamatát jellemzi, hogy a késő antik jellegű kerámia mintegy 123 edényének kétharmadából csak egy-egy töredék ismert, 25%-ából is csak 2–5 töredék került elő. A töredékek többsége a telep gödörházainak betöltéséből származik, ez mind a kézzel formált, mind a többi gyorskorongolt, mind a kézi korongolt technológiai csoportokon megfigyelhető. A korábbi ház mellé felépített új lakóépületben keletkező szemétanyag egy része a már nem lakott házak felhagyása után szabadon, a beszakadó oldalfalak alapján tető nélkül álló gödrében gyűlik fel. A szemét nagyobb százaléka viszont vagy a korabeli járószinten szóródott szét, vagy a lapos dombrol lemosódóthatott.⁵

Az egyes házakban talált gyorskorongolt kerámia-töredékeknek elenyésző hányadát, 1–5%-át teszik ki a késő antik jellegű csoportba tartozók. Két objektumnál éri el az IF csoport a 10%-ot: a 15. és a 120. háznál. A jelenségek betöltésének 40%-ában azonban csak egyetlen edény töredékei, illetve jórészt csak egyetlen töredék került elő. Az objektumok ötödében 2–3, további 14%-ukban 4–6 edény töredékeit sikerült elkülöníteni. Azokban a lelet-együttesekben, ahol nagyobb számú késő antik jellegű kerámia volt megfigyelhető, ott általában ennek a csoportnak több technológiai alcsoportja került elő, változatos formai típusokból. A több késő antik jellegű kerámiát tartalmazó objektumok leletanyaga a többi objektumhoz képest nagy arányban tartalmazott egyéb gyorskorongolt kerámiát. A kora avar kori szürke kerámia jobb minőségű csoportjával (IB₂), pecsételt kerámia késői változatával – főleg IB anyagcsoporton –, fekete kerámia mindkét variánsával (IC₁₋₂), szürke gyorskorongolt házi kerámiával (IG) együtt kerülnek elő leggyakrabban a kézzel formált kerámia mellett. Kis számban megtalálhatók még az IB₂, IC₂, IG gyorskorongolt technológiai csoportok legkésőbbi variánsai mellett. A 7. század utolsó harmadában, a kézi korongolt kerámia tömeges megjelenésének kezdetén (VIDA 1999, 110) szűnik meg a kora bizánci hatású kerámia használata. A fenti gyorskorongolt áruknál (IB₂, IC₂, IG) korábban tűnik el, melyek utolsó edényei még használatban vannak a késő avar kori sárga kerámia megjelenésekor. A késő avar kori sárga kerámiával kezelt objektumokból azonban már teljesen hiányzik a késő antik jellegű kerámia. Ugyanakkor a telep legkorábbi periódusát jelző, pecsételt kerámiát, a szürke kerámia szemcsés változatát (IB₁), szürke gyorskorongolt házi kerámiát

(IG), és a kézzel formált edények közül nagyobb számban ún. prágai típusú kerámiát (IIIE) tartalmazó objektumaiban sem fordul elő késő antik jellegű gyorskorongolt áru. Az IF csoport egyes formai típusait és egyes technológiai csoportjait külön vizsgálva, a velük együtt előkerülő egyéb edénytöredékek technológiai csoportonkénti százalékos összetételében sem figyelhető meg jelentős eltérés.

A telepen belüli elterjedésük (15–18. kép) – más, korai avar kori gyorskorongolt áru mellett – jól kirajzolja az egy időben használt, egymástól 40–70 méterre elhelyezkedő objektumokat, melyek feltehetően a település gazdasági, társadalmi alapegységeit jelzik a 6–7. században. Ezen túl más jellegzetességet nem mutat az egyes edénytípusok térbeli eloszlása a kölkedi telepen (15–16. kép): sűrűsödés egyetlen formai típusnál sem jelentkezik. Ezek ellenére megfigyelhető, hogy az amforák, korsók, tálak, és a kulacs – azok az edénytípusok, melyek leginkább jeleznek a luxust az avar környezetben –, első sorban nem azokból az objektumokból kerülnek elő, amelyekben nagy számban és változatos formában fordul elő az IF csoportba sorolható kerámia.⁶ A több késő antik jellegű kerámiát tartalmazó objektumok anyagában főleg fazekak, bögrék, tárolóedények kerülnek elő, egy-két korsó, amfora mellett. A késő antik jellegű kerámia egyes technológiai alcsoportjainak térbeli elterjedésében (17. kép) szintén nem mutatható ki sem egymáshoz viszonyított jelentős eltérés, sem valamiféle koncentráció. Egyetlen jelenség figyelhető meg csupán, hogy az IF csoport inkább importárunk, mint helyi utánzatnak tartható alcsoportjai⁷ első sorban azokból az objektumokból ismertek, ahonnan nagyobb számban került elő késő antik jellegű kerámia. A kölkedi telepen az IF csoport mennyiségi eloszlását térképre vetítve (18. kép) a fent említett egy időben lakott egységek jobban elkülönültek. Kiugróan magas edény-, és töredékszám két területi csoportban figyelhető meg: a 15. háznál és a 120, 121. és 118. ház alatti egységnél, mindkettő a feltárt terület nyugati felén helyezkedik el. A többi, viszonylag sok késő antik jellegű kerámiát tartalmazó objektum a kora avar kori település területén elszórtan helyezkedik el.⁸

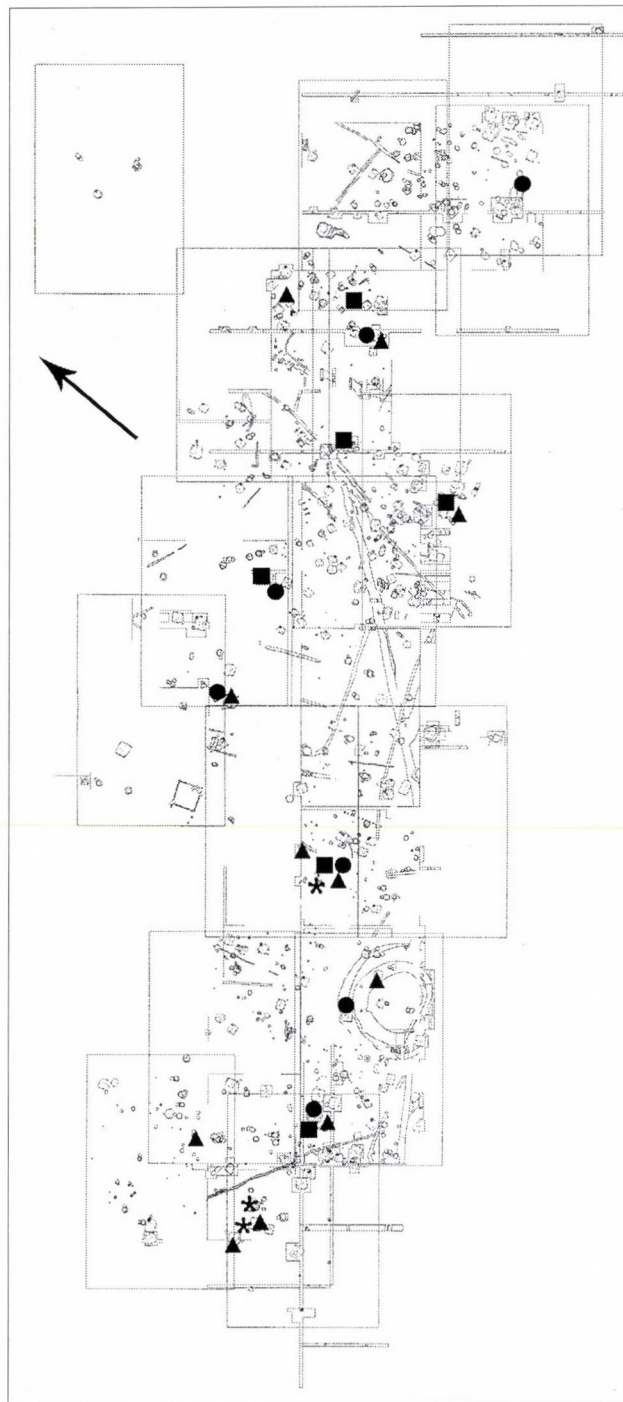
Az A175., A185., A544., A585., B127. sírokból ismert Kölkeden kora bizánci hatású kerámia. Az A175. sír zömök testű, füles korsója mellett préselt három félgömbből összeállított övveretek, és egy kagyló alakú síjívég volt (KISS 1996, 57–58, Taf. 44). Az A187. sír magas, tölcseeres nyakú, gömbös testű kancsójával⁹ együtt egy ovális vascsatot és egy nagyméretű, kétsoros csontfésűt tettek a sírba. Az A544. sír széles szájú, fazék alakú, mély tálját egy geometrikus díszű, préselt korongos lemezfülű,

15. kép A késő antik jellegű kerámia előfordulása a Kölked-feketekapui telepen:

■ amforák, ● korsók, ★ kulacs, ▲ tálak

Abb. 15 Verbreitung der Keramik spätantiken Charakters aus der Siedlung von Kölked-Feketekapu: ■ Amphoren, ● Krüge, ★ Feldflasche, ▲ Schalen

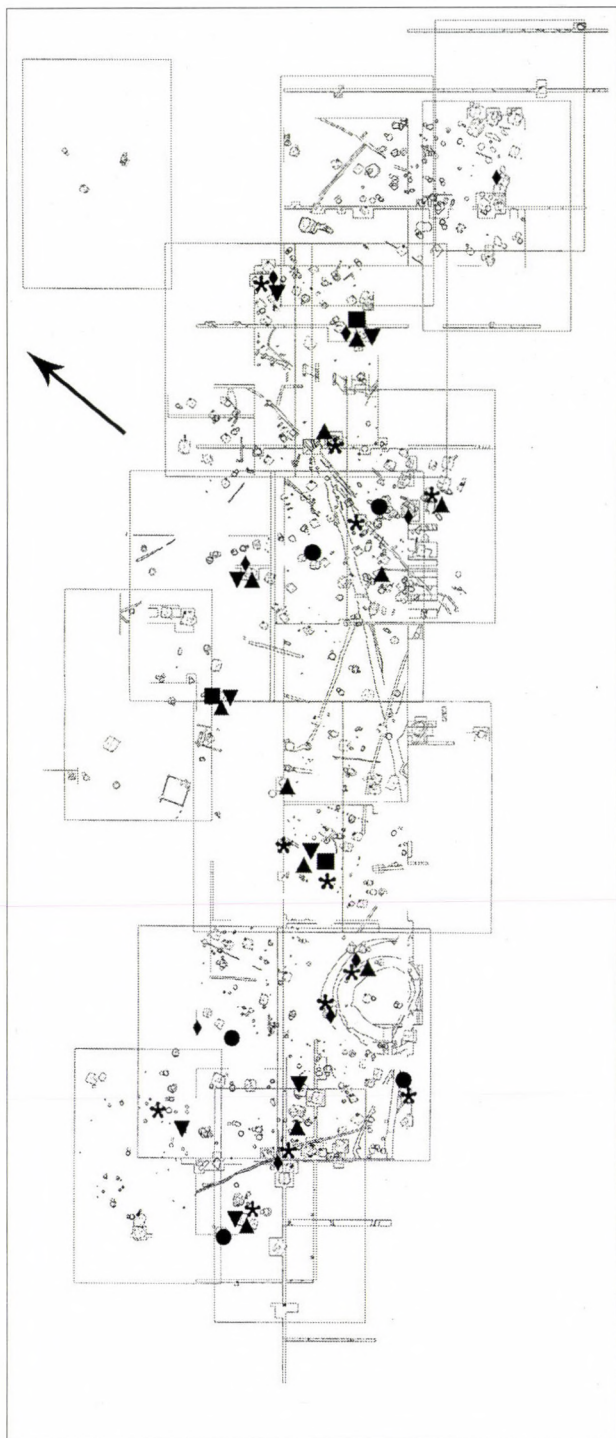
16. kép A késő antik jellegű kerámia elterjedése a Kölked-feketekapui telepen:

■ fazekak, ▲ kisfazekak, ● bögrék, ★ tárolóedények

Abb. 16 Verbreitung der Keramik spätantiken Charakters aus der Siedlung von Kölked-Feketekapu: ■ Töpfe, ▲ Kleintöpfe, ● Näpfe, ★ Vorratsgefäßen

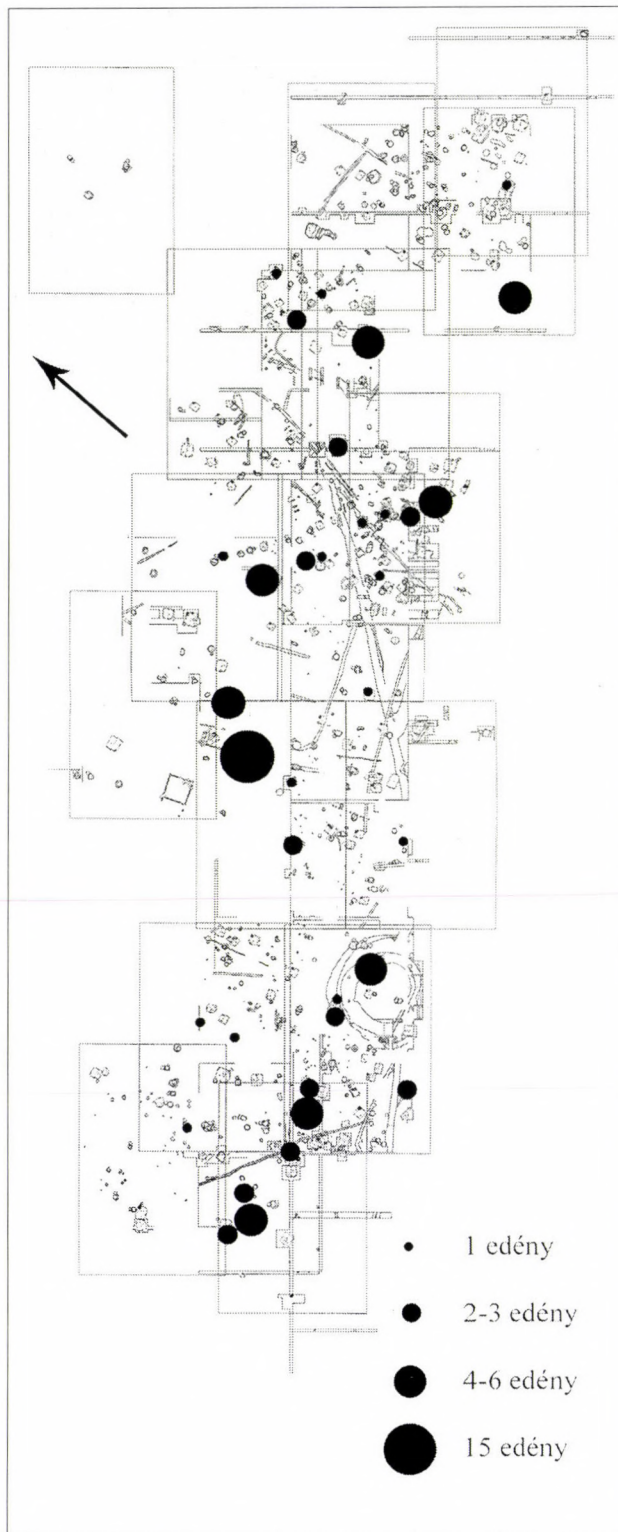
ráhúzott lemezgömb csüngős fülbevalót, vegyes, a szemes gyöngyök mellett kisméretű, lapított gömbös, egyszínű üveggyöngyöket tartalmazó gyöngysort

viselő nő sírjába helyezték (KISS 1996, 60, Taf. 46). Az A585. sírjának zömök, ovális testű, fedőhornyos fazeka mellett egyetlen kék dinnyemag alakú gyöngy,

17. kép A késő antik jellegű kerámia egyes anyagtípusainak előfordulása a Kőlked-feketekapui telepen: ■ 3. csoport, ● 4. csoport, ▲ 5. csoport, ▼ 6. csoport, ★ 7. csoport

Abb. 17 Verbreitung eizigen Materialgruppen der Keramik spätantiken Charakters aus der Siedlung von Kőlked-Feketekapu: ■ Gruppe 3, ● Gruppe 4, ▲ Gruppe 5, ▼ Gruppe 6, ★ Gruppe 7

18. kép A késő antik jellegű kerámia becsült edényszámai az egyes objektumokban a kőlkedi telpen

Abb. 18 Gefäßzahlen der Keramik spätantiken Charakters aus der Siedlungsobjekten von Kőlked-Feketekapu

vas kés, vas karikák, és vas lánc volt (KISS 1996, 152, Taf. 97). A B127. sírban a B₁ típusú korsó, és a füles fazék mellett egy bepecsételt díszű, behúzott peremű bögre, két ezüst, kiszélesedő végű lemezkarperec, szemes gyöngyökből álló gyöngysor, nagyméretű, két-soros csontfésű, ezüst lemezből kivágott trapéz alakú csüngők, egy bikónikus orsógomb, és két római üvegedény került elő (KISS 2002, 62–65, Taf. 40). A három félgömbből összeállított övveretek a 7. századra, annak második felére keltezhető mellékletekkel együtt kerülnek elő avar sírokból (KISS 1996, 219). A kagyló alakú szíjvég használatát a 7. század elejére helyezhetjük (KISS 1996, 225). Az A187. sír préselt korongfibulája a késő antik eredetű fibulákat utánozó, meroving préselt lemezes korongfibulák helyi változata, használata a 7. század második felére tehető (KLEIN-PFEUFFER 1993, 45). A ráhúzott lemezgömb csüngős fülbevalók aranyból készült, hurkos záródású, eredeti bizánci készítménynek tartható változatai már a 7. század első felében megjelennek, de a B544. sírhoz hasonló, egyszerűbb darabok a 7. század közepétől terjednek el (KISS G. 1983, 108; KISS 1996, 194; GARAM 2001, 26). A B127. sír pecsételt díszű edénye (VIDA 1999, 37–39), 7. század első felére keltezhető. Ugyanerre a periódusra tehető az eredetileg különböző alakú lemezcüngőkből álló nyakék egyes elemeinek gyöngysorban való viselete is (GARAM 2001, 46), mint a B127. sír két trapéz alakú csüngője. A dinnyemag alakú gyönggyel kezelt A585. sír a késő antik jellegű kerámia használatának végét jelzi, más késő avar kori temetkezésekből nem került elő IF csoportba sorolható edény. A kölkedi „B” temető elkülönülő, rangosabb sírcsoportjaiban egyetlen temetkezésben fordult elő. A nagy, közösségi, „A” temető keleti és nyugati harmadában elhelyezkedő négy késő antik jellegű kerámiát tartalmazó sír tájolásban a kora avar kori sírokhoz igazodik (KISS 1996, Abb. 7).

Vida Tivadar a késő antik jellegű füles, illetve bordázott vállú fazékat és bögréket a sírok fém mellékletei alapján a 7. század első felére keltezte, a korsókat általánosan a 7. századra datálta (VIDA 1999, 94–96, 99, 103). A kora avar kori sírkerámia monográfiája után megjelent, avar kori temetők leletei közt csak Kölkeden került elő kora bizánci jellegű kerámia, részben későbbi, a 7. század második felében megásott sírokból. A Kárpát-medencében első sorban a Kelet-Dunántúl középső és déli részének, és a Duna-Tisza közének déli felének temetőiből ismertek késő antik jellegű fazekak, bögrék, korsók (VIDA 1999, 100–101, Abb. 29–30). Ezekhez a temetőkhoz képest viszonylag nagy számban kerültek elő Kölkeden az IF csoportba sorolható edények. Az avar sírokból ismert amforák, ellentétben a kölkedi telepen feltártakkal

első sorban azok a típusok (Late Roman 1 és 5/6), amelyekben az al-dunai limes katonaságának szállították a bort a bizánciak. Ezeket a 7. század közepére, második felére lehet keltezni. Kárpát-medencei elterjedésük is eltér a többi IF csoportba tartozó egyéb kerámiától: első sorban a Duna-Tisza közén kerülnek elő (VIDA 1999, 90–91, 93). A kölkedi telepről ismert amforákat a kísérőleleteik a 7. század elejétől a 7. század végéig kelteznek.

Az avar szállásterületen a kölkedi az egyetlen, telepről publikált késő antik jellegű kerámia-együttes. A kölkedi telepen a legkorábbi objektumok anyagából hiányoznak az IF csoportba sorolható töredékek, de jelenlétük a késő avar kor elejéig folyamatosan megfigyelhető. A velük együtt előkerülő más gyorskorongolt áru keltezése alapján (VIDA 1999, 37–39, 51–57, 68–71) a kölkedi telepen a késő antik jellegű kerámia használata a 7. század elejétől a 7. század végéig/8. század elejéig figyelhető meg.

5. Összegzés

A késő antik jellegű kerámia egy része biztosan importtárgy: az amforák (2–3. kép), a feltételeken kora középkorinak meghatározott mázas korsó (14. kép 7), a mázas edényekkel együtt égetett edények, amelyeknek külső felületére egy-egy mázcsepp rácsöppent, ráfolyt.¹⁰ A vizsgált kerámiaanyag döntő része valószínűleg helyben készült utánezat. Az 5. és a 6. technológiai alcsoport alapanyaga részben megegyezik a valószínűleg helyben készült, szürke, gyorskorongolt házi kerámia (IG), és bizonyos kézzel formált edények anyagával. A kidolgozásukban, anyagukban a telep többi kerámiájától elütő, gyakorlott kézzel, jól korongolt, finom anyagú, keményre égetett töredékek szintén valamiféle importedények lehettek: 3, 7, 8. technológiai alcsoport, 9. alcsoport IFB₁ korsói. Ezeket túl formájuk alapján, a nagyméretű tárolóedények sem tarthatók helyi készítménynek. Az eredeti importáru és a helyi utánezatok elkülönítése, illetve az egyes technológiai alcsoportok származási helyének megbízható meghatározása csak természettudományos vizsgálatok elvégzése után lesz lehetséges.

Az egyes típusoknál elmondottak alapján a kerámiaanyag formai jegyei, kapcsolatot mutatnak az al-dunai bizánci provinciák késő antik kerámiájával, az északkelet-balkáni kora bizánci lelet anyag leggyakoribb formái azonban nem mind találhatók meg Kölkeden. A Kárpát-medencéből teljesen hiányzó, kétfülű, gömbös testű fazekak, a különböző, jellegzetes bögre, korsó, csészetípusok alkotják a telep leletanyagának döntő részét a Balkán északkeleti részén. A kölkediekkel rokon típusok, pár edényfor-

mától (mint pl. bordázott szájú korsók) eltekintve, jóval ritkábbak a tőlünk délkeletre eső területeken (BÖTTGER 1982, 54–70; KUZMANOV 1992, 202–217). Ezzel szemben Kölkeden, a most vizsgált IF csoportban az Északnyugat-Balkán, Észak-Itália késő antik kerámia-művességére jellemző formák a leggyakoribbak. Az amforák aránya, típusai a közeli Viminaciumból előkerült lelet-együtteshez állnak a legközelebb. A mai szlovén, horvát területek hegyi erődjeiben is ugyanezek az amforatípusok fordulnak elő, ugyanilyen gyakoriságban. Itáliában és az al-dunai provinciák erődjeinek ellátási útvonalain más típusok is érkeztek. A kölkedi telep bort és olajat tartalmazó amforáit feltehetően azokon az útvonalakon szállították, amelyek az Északnyugat-Balkánra futó kereskedelmi és katonai utak meghosszabbításai voltak a Kárpát-medence felé. A bizánci településeken előkerülő mennyiséghez képest azonban feltűnően kevés az amfora, illetve hiányzik a késő antik terra sigillata, amely térségünkben a bizánci fennhatóságának szinte pontos jelzője (BIERBRAUER 2000, 312; LADSTÄTTER 2000a, 238).

A kölkedi temetők anyagának elemzése során kimutatott jelentős késő antik hatás a telep kerámia-anyagában is megfigyelhető. A késő antik kultúra tárgyi elemei beépülnek a lakosság hétköznapi életébe, viseletébe. A 7. század utolsó harmadáig a Dunántúlon koncentrálnak a bizánci jellegű ékszeranyag a területen élő avar kori népesség viseletének szerves részét alkotja, ez a jelenség az avar szállásterület más részein ugyanebben az időszakban nem figyelhető meg (GARAM 2001, 166–168, 181–184). A Duna-

Tisza közének avar sírjaival ellentétben, ahol az amforák mellett elenyésző számú késő antik hatású kerámia ismert, a Dunától nyugatra szép számmal kerülnek elő az IF csoportba sorolható edények (VIDA 1999, 90–91, 93), jelezve az ott lakó népesség másfajta viszonyát a mediterrán kultúrkörrel. Ugyanakkor a kölkedi sírokban, telepobjektumokban a késő antik hatás mellett egy ennél jelentősebb germán vonás is kimutatható (KISS 1992). Az eredeti importárak a bizánci típusú ékszerekkel, viseleti tárgyakkal, fűszerekkel együtt érkeztek az avar fennhatóság alatt álló területre, feltehetően kereskedelmi áruként, ajándékként.

A dunántúlihoz hasonló jelenség figyelhető meg a Kárpátoktól keletre, az Ipotești-Cîndești-kultúra területén, melynek népességét szintén erős késő antik hatás éri. A Kárpátoktól délre és keletre eső területek 6–7. századi gyorskorongolt kerámiaművességében jelentős a kelet-balkáni bizánci provinciák fazekasságának hatása. (DOLINESCU-FERCHE 1984, 130–137). A Kárpát-medencei avar kori leletanyag és az Ipotești-Cîndești-kultúra közti hasonlóságra már Vékony Gábor felfigyelt (VÉKONY 1974, 226–232). Az újabban közölt leletanyag alapján inkább egy azonos, kora bizánci gyökerű, párhuzamos fejlődés eredményének tartható a két terület leletanyagának hasonló jellege. A Kelet-Dunántúl és az Ipotești-Cîndești-kultúra gyorskorongolt edénytípusainak különbségén jól megfigyelhető az eredetileg a két területtel szomszédos bizánci provinciák kerámiája formakincsében meglevő különbség.

KATALÓGUS

A katalógus a Kölked-feketekapui telep késő antik jellegű kerámiájának leírását tartalmazza anyagcsoportonként rendezve, azokon belül objektumok szerinti sorrendben. A leletanyag rajzos tábláin az edények tipológiai csoportonként vannak rendezve. A fazekak és bögrék peremtípusok szerint. Így mind technológiai csoport szerint, mind formai típus szerint kereshetők az egyes töredékek.

1. Amforák (IF₁)

– Amfora

(3 db; IF_{1A2}; 15. ház; 3. kép 6; 19. kép 8)

Apróra tört meszes kavicssal, durva homokkal, samott liszttel erősen soványított, korongolt; egyenletesen, keményre égetett, világos sárgásbarna; nagyméretű, zömök testű, erősen összeszűkülő váll töredékei, sűrűn, mélyen bordázott befésült dísszel.

– Fül

(1 db; IF₁; 30. ház; 2. kép 7)

Samott liszttel, tört meszes kavicssal, durva homokkal erősen soványított; keményre égetett, rózsaszín, ugyanabból az anyagból készült vékony engóbbal borított; hengeres hurka-fül, felső részén az edény testéről levált illesztési felülettel.

– Amfora

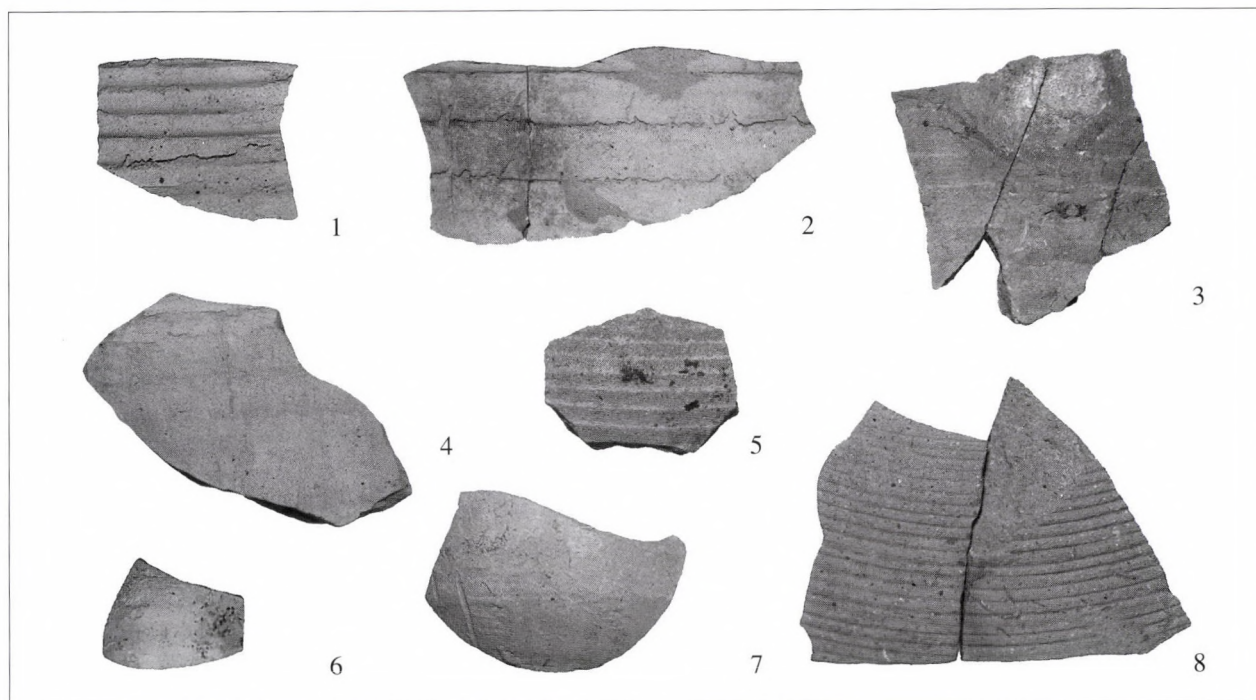
(3 db; IF_{1A1}; 37. ház; 2. kép 3; 19. kép 3)

Durva homokkal erősen soványított, gyorskorongolt; belül jól eldolgozott, kívül durván, laposan bordázott, kívül bézs engóbbal, égetés előtti vörös csurgatott festéssel; csaknem hengeres testű, enyhén ívelt váll indításával, illesztési helyén letört fül helyével.

– Amfora

(2 db; IF_{1A1}; 37. ház; 2. kép 4; 19. kép 5)

Durva homokkal erősen soványított, gyorskorongolt; belül jól elsímított, kívül sűrű bordákkal, érdes tapintású, lekopott fehér engóbbal; keményre égetett, világos téglaszín; közepes méretű amfora ívelt válla, enyhén összeszűkülő oldala.

19. kép 1–2, 4: 161. ház (IF_{1A1}); 3, 5: 37. ház (IF_{1A1}); 6: 54. ház (IF_{1A3}); 7: 59. ház (IF_{1A3}); 8: 15. ház (IF_{1A2})
 Abb. 19 1–2, 4: Haus 161 (IF_{1A1}); 3, 5: Haus 37 (IF_{1A1}); 6: Haus 54 (IF_{1A3}); 7: Haus 59 (IF_{1A3}); 8: Haus 15 (IF_{1A2})

– *Spatheion*

(1 db; IF_{1A3}; 54. ház; 3. kép 4; 19. kép 6)

Durva homokkal soványított, jó minőségű agyagból készült, gyorskorongolt; belül éles korongolási bordákkal, kívül jól elsímított, sárgásfehér engóbbal borított; keményre égetett, világos téglaszín; gömbös vállú edény töredéke, díszítetlen.

– *Spatheion*

(1 db; IF_{1A3}; 59. ház; 2. kép 8; 19. kép 7)

Durva homokkal erősen soványított, gyorskorongolt; kívül jól elsímított, belül sűrű, éles korongolási bordákkal, kívül vastagon fehér engóbbal borított; keményre égetett, rózsaszínes; kisméretű, hengeres falú, ívelt aljú amfora töredéke, díszítetlen.

– *Amfora*

(1 db; IF_{1A3}; 59. ház; 2. kép 8)

Durva homokkal erősen soványított, gyorskorongolt; érdes felületű, belül enyhe korongolási bordákkal, kívül lapos, durva hornyolásokkal; rózsaszínre, keményre égetett; lefelé enyhén összeszűkülő oldal töredéke.

– *Spatheion*

(1 db; IF_{1A3}; 93. ház; 3. kép 3)

Samott liszttel, durva homokkal erősen soványított agyagból gyorskorongolt; kívül jól elsímított, belül sűrű korongolási csíkokkal, jó kidolgozású; keményre égetett, kívül piszkosfehér, belül rózsaszín; ívelt edényváll, csaknem hengeres test indításával, kisméretű edény töredéke.

– *Amfora*

(1 db; IF_{1A3}; 102. ház; 3. kép 5)

Apróra tört meszes kavicsal, durva homokkal, samottliszttel erősen soványított, korongolt; egyenletesen, keményre égetett, világos sárgásbarna; nagyméretű, zömök testű,

erősen összeszűkülő váll töredékei, sűrűn, mélyen bordázott befésült dísszel.

– *Amfora*

(1 db; IF_{1A1}; 121. ház; 3. kép 1)

Samott liszttel, tört kavicsal közepesen soványított, gyorskorongolt; jó kidolgozású, kívül vastag fehér engóbbal; keményre égetett, világossárga, rózsaszínes fehér engóba; enyhén összeszűkülő, kissé ívelt alj töredéke.

– *Amfora*

(1 db; IF_{1A1}; 121. ház; 2. kép 1)

Csillámos, durva homokkal, durva samott liszttel erősen soványított agyagból korongolt; közepesen égetett, érdes, rücskös felületű; belül szürke, rózsaszínes szürke, kívül sötétszürke, törésében szürke, másodlagosan, törötteen megégett; függőleges, duzzadt, fedőhornyos perem, vastag, hengeres nyak.

– *Amfora*

(1 db; IF_{1A1}; 161. ház; 3. kép 2; 19. kép 1; 22. kép 2)

Samott liszttel, durva homokkal közepesen soványított, gyorskorongolt; belül sűrű, enyhe korongolási bordákkal, kívül sűrűn, durván hornyolt; kívül vastag, sárgás engóbbal, világos téglaszínre, keményre égetett; kónikus váll töredéke

– *Amfora*

(1 db; IF_{1A1}; 161. ház; 2. kép 2; 19. kép 4; 22. kép 4)

Durva homokkal, samott liszttel közepesen soványított, gyorskorongolt; jó kidolgozású, keményre égetett, világos téglaszín; csaknem hengeres, enyhén kónikus felső részű edény töredéke, a vállon mély, sűrű bordázással.

– *Amfora*

(2 db; IF_{1A1}; 161. ház; 2. kép 5; 19. kép 2; 22. kép 1)

Durva homokkal, samott liszttel soványított, gyorskorongolt; belül korongolási bordákkal, kívül durván bordázott,

kívül vastag fehérés sárga engóbbal; csaknem hengeres testű, közepes méretű amfora töredéke.

– *Amfora*

(1 db; IF_{1a3}; CIV. kemence; 2. kép 9)

Csillámos, durva homokkal erősen soványított, gyorskorongolt; érdes tapintású, belül sűrű, éles korongolási bordákkal, kívül jól elsimított; másodlagosan, törötten megégett, szürke, téglaszín, fekete foltos; kisméretű, megtörő ívű alj töredéke.

2. Nagyméretű tárolóedények (IF₂)

– *Nagyméretű tárolóedény oldala*

(11 db; IF_{2f}; 15. ház; 4. kép 3)

Csillámmal és tört kavicssal közepesen soványított, gyorskorongolt, kívül jól elsimított, belül enyhe korongolási bordákkal, a soványító anyag átüt az edény felszínére, téglaszín, barna engóbbal, erősen kiülő, gömbölyű váll, mélyen bekarcolt vízszintes- és hullámvonalkötegekkel.

– *Tárolóedény*

(23 db; IF_{2f}; 120. ház, 121. ház; 6. kép 1)

Csillámos homokkal, tört kavicssal közepesen soványított, gyorskorongolt, jó kidolgozású, kívül jól elsimított, belül enyhe korongolási bordák, jól, keményre égetett, téglavörös; vízszintesen kihajló, duzzadt, legömbölyített, vízszintesen elsimított perem, kiülő, kónikus váll, gömbös alsó rész; alj homorú; egyik töredéken égetéskor rákenődött máz nyomával, díszítetlen.

3. Rózsaszínes, sárgás, ovális és gömbös testű, fedőhornyos bögrék/fazekak (IF₃)

– *Fazékperem*

(1 db; IF_{3d}; perem: 5a; 15. ház; 10. kép 6)

Csillámos homokkal, samott lisztel, pár szem apró kavicssal soványított, gyorskorongolt, viszonylag durva kidolgozású, belül és kívül a vállon korongolási hornyok, rózsaszínes sárga, széles szájú, enyhén hasasodó, rövid, enyhén kihajló peremű fazék töredéke, rontott darab.

– *Bögre*

(2 db; IF_{3d1}; perem: 4b; 15. ház; 10. kép 1)

Csillámos homokkal, samott lisztel, pár szem apró kavicssal soványított, gyorskorongolt, belül enyhe korongolási bordákkal, kívül a vállon enyhe hornyolások, rózsaszínes sárga, jól égetett, rövid, függőlegesen álló, fedőhornyos peremű, rövid nyakú, erősen kiülő, gömbölyű vállú bögre töredéke.

– *Kisfazék*

(7 db; IF_{3d1}; perem: 4a; 15. ház; 9. kép 7; 20. kép 2–3)

Csillámos homokkal, samott lisztel közepesen soványított, gyorskorongolt, belül enyhe korongolási bordákkal, kívül, vállán enyhe hornyolásokkal, rózsaszínes, rövid, közepesen kihajló, legömbölyített, duzzadt, fedőhornyos perem, rövid nyak, gömbös test.

– *Fazékperem*

(1 db; IF_{3d1}; perem: 4a; 15. ház; 9. kép 10; 20. kép 1)

Csillámos homokkal, samott lisztel, pár szem apró kavicssal soványított, gyorskorongolt, belül enyhe korongo-

lasi bordákkal, kívül a vállán enyhe hornyokkal, rózsaszínes, barnássárga, közepesen szürke csíkkal a vastagabb részekben, rövid, közepesen kihajló, legömbölyített, fedőhornyos perem, rövid nyak, erősen kiülő gömbölyű váll.

– *Bögre*

(1 db; IF_{3d}; perem: 1a; 79. ház; 8. kép 3)

Csillámos homokkal, samott lisztel, pár szem tört kavicssal soványított agyagból gyorskorongolt; kívül-belül enyhe korongolási hornyokkal; rózsaszínes téglaszín, világos barnás téglaszín, közepes égetés; rövid, közepesen kihajló, legömbölyített perem, kónikus nyak; díszítetlen.

– *Kisfazék*

(7 db; IF_{3d1a}; perem: 4b; 107. ház; 10. kép 4; 20. kép 6; 22. kép 5)

Csillámos homokkal, meszes, tört kavicssal közepesen soványított, gyorskorongolt, ugyanolyan anyagból engóbbal, kívül-belül jól elsimított, keményre égetett, kívül-belül világos téglaszín, törésében szürke csíkkal, enyhén kihajló, legömbölyített, fedőhornyos perem, összeszűkülő száj, rövid nyak, erősen kiülő, ívelt váll, enyhén összeszűkülő száj, seprűzés-szerű sűrű, bekarcolt vízszintes vonalköteggel; az aljon a korongról levágás koncentrikus hurkaival, a levágás után az alj széleit elsimították.

– *Bögreperem*

(4 db; IF_{3d1}; perem: 4b; 107. ház; 10. kép 3; 20. kép 4; 22. kép 3)

Csillámos homokkal, tört meszes kavicssal közepesen soványított, gyorskorongolt, kívül jól elsimított, belül lapos korongolási bordákkal, keményre égetett, kívül-belül világos téglaszín, törésében szürke csíkkal, hasán másodlagosan égett barna foltal; közepesen kihajló, legömbölyített, fedőhornyos perem, rövid nyak, kiülő, gömbölyű váll, a vállon sűrű, vízszintesen bekarcolt vonalkötegekkel.

4. Erősen szemcsés soványítású, sárga anyagú edények (IF₄)

– *Edényfül*

(1 db; IF₄; 19. ház; 4. kép 9)

Tört, meszes kavicssal, samottlisztel erősen soványított, jó kidolgozású, keményre égetett, zöldessárga; kissé profilált, enyhén ívelt szalagfűl töredéke.

– *Korsó*

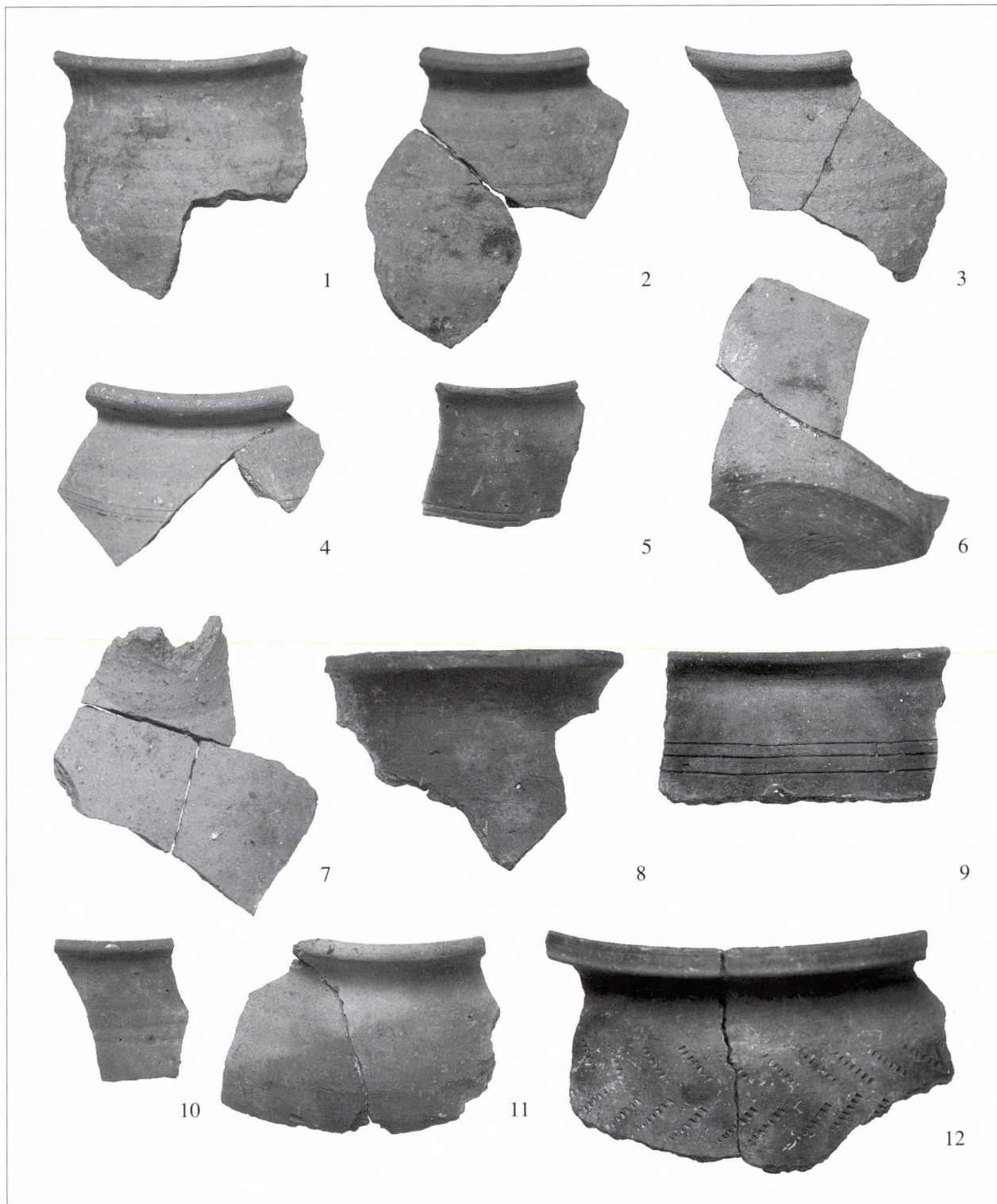
(2 db; IF_{4b3}; 33. ház; 4. kép 6)

Tört kavicssal, samott lisztel erősen soványított, gyorskorongolt, jó minőségű, kívül jól elsimított, belül enyhe korongolási bordákkal, keményre égetett, zöldessárga, okkersárga; hengeres nyakú korsó, közvetlenül a perem alól induló szalagfűllet; enyhén összeszűkülő, kissé homorú aljjal, díszítetlen.

– *Edényalj*

(11 db; IF₄; 60. ház; 4. kép 6)

Samott lisztel és tört meszes kavicssal közepesen-erősen soványított agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozású, jól elsimított, belül sűrű korongolási csíkok; keményre égetett, zöldessárga, zöldesszürke, kívül ugyanabból az agyagból készült engóbbal; az engób sötétbarna, szürke foltos a másodlagos égés miatt; kónikusan összeszűkülő edényalj, ívelt edényoldal díszítetlen töredékei.

20. kép 1–3: 15. ház (IF_{3d1} perem 4a); 4: 107. ház (IF_{3d1} perem 4b); 5: 26. ház (IF_{5d1} perem 4a); 6: 15. ház (IF_{7d} perem 3); 7: 72. ház (IF_{4c}); 8: 79. ház (IF_{3d} perem 1b); 9: 15. ház (IF_{5d1} perem 5b); 10: 15. ház (IF_{5d2} perem 5b); 11: 26. ház (IF_{5d1} perem 4a); 12: 15. ház (IF_{5d3} perem 5c)

Abb. 20 1–3: Haus 15 (IF_{3d1} Randtyp 4a); 4: Haus 107 (IF_{3d1} Randtyp 4b); 5: Haus 26 (IF_{5d1} Randtyp 4a); 6: Haus 15 (IF_{7d} Randtyp 3); 7: Haus 72 (IF_{4c}); 8: Haus 79 (IF_{3d} Randtyp 1b); 9: Haus 15 (IF_{5d1} Randtyp 5b); 10: Haus 15 (IF_{5d2} Randtyp 5b); 11: Haus 26 (IF_{5d1} Randtyp 4a); 12: Haus 15 (IF_{5d3} Randtyp 5c)

– *Kulacs*

(3 db; IF4c; 72. ház; 6. kép 3; 20. kép 7)

Tört kavicsal, samottal erősen soványított, gyorskorongolt, jó minőségű, kívül jól elsimított, belül sűrű, enyhe korongolási bordákkal, keményre égetett, rózsaszínes-sárgás fehér, kívül zöldes fehér engóbbal, kónikus, szűk nyakú kulacs töredéke, díszítetlen.

– *Fazék*

(1 db; IF4; 118. ház; 12. kép 9)

Tört kavicsal, samott lisztrel erősen soványított agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, jól elsimított; jól, keményre égetett, sárgásszürke, zöldessárga; enyhén kihajló peremű, széles szájú, kónikus vállú, díszítetlen edény töredéke.

5. *Téglaszín, finomszemcsés, vastagabb falú edények (IF5)*– *Fazékperem*

(2 db; IF5d; perem: 5c; 15. ház; 12. kép 1; 20. kép 12)

Csillámos homokkal, kevés tört meszes kavicsal soványított, gyorskorongolt, jó kidolgozása, jól elsimított, kívül-belül barnásvörös, sötétbarna, szürkés vörös, középen szürkésbarna csíkkal, közepesen kihajló, ferdén elsimított, tölcéses peremmel, kiülő, lapos vállal, vállán, két soron ferde fésűbeszurkálással díszített, másodlagos égés nyomával, ráégett ételmaradvánnyal.

– *Fazékperem*

(1 db; IF5d; perem: 4a; 15. ház; 9. kép 8)

Samott lisztrel, csillámos homokkal közepesen soványított agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, kívül-belül enyhe korongolási hornyokkal; sárgásbarna, barna, törésében szürke csíkkal; közepesen kihajló, rövid, legömbölyített, fedőhornyos perem; rövid nyak, erősen kiülő, kónikus váll; díszítetlen.

– *Kisfazék pereme*

(1 db; IF5d2; perem: 5b; 15. ház; 10. kép 7; 20. kép 10)

Csillámos homokkal, pár szem apró kavicsal soványított, gyorskorongolt, kívül-belül enyhe korongolási bordákkal, kívül-belül téglaszín, barnás téglaszín, középen sötétszürke csíkkal, közepesen kihajló, rövid, ferdén elsimított perem, egyenes, kónikus váll, díszítetlen.

– *Fazékperem*

(1 db; IF5d1; perem: 5b; 15. ház; 10. kép 8; 20. kép 9; 22. kép 8)

Csillámmal, meszes tört kavicsal soványított, gyorskorongolt, jó kidolgozása, kívül jól elsimított, belül enyhe korongolási bordákkal, kívül-belül barnásvörös, barna, középen feketésszürke csíkkal, rövid, közepesen, tölcésesen kihajló, ferdén vágott, fedőhornyos perem, kiülő, lapos ívű váll, a vállon mélyen bekarcolt vízszintes vonalköteggel.

– *Kisfazék pereme*

(1 db; IF5d3; perem: 1b; 15. ház; 8. kép 5; 20. kép 8)

Jól iszapolt agyagból, samott lisztrel, apróra tört kavicsal soványított, korongolt, belül sötét szürkésbarna, kívül vörösbarna, sötétbarna, középen vörös, barna csíkkal, erősen kihajló, ívelt, függőlegesen vágott perem, rövid, ívelt nyak, csapott vállú edény töredéke, díszítetlen.

– *Bögrealj*

(1 db; IF5; 15. ház)

Csillámos homokkal, tört kavicsal közepesen soványított,

gyorskorongolt, kívül barna, téglaszín, középen fekete, belül barnás téglaszín, ovális testű, viszonylag vastag falú bögre alja, díszítetlen.

– *Edényoldal*

(1 db; IF5d1; 26. ház; 12. kép 5; 21. kép 2; 22. kép 6)

Csillámos homokkal, kevés tört meszes kavicsal soványított, gyorskorongolt, jól elsimított, belül enyhe korongolási bordákkal, keményre égetett, téglaszín; ívelt, kiülő edényváll töredéke, lepattant fül helyével; két vízszintes bekarcolt vonalköteg között egyes hullámvonalakkal díszített; a bekarcolt díszítésre ragasztották rá később a fület.

– *Fazék*

(1 db; IF5d2; perem: 5b; 26. ház; 10. kép 9; 21. kép 1; 22. kép 9)

Csillámos homokkal, meszes tört kavicsal soványított, gyorskorongolt, kívül enyhébb, belül lapos, közepesen sűrű korongolási bordákkal, közepesen égetett, barnás téglaszín, törésében szürkésbarna csíkkal; erősen kihajló, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, kónikus váll, díszítetlen.

– *Fazék*

(2 db; IF5d1; perem: 4a; 26. ház; 9. kép 9; 20. kép 11; 22. kép 7)

Tört kavicsal közepesen soványított, gyorskorongolt, kívül-belül egészen enyhe korongolási bordákkal, keményre égetett, téglaszín; közepesen kihajló, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, rövid nyak, kiülő, gömbölyű váll, díszítetlen.

– *Bögre*

(2 db; IF5d1; perem: 4a; 26. ház; 9. kép 6; 20. kép 5)

Csillámos homokkal, meszes tört kavicsal soványított, gyorskorongolt, jó minőségű, téglaszínre égetett, kívül sötétebb engóbbal; közepesen kihajló, rövid, tölcéses, fedőhornyos perem, rövid nyak, összeszűkülő nyak és alj, gömbös test, vállon bekarcolt vízszintes vonalköteggel díszített.

– *Bögrealj*

(1 db; IF5d; 26. ház)

Tört kavicsal, samott lisztrel soványított, gyorskorongolt, belül nagy korongolási bordákkal, világos téglaszín, az aljon a korongról való levágás utáni elsimítás nyomai.

– *Edényalj*

(1 db; IF5d; 26. ház)

Tört kavicsal, samott lisztrel soványított, gyorskorongolt, kívül szürkésre égett, lekopott engóbbal, élénk téglaszínre égetett, összeszűkülő edényalj, aljon a korongról való levágás nyomaival.

– *Fazékoldal*

(1 db; IF5d2; 47. ház; 12. kép 10; 21. kép 8)

Finoman iszapolt, kevés csillámos homokot tartalmazó agyagból, gyorskorongolt, belül enyhe korongolási bordákkal, kívül jól elsimított, közepesen égetett, barna, törésében sötétszürke csíkkal, enyhén kiülő, kónikus edényváll, felső részén vízszintes irányú polírozással, alatta hálós besimított dísszel.

– *Korsó*

(1 db; IF5b2; 48. ház; 14. kép 7)

Tiszta, jól iszapolt, csillámos homokkal soványított agyagból gyorskorongolt; kívül jól elsimított, belül enyhe korongolási bordákkal; belül téglaszín, barnásszürke, középen szürke csíkkal; kívül zárványos zöld mázzal; összeszűkülő,

rövid hengeres nyakkal, enyhén kiszélesedő szájrészszel, profilált szalagfüllel; a nyak-perem részt utólag erősítették fel az edény testére, a máz az illesztés alá folyt.

– *Fazékdoldal*

(1 db; IF_{5d}; 56. ház)

Csillámmal, meszes, tört kavicsal soványított, gyorskorongolt, belül lapos, egyenetlen korongolási bordákkal, kívül-belül barnászörös, sötét téglaszín, törésében szürke csíkkal, enyhén ívelt edényoldal, bekarcolt vízszintes vonalakkal díszítve.

– *Edényalj*

(1 db; IF_{5d}; 64. ház)

Csillámos homokkal, tört kavicsal közepesen soványított, korongolt, kívül-belül jól elsimított, keményre égetett, összeszűkülő aljú, nagyméretű edény töredéke, lepusztult felülettel.

– *Bögre*

(2 db; IF_{5d1}; perem: 4b; 79. ház; 10. kép 2)

Finom anyagú, csillámos homokkal soványított agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, kívül-belül enyhe korongolási hornyok; barnás téglaszín, barna, törésében sötét-szürke csíkkal; függőleges, legömbölyített, fedőhornyos perem, rövid nyak, kiülő, gömbölyű váll.

– *Fazékperem*

(2 db; IF_{5d}; perem: 5c; 102. ház; 11. kép 5)

Csillámos homokkal, kevés tört kavicsal soványított agyagból gyorskorongolt; kívül-belül jól elsimított; szürkés téglaszín, barnás téglaszín, sötétbarna; közepesen kihajló, ferdén elsimított, fedőhornyos perem; rövid nyak, kiülő váll; díszítetlen.

– *Kisfazék*

(1 db; IF_{5d1}; 107. ház; 14. kép 1)

Durva, erősen csillámos homokkal, samott lisztel soványított agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, kívül-belül enyhe, sűrű korongolási hornyokkal; kopott barnás téglaszín engóbbal; sötét barna, barnás téglaszín foltos; közepesen kihajló perem, rövid nyak, gömbös test; díszítetlen.

– *Edényoldal*

(1 db; IF₅; 120. ház)

Csillámos, durva homokkal, meszes, tört kavicsal közepesen soványított, gyorskorongolt, kívül jól elsimított, belül lapos, éles korongolási bordákkal, kívül ugyanabból az agyagból készült engóbbal, barnászörösré, barnás téglaszínre égetett, díszítetlen.

– *Bögrealj*

(1 db; IF_{5d}; 120. ház)

Csillámos homokkal, kevés tört kavicsal soványított, gyorskorongolt, jó kidolgozása, kívül-belül élénk téglaszín, törésében közepesen szürke, kívül-belül erősen lekopott, világos téglaszín engóbbal; enyhén összeszűkülő aljú edény töredéke; az aljon a korongról való levágás hurokszerű koncentrikus nyomai.

– *Edényalj*

(1 db; IF₅; II. kút)

Finoman iszapolt, csillámos homokot, kevés tört kavicsot tartalmazó agyagból gyorskorongolt, kívül jól elsimított, belül enyhe korongolási bordákkal, kívül ugyanabból az anyagból készült engóbbal, keményre égetett, élénk téglaszín, törésében, a vastag részen szürke csíkkal, összeszű-

külő edényalj, az aljon a korongról való levágás koncentrikus hurkaival, díszítetlen.

6. Téglaszín, tört meszes kavicsal soványított, vékony falú edények (IF₆)

– *Kiöntőcsöves edény*

(1 db; IF_{6d}; 15. ház; 12. kép 4; 21. kép 4)

Csillámos homokkal, tört kavicsal soványított, korongolt, vörösbarna engóbbal, kívül-belül sárgásbarna, közepén két rozsdabarna csík között fekete, ívelt vállú nagyobb edény töredéke kis, hengeres kiöntőcsővel, a vállon bekarcolt vízszintes vonalköteggel.

– *Bögre*

(1 db; IF_{6d}; 30. ház; 12. kép 6)

Csillámmal és tört kavicsal közepesen soványított, gyorskorongolt, belül éles korongolási bordákkal, kívül jól elsimított, keményre égetett, barna, sötétbarna, törésében két vörös csík között barnásszürke, lapított gömb alakú edény töredéke, a vállán sekélyen bekarcolt, sűrű vonalköteggel díszített.

– *Fazékperem*

(1 db; IF_{6d}; perem: 5b; 56. ház; 11. kép 2)

Csillámos homokkal, samott lisztel, tört meszes kavicsal soványított agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, kívül enyhe korongolási hornyokkal; közepesen jól égetett, törésében szürke, belül barnászörös, kívül sötétbarna a másodlagos égéstől; közepesen kihajló, rövid, tölcséres, fedőhornyos perem, rövid nyak, kónikus váll; díszítetlen.

– *Bögreperem*

(2 db; IF_{6d}; perem: 5b; 56. ház; 11. kép 1)

Csillámos homokkal, tört meszes kavicsal soványított, gyorskorongolt, kívül-belül jól elsimított, keményre égetett, téglaszín, törésében közepesen szürke csíkkal, kívül barnás engóbbal, erősen kihajló, tölcséres, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, széles száj, kónikus váll, perem másodlagosan megégett.

– *Fazék*

(3 db; IF_{6d}; perem: 5c; 56. ház; 11. kép 3)

Csillámos homokkal, meszes tört kavicsal soványított, finom agyagból gyorskorongolt, jó kidolgozása, téglaszín, törésében szürke csíkkal, kívül barnás engóbbal; erősen kihajló, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, széles száj, kónikus váll, sekélyen bekarcolt széles vízszintes vonalakkal díszítve, pereme másodlagosan megégett.

– *Fazékperem*

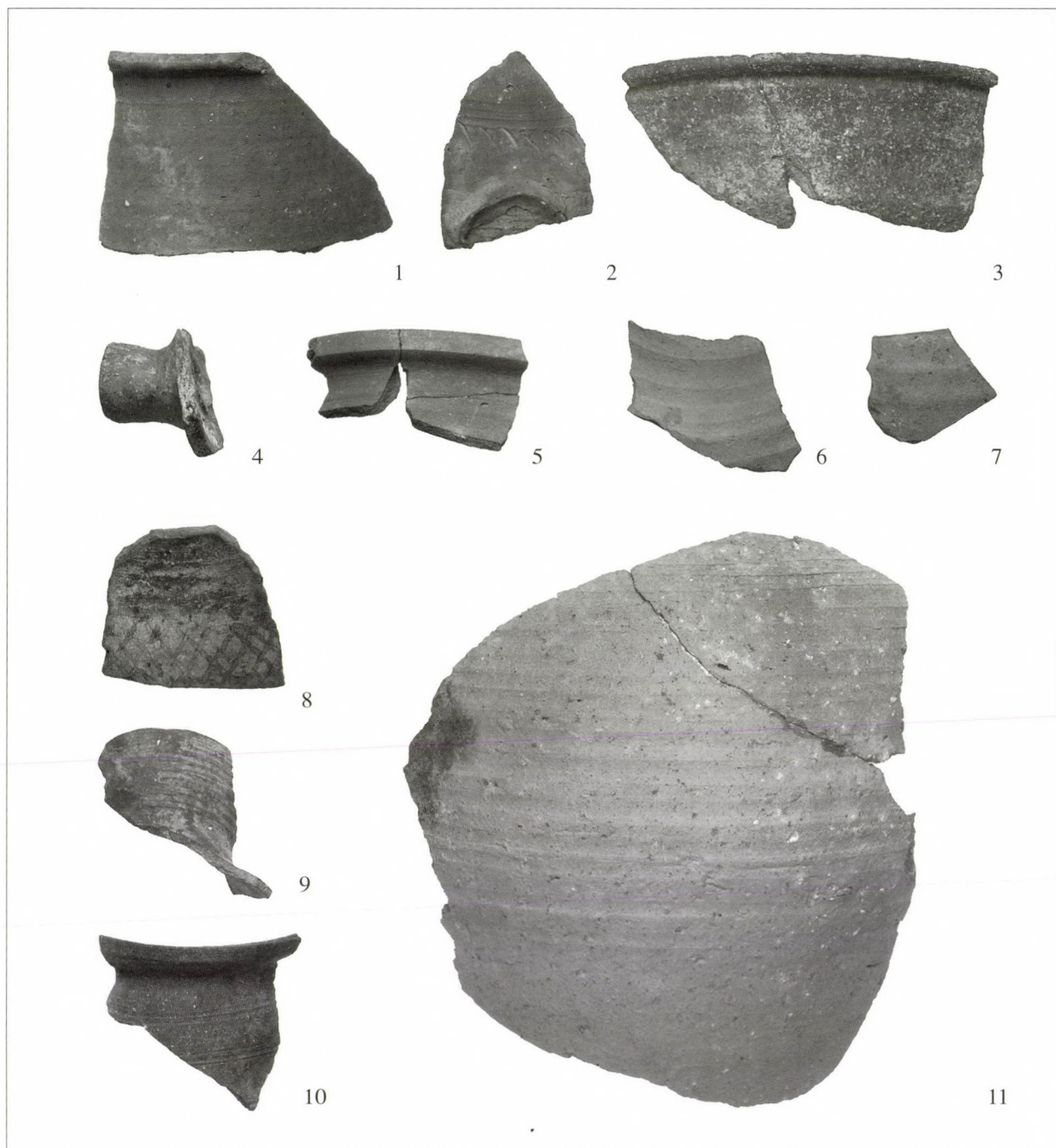
(1 db; IF_{6d}; perem: 5c; 78. ház; 11. kép 7)

Csillámos homokkal, tört meszes kavicsal soványított agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, kívül jól elsimított, belül enyhe korongolási hornyokkal; jól égetett, kemény, téglaszín; közepesen kihajló, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, rövid nyak, széles száj; díszítetlen.

– *Fazékperem*

(1 db; IF_{6d}; perem: 2b; 92. ház; 9. kép 2)

Csillámos homokkal, tört meszes kavicsal soványított, gyorskorongolt, kívül barnás engóbbal, keményre égetett, téglaszín, közepén szürke csíkkal, rövid, duzzadt, fedőhornyos perem, rövid nyak, széles száj, kónikus váll, díszítetlen.

21. kép 1: 26. ház (IF5d2 perem 5b); 2: 26. ház (IF5d); 3: 37. ház (IF9e2); 4: 15. ház (IF6d5); 5: 95. ház (IF7d perem 5c); 6: II. kút (IF7d4); 7: 15. ház (IF7d4); 8: 47. ház (IF9); 9: 75. ház (IF9b1); 10: 56. ház (IF9d3 perem 3); 11: XLII. gödör (IF8a4)

Abb. 21 1: Haus 26 (IF5d2 Randtyp 5b); 2: Haus 26 (IF5d); 3: Haus 37 (IF9e2); 4: Haus 15 (IF6d5); 5: Haus 95 (IF7d Randtyp 5c); 6: Brunn II (IF7d4); 7: Haus 15 (IF7d4); 8: Haus 47 (IF9); 9: Haus 75 (IF9b1); 10: Haus 56 (IF9d3 Randtyp 3); 11: Grube XLII (IF8a4)

– *Bögre*

(1 db; IF6d; perem: 1b; 107. ház; 8. kép 4)

Csillámos homokkal, meszes tört kavicsal soványított, gyorskorongolt, finom kidolgozású, kívül-belül jól elsimított, keményre égetett, kívül rózsaszínes barna, törésében

szürke, belül barnás téglaszín; közepesen kihajló, tölcséres, ferdén elsimított perem, hosszú nyak, széles száj, csapott, enyhén ívelt váll; vállon bekarcolt vízszintes vonalkötegge.

– *Tál*

(2 db; IF6e2; 118. ház; 14. kép 4)

Csillámos homokkal, tört meszes kavicssal soványított agyagból gyorskorongolt; kívül-belül egészen enyhe korongolási hornyokkal; jól, keményre égetett, téglaszín; kívül-belül sárgásszürkés engóbbal; hengeres felső részű, ívelt aljú, öblös tál töredékei.

– *Bögre*

(15 db; IF6d3; perem: 2a; 120. ház; 8. kép 2)

Csillámmal, tört kavicssal közepesen soványított, gyorskorongolt, jó kidolgozása, jól elsimított, kívül-belül vörös bevonattal, mely helyenként sötétbarnára, sötétszürkésre égett másodlagosan, téglaszín; közepesen kihajló, duzzadt, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, rövid nyak, kónikus, élesen megtörő váll, tojás alakú test; alj kissé homorú, a korongról való levágás koncentrikus hurkos nyomaival.

– *Füles fazék*

(12 db; IF6d1a; perem: 5c; 120. ház; 11. kép 6)

Tört kavicssal, samott lisztel közepesen soványított, gyorskorongolt, jó kidolgozása, kívül jól elsimított, belül sűrű, enyhe korongolási bordákkal, téglaszín, kívül világos téglaszín engóbbal, amin másodlagos égés miatt barnás foltok láthatók; szélesen, ívesen kihajló száj, rövid, ívelt nyak, erősen kiülő, gömbölyű váll, erősen összeszűkülő alj; a peremtől a hasig tartó szalagfüllel; a vállon sűrűn bekarcolt, vízszintes vonalkötegek; a vállon, és az aljon kívül ráégett étel, és korom; az alj kissé homorú.

– *Bögre*

(4 db; IF6d3; perem: 5c; CXV. kemence; 11. kép 8)

Csillámmal és meszes tört kavicssal soványított, gyorskorongolt, jó minőségű, jó kidolgozása, kívül jól elsimított, belül sűrű korongolási bordákkal, keményre égetett, vörös, barnás-szürkés vörös, erősen kihajló, ívelt, függőlegesen elsimított perem enyhe fedő horonnyal, széles száj, ovális test, oldalán vízszintes bekarcolt vonalkötegekkel, a talp enyhén homorú, a perem másodlagosan égett.

7. Vörös, finom, tiszta anyagú, vékony falú edények (IF7)

– *Fazék*

(2 db; IF7d; perem: 1b; 1. ház; 8. kép 6)

Csillámos homokkal, samott lisztel enyhén soványított, tiszta agyagból gyorskorongolt; éles, sűrű korongolási csíkokkal, jó kidolgozása; keményre égetett, kívül-belül barna, szürkésbarna, törésében két vörösbarna réteg közt szürkésbarna; közepesen kihajló, ferdén elsimított perem, kis fedő horonnyal, rövid nyak, közepesen kiszélesedő edényváll; vállán sekélyen bekarcolt vízszintes vonalköteggel díszített

– *Bögreperem*

(1 db; IF7d; perem: 3; 15. ház; 9. kép 4)

Csillámos homokkal, durva homokkal soványított, gyorskorongolt, fehéres sárgára, egyenletesen, keményre égetett, közepesen kihajló, vízszintesen elsimított, profilált, fedőhornyos perem, összeszűkülő, rövid nyak, díszítetlen.

– *Edényoldal*

(1 db; IF7d4; 15. ház; 6. kép 5; 21. kép 7)

Csillámos homokkal, kevés samott lisztel soványított, gyorskorongolt, belül jól elsimított, kívül enyhe hornyolások, keményre, téglaszínre égetett, gömbös, vagy ovális testű edény (kiszfázék) töredéke.

– *Bögre*

(1 db; IF7d4; 33. ház; 6. kép 6)

Csillámos homokkal, kevés tört meszes kavicssal soványított agyagból gyorskorongolt; közepesen jól elsimított; keményre, vörös színűre égetett; hengeres nyakú, hornyolt vállú edény díszítetlen töredéke.

– *Bögre*

(1 db; IF7d1; perem: 6a; 38. ház; 12. kép 3)

Csillámos homokkal, samott lisztel enyhén soványított, gyorskorongolt, jó kidolgozása, kívül-belül jól elsimított, keményre égetett, téglaszín, barnás téglaszín; rövid, függőleges, függőlegesen és vízszintesen elsimított, fedőhornyos perem, rövid nyak, enyhén kiülő váll, a peremtől induló fül indításával.

– *Kiszfázék pereme*

(1 db; IF7d; perem: 6b; 43. ház; 12. kép 2)

Csillámos homokkal soványított, tiszta, jól iszapolt agyagból gyorskorongolt; közepesen jó kidolgozása, keményre égetett, téglaszín, pórusos tapintású, enyhén kihajló, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, széles száj; lekopott, lepusztult, díszítetlen.

– *Edényalj*

(1 db; IF7; 43. ház)

Finoman iszapolt, kevés csillámos homokot tartalmazó agyagból gyorskorongolt, belül enyhe korongolási bordákkal, kívül jól elsimított, keményre égetett, téglaszín, kívül szürkés barna foltokkal; erősen összeszűkülő aljú, ívelt oldalú edény díszítetlen töredéke.

– *Fazékperem*

(1 db; IF7d; perem: 5a; 47. ház; 10. kép 5)

Tiszta, jól iszapolt agyagból, csillámos homokkal soványított, gyorskorongolt, jó kidolgozása, kívül-belül jól elsimított, keményre, téglaszínre égetett; közepesen kihajló, rövid, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, hosszú, kónikus nyak, díszítetlen.

– *Tál*

(1 db; IF7e1; 73. ház; 14. kép 2)

Csillámos, durva homokkal közepesen soványított, jó minőségű agyagból gyorskorongolt, kívül-belül jól elsimított, keményre égetett, téglaszín, élesen megtörő, behúzott peremű, viszonylag sekély tál töredéke, díszítetlen.

– *Fazékperem*

(3 db; IF7d; perem: 5c; 95. ház; 11. kép 4; 21. kép 5)

Finoman iszapolt, tiszta agyagból, csillámos homokkal soványított, gyorskorongolt, jó kidolgozása, jól elsimított kívül-belül, keményre égetett, vörösesbarna, törésében szürkésbarna csíkkal; erősen kihajló, függőlegesen elsimított, kissé duzzadt, fedőhornyos peremmel, rövid nyakú, enyhén ívelt vállal, díszítetlen.

– *Fazék*

(6 db; IF7d2; perem: 1a; 102. ház; 8. kép 1)

Tiszta, jól iszapolt, kevés meszes kavicsot tartalmazó agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, jól elsimított, belül sűrű korongolási csíkokkal; lemezesen törő, keményre égetett, barna, szürkésbarna, barnás téglaszín; erősen kihajló, gömbölyű perem, kónikus váll, ovális test, erősen összeszűkülő alj; díszítetlen.

– *Edényoldal*

(1 db; IF7; 102. ház)

Finoman iszapolt, kevés csillámos homokot tartalmazó agyagból, gyorskorongolt, kívül-belül jól elsimított,

22. kép 1–2, 4: 161. ház (IF_{1a1}); 3: 107. ház (IF_{3d1} perem 4b); 5: 107. ház (IF_{3d1a} perem 4b); 6: 26. ház (IF_{5d}); 7: 26. ház (IF_{5d1} perem 4a); 8: 15. ház (IF_{5d1} perem 5b); 9: 26. ház (IF_{5d2} perem 5b)
 Abb. 22 1–2, 4: Haus 161 (IF_{1a1}); 3: Haus 107 (IF_{3d1} Randtyp 4b); 5: Haus 107 (IF_{3d1a} Randtyp 4b); 6: Haus 26 (IF_{5d}); 7: Haus 26 (IF_{5d1} Randtyp 4a); 8: Haus 15 (IF_{5d1} Randtyp 5b); 9: Haus 26 (IF_{5d2} Randtyp 5b)

keményre égetett, téglaszín, törésében szürkés csíkkal; összeszűkülő edényalj díszítetlen töredéke.

– *Edényoldal*

(1 db; IF₇; 120. ház)

Tiszta, kevés homokot tartalmazó agyagból gyorskorongolt, jó kidolgozású, kívül jól elsimított, belül lapos korongolási bordákkal, csengő hangú, jól égetett, élénk téglaszín, díszítetlen.

– *Bögre*

(3 db; IF7d3; 145. ház; 12. kép 8)

Csillámos homokkal, samott lisztrel soványított, jól iszapolt, tiszta agyagból gyorskorongolt; kívül jól elsimított, belül éles korongolási bordákkal; jól, keményre égetett, élénk téglaszín; kívül foltokban kopott, matt vörös festés nyomával, és lecsurgó sárgászöld mázzal; ovális testű bögre díszítetlen töredékei.

– *Tál*

(1 db; IF7e1; 145. ház; 14. kép 3)

Tiszta, kevés csillámos homokkal soványított agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, jól elsimított; keményre, egyenletesen égetett, élénk téglaszín; kívül matt vörös festéssel, belső oldalán, és perem külső részén fehér engóbbal; behúzott, gömbölyű peremű öblös tál díszítetlen töredéke.

– *Bögre*

(1 db; IF7d4; II. kút; 6. kép 4; 21. kép 6)

Jól iszapolt, kevés csillámos homokkal soványított agyagból, gyorskorongolt, belül enyhe, sűrű korongolási bordákkal, kívül hornyolt, jó kidolgozása, kívül ugyanabból az anyagból készült engóbbal fedve, jól égetett, világos téglaszín, összeszűkülő nyakú, kónikus vállú edény töredéke.

– *Bögre*

(1 db; IF7d3; II. kút; 12. kép 7)

Csillámos homokkal soványított, tiszta agyagból gyorskorongolt; kívül-belül korongolás spirális csíkjai; keményre égetett, rózsaszínes téglaszín; összeszűkülő aljú, ovális testű bögre töredéke; díszítetlen.

– *Edényoldal*

(1 db; IF7; II. kút)

Csillámos, durva homokkal soványított, gyorskorongolt, belül enyhe korongolási bordákkal, keményre, fakó téglaszínre égetett, enyhén ívelt edényoldal, illesztési helyén letört fül helyével.

– *Bögreperem*

(1 db; IF7; perem; 3; II. kút; 9. kép 5)

Durva homokkal enyhén soványított, gyorskorongolt, jó kidolgozása, keményre égetett, csengő hangú; erősen kihajló, élesen profilált, fedőhornyos perem, díszítetlen.

8. Gömbös testű, bordázott edények (IF8)

– *Fazék*

(1 db; IF8a4; 161. ház; 4. kép 2)

Csillámmal, tört kavicsal közepesen soványított, gyorskorongolt, belül enyhe korongolási bordák, kívül jól elsimított, keményre égetett, törésében barna, rozsdabarna, kívül-belül barnásszürke, barna, másodlagosan égett, gömbös testű edény, felső részén sűrű, vízszintes bekarcolt vonalköteggel.

– *Fazék*

(2 db; IF8a4; XLII. gödör; 4. kép 1; 21. kép 11)

Meszes, tört kavicsal, tört samottal közepesen soványított, gyorskorongolt, kívül felső részén sűrű korongolási hornyokkal, alsó részén jól elsimított, belül enyhe korongolási bordákkal, szürkés téglaszín, törésében szürke, gömbös testű edény töredékei.

9. Egyéb (IF9)

– *Edényfűl*

(1 db; IF9; 1. ház; 14. kép 8)

Tört samottal, apró kavicsal erősen soványított agyagból készült, téglaszín, keményre égetett; enyhén ívelt, profilált szalagfűl töredéke; alsó részén az edény testéhez rögzítéssel, a felragasztáskor belenyomódott ujjnyommal.

– *Tál*

(2 db; IF9e2; 37. ház; 14. kép 5; 21. kép 3)

Tört kavicsal közepesen-erősen soványított agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, a soványító anyagtól enyhén érdes felületű; sötétvörösre égetett; sötétszürke-feketébarna engóbbal; lepusztult felszínű; csaknem vízszintesen kihajló, rövid, enyhén duzzadt perem; kónikusan összeszűkülő oldalú, élesen megtörő ívű öblös tál; peremén bekarcolt hullámvonalköteggel díszített.

– *Bögre*

(1 db; IF9d3; perem; 3; 56. ház; 9. kép 3; 21. kép 10)

Meszes, apróra tört kavicsal, durva homokkal soványított; gyorskorongolt; jó kidolgozása, jól elsimított; keményre, feketés szürkére égetett; közepesen kihajló, függőlegesen elsimított, fedőhornyos perem; összeszűkülő száj, rövid nyak, csapott váll, ovális test; 3 soron bekarcolt vízszintes vonalkötegekkel díszített.

– *Korsó*

(1 db; IF9b1; 75. ház; 4. kép 5; 21. kép 9)

Tiszta, jól iszapolt, kevés tört, meszes kavicsot tartalmazó agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, jól elsimított; keményre, csengő hangúra égetett, szürke, világosszürke; magas, hengeres, bordázott szájú, rövid nyakú füles korsó töredéke.

– *Kisfazék*

(1 db; IF9d1; 75. ház)

Csillámmal, tört meszes kavicsal közepesen-erősen soványított agyagból gyorskorongolt; durvább kidolgozása, kívül-belül enyhe korongolási bordákkal; feketésbarna, barna, sötét téglaszín foltos, másodlagosan megégett; gömbös testű edény díszítetlen oldaltöredéke.

– *Korsó*

(6 db; IF9b3; 79. ház; 6. kép 2)

Durva, csillámos homokkal, samott lisztrel soványított agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, kívül viszonylag jól elsimított, alsó részén polírozott, belül sűrű korongolási csíkok; belül vörös, szürkés vörös, kívül barna, szürkésbarna, közepesen égetett; rövid, felálló, vízszintesen elsimított, fedőhornyos perem, rövid, hengeres nyak, erősen szélesedő, ovális test, erősen összeszűkülő alj, profilált szalagfüllel a hastól a nyakig; 6 soron váltakozva bekarcolt vízszintes- és hullámvonalköteggel díszítve.

– *Fazék*

(4 db; IF9d3; perem; 2b; 79. ház; 9. kép 1)

Csillámos, durva homokkal, samott lisztrel soványított agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, kívül-belül korongolási csíkokkal szürke, barna, sötétbarna, másodlagosan égett; függőleges, ferdén elsimított, fedőhornyos perem, rövid nyak, ovális test; sekélyen bekarcolt vízszintes vonalkötegekkel díszített, alsó rész polírozott.

– *Edénynyak*

(1 db; IF9; 92. ház; 6. kép 7)

Jól iszapolt, tiszta, kevés homokkal soványított agyagból; gyorskorongolt, kívül-belül jól elsimított; keményre égetett, sárgás szürke, rózsaszínes szürke; lefelé enyhén szélesedő, magas, hengeres edénynyak; díszítetlen.

– *Bögre*

(1 db; IF9d; perem: 1c; M ház; 8. kép 7)

Tiszta, kevés csillámos homokot tartalmazó agyagból gyorskorongolt; nagyon jó minőségű, jó kidolgozása, kívül polírozott felületű; barnás téglaszínre égetett, matt sötétvörös bevonattal kívül; enyhén kihajló, tölcséres, legömbölyített perem, enyhén összeszűkülő száj, enyhén kiülő ívelt váll; díszítetlen.

– *Fazék*

(3 db; IF9d; CXXVIII. gödör)

Apróra tört kavicssal erősen soványított agyagból, gyorskorongolt; jól, élénk téglaszínre égetett; a soványító anyag kiüt a felszínre, érdes; enyhén ívelt, díszítetlen edényoldal töredékei.

– *Korsó*

(1 db; IF9b₁; II. kút; 4. kép 4)

Jó minőségű, tiszta, pár szem tört kavicssal soványított agyagból gyorskorongolt; jó kidolgozása, jól elsimított; szürke, egyenletesen, keményre égetett; hosszú, lefelé enyhén összeszűkülő, tölcséres, bordázott peremű korsó töredéke.

Jegyzetek

- ¹ Hasonló, egységes formai tipológia eltérő technológiai alcsoportokkal: Vida Tivadar IA – pecsételt díszű kerámia –, IIIE csoportnál – ún. Prágai-típusú edények – (VIDA 1999, 33–41, 144–154).
- ² A tárgyalandó anyagcsoport jellegzetességei miatt volt szükség az első látásra nagyszámú technológiai-alcsoport létrehozására. Az IF csoport importátumot tartalmaz, mely különböző területekről, fazekasműhelyekből érkezik, így bár formai jegyeik megegyeznek, anyaguk néha jelentősen különbözik. A csoport ezen kívül feltehetően helyi termékeket is tartalmaz, melyekkel az importátum próbálták utánozni. Ez a folyamat egyfajta kísérletezéssel is együtt járt, mely megint csak növeli az anyagcsoportok számát.
- ³ A továbbiakban Vida Tivadar rendszerének alapjait megtartva kis betűvel jelöltem az alapformát, számmal (alsó indexben) az alapformán belüli változatot. Ugyanakkor a tipológiában sem tartottam meg a már meglevő rendszert az újonnan megismert típusok sokfélesége miatt.
- ⁴ A Kölked-feketekapui telepen, a több mint 400 avar kori objektumból ezen kívül még 12 mázas edénytöredék került elő. Ezen korsó töredékei kivételével az összes római korinak tartható. A korsó töredékeit első sorban a biztosan római korinak meghatározható daraboktól elütő, más, késő antik jellegű avar kori kerámiákéval megegyező anyaga, kidolgozása alapján soroltam az IF csoportba.
- ⁵ A kölkedi telep feltárt részén nincs nyoma eróziós folyamatnak, a magasabban fekvő objektumokat a szán-

tás bolygatta. A modern felszíntől 50–60 cm mélységig, a domb magasabb részein 40 cm mélységig szántással kevert réteg helyezkedik el. Ennek a rétegnek a határán levő objektumoknál, pl. kemencék agyaggal tapasztott sütőfelületén az eke barázdáinak az alja megfigyelhető. A lelőhely területét, az első fennmaradt határjárása, 1220 óta biztosan folyamatosan szántónak használta (GYÖRFFY 1966, 331; BEZERÉDY 1997, 5–11), a 10. században, az egykori avar kori falutól 2 kilométerre megtelepedett magyarság. Feltehetően az avar kori járószint szinte teljes eltűnését ennek az intenzív mezőgazdasági tevékenységnek, és nem az erózióknak tulajdoníthatjuk.

- ⁶ Az IF csoport mellett ugyanakkor több korsó, tál került elő más gyorskorongolt, ritkán kézzel formált anyag-típusokból (IIID anyagból) is. A gyorskorongoltak közt a kora avar kori szürke (IB), fekete (IC) kerámiával szemben különösen nagy számú korsó, tál készül a szürke gyorskorongolt házi kerámiából (IG).
- ⁷ A 2., 3., 7., 8. alcsoport, és a 9. csoportból a szürke b₁ típusú korsók.
- ⁸ A 30., az 59., a 102., a 107., a 161. házak és a II. kút, illetve azok környezete.
- ⁹ A kancsó párhuzamait Dél-Itália, Szicília romanizált lakosságainak 6–7. századi temetkezéseiből ismertek (RIEMER 2000 187–188, Taf. 92/4, 9–10, Taf. 120/3, Taf. 121/4, Taf. 128/3).
- ¹⁰ Ilyenek: 120. ház nagyméretű tárolóedénye (10. kép 3), 145. ház ovális testű bögréje (17. kép 8).

IRODALOM

ADRIZZON—BORTOLETTO
1996

ARTHUR—PATTERSON
1994

ADRIZZON, V.—BORTOLETTO, M., *Recipienti in ceramica grezza dalla laguna di Venezia*. in: La ceramica altomedievale (fine VI – X secolo) in Italia settentrionale: produzione e commerci. 6° seminario sul tardoantico e l'altomedioevo in Italia centrosettentrionale. Monte Barro – Galbiate (Lecco) 21–22 aprile 1995. (a cura di BROGIOLO, G. P.–GELICHI, S.) DocArch 7 (1996) 33–57.

ARTHUR, P.—PATTERSON, H., *Ceramics and early Medieval Central and Southern Italy: „a potted History”*. in: La storia dell'alto medioevo Italiano (VI–X secolo) alla luce dell' archeologia. (a cura di FRANCOVICH, R. –

- NOYÉ, Gh.) Convegno Internazionale (Siena, 2–6 dicembre 1992), Biblioteca di Archeologia Medievale, Firenze 1994, 409–442.
- BÁLINT 1991 BÁLINT CS., *Die spätawarezeitliche Siedlung von Eperjes*. VAH IV(1991).
- BARNEA et alii 1979 *Tropaeum Traiani I. Cetatea*. (ed. BARNEA, A.-BOGDAN CĂTĂNICIU, I.-MĂRGINEANU, M.–CĂSTOIU, Gh.) BiArh XXXV(1979).
- BAUER et alii 1986 BAUER, I.—ENDRES, W.—KORKHOFF-HADER, B.—KOCH, R.—STEPHAN, H.-J., *Leitfaden zur Keramikbeschreibung. Mittelalter und Neuzeit. Terminologie, Typologie, Technologie*. Kataloge der Prähistorischen Staatssammlung Beiheft 2. Kallmünz 1986.
- BEZERÉDY 1997 BEZERÉDY GY., *Kölked története*. Kölked 1997.
- BIERBRAUER 1987 BIERBRAUER, V., *Invillino-Ibligo in Friaul. I. Die römische Siedlung und das spätantiken-frühmittelalterliche Castrum*. Mit Beiträgen von Bosio, L., von den Driesch, A., Mackensen, M., und Stork, M. MBV 33 (1987).
- BIERBRAUER 2000 BIERBRAUER, V., *Friaul im 5.–8. Jahrhundert: Siedlungsgeschichtliche Grundlinien aus archäologischer Sicht. – Furlanije v razdobju od 5. do 8. stoletja: temeljne pozete poselitvene zgodnovine z arheološkega vidika*. in: Slovenija in sosednje dežele med antiko in Karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze. Slowenien und die Nachbarländer zwischen antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese I–II. (Ur./Hrsg. BRATOŽ, R.) Ljubljana 2000, 299–328.
- BJELAJAC 1990 BJELAJAC, Lj., *La céramique et les lampes*. in: Caričin Grad II. Le quartier Sud-ouest de la ville haute. (Éd. BAVANT, B.—KONDIĆ, V.—SPIESER, M.) Collection de l'École Française de Rome 75. Belgrade-Rome 1990, 161–190.
- BOLTA 1981 BOLTA, L., *Rifnik pri Šentjurju. Poznoantična naselbina in grobišče. – Rifnik. Spätantike Siedlung und Gräberfeld*. KiM 19 (1981).
- BÓNA 1973 BÓNA I., *VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. – Avarische Siedlungen aus dem 7. Jahrhundert und ein Ungarisches Dorf aus der Árpádenzeit (11.–13. Jh.) in Dunaújváros*. Fontes ArchHung 1973.
- BÖTTGER 1982 BÖTTGER, B., *Die Gefäßkeramik aus dem Kastell Iatrus*. in: Iatrus-Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der Donau. II. Ergebnisse der Ausgrabungen 1966–1973. SGA 17 (1982) 33–148.
- BÖTTGER 1987 BÖTTGER, B., *Zur Lebensmittelversorgung der Kastelle am unteren Donaulimes in der Spätantike*. Ratiariensia 3–4 (1987) 225–280.
- BROGIOLO—MASSA—PORTULANO—VITALI 1996 BROGIOLO, G. P.—MASSA, S.—PORTULANO, M.—VITALI, M., *Asso-ciazioni ceramiche nei contesti della prima fase longobarda di Brescia – S. Giulia*. in: La ceramica altomedievale (fine VI – X secolo) in Italia settentrionale: produzione e commerci. 6° seminario sul tardoantico e l'altomedioevo in Italia centrosettentrionale. Monte Barro – Galbiate (Lecco) 21–22 aprile 1995. (a cura di BROGIOLO, G. P.—GELICHI, S.) DocArch 7 (1996) 15–32.
- CASTAGNA—SPAGNOL 1996 CASTAGNA, D.—SPAGNOL, S., *La ceramica grezza dallo scavo dell'Edificio II di Oderzo: una proposta tipologica*. in: La ceramica altomedievale (fine VI–X secolo) in Italia settentrionale: produzione e commerci. 6° seminario sul tardoantico e l'altomedioevo in Italia centrosettentrionale. Monte Barro – Galbiate (Lecco) 21–22 aprile 1995. (a cura di BROGIOLO, G. P.—GELICHI, S.), DocArch 7 (1996) 81–93.
- CAVADA 1992 CAVADA, E., *Elementi romani e germani nel territori e alpino tra Adige e Sarca: aspetti e continuità dell'insediamento*. in: Il territorio tra tardoantico e altomedioevo. Metodi di indagine e risultati. (a cura di BROGIOLO, G. P.—CASTELLETI, L.) 3° seminario sul tardoantico e l'altomedioevo nell'area Alpina a Padana. Monte Barro-Galbiate (Como) 9–11 settembre 1991. Biblioteca di Archeologia Medievale. Firenze 1992, 99–130.
- CIARROCCHI—MARTIN—PAROLI—PATTERSON 1993 CIARROCCHI, B.—MARTIN, A.—PAROLI, L.—PATTERSON, H., *Produzione e circolazione di ceramiche ed altomedievali ad Ostia e Porto*. in: La storia economica di Roma nell'alto medioevo alla luce dei recenti scavi

- archeologici. Atti del Seminario Roma 2–3 aprile 1992. (a cura di PAROLI, L. –DELOGU, P.) Biblioteca di Archeologia Medievale. Firenze 1993, 203–246.
- CIGLENEČKI 1984 CIGLENEČKI, S., *Die Keramik des 4.–6. Jahrhunderts von Gradec Tinje und Korinjski hrib, Slowenien*. ArchA 68 (1984) 131–328.
- CIGLENEČKI 2000a CIGLENEČKI, S., *Archaeological investigations of decline of antiquity in Slovenia. – Arheološke raziskave zatona antike v Sloveniji*. in: Slovenija in sosednje dežele med antiko in Karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze. Slowenien und die Nachbarländer zwischen antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese I–II. (Ur./Hrsg. BRATOŽ, R.) Ljubljana 2000, 119–139.
- CIGLENEČKI 2000b CIGLENEČKI, S., *Tinje nad Loko pri Žusmu. Poznoantična in zgonjes-rednjeveška naselbina. – Tinje oberhalb von Loka pri Žusmu. Spätantike und frühmittelalterliche Siedlung*. Ljubljana 2000.
- CLAUDE 1985 CLAUDE, D., *Der Handel im westlichen Mittelmeer während des Frühmittelalters*. in: Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa II. AAWG 144 (1985).
- CRAWFORD 1990 CRAWFORD, J. S., *The Byzantine Shops at Sardis*. Archaeological Exploration of Sardis 9. London 1990.
- DARK 2001 DARK, K., *Byzantine pottery*. h. n. 2001.
- DIMITRIJEVIĆ 1982–83 DIMITRIJEVIĆ, D., *Szapaja, rimska i srednjovekovna utvrđena na osztrvu kod Sztare Palanke*. Starinar 33–34 (1982–83) 29–62.
- DOLINESCU-FERCHE 1984 DOLINESCU-FERCHE, S., „*Ipotesti-Ciurel-Cindesti*” (*V^e–VIIe siècles*). *La situation en Valachie*. Dacia 28 (1984) 117–147.
- FALKNER 1999 FALKNER, R. K., *The Pottery*. in: POULTER, A. G.–FALKNER, R. K.–SHEPHERD, J. D., *Nicopolis ad Istrum: A Roman to Early Byzantine City. The Pottery and Glass*. Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London 57. London 1999, 55–296.
- FIUMI—PRATI 1983 FIUMI, F.–PRATI, L., *Note sulla ceramica comune*. in: Ravenna e il Porto di Classe. Venti anni di ricerche archeologiche tra Ravenna e Classe. (a cura di MONTANARI, G. B.) Bologna 1983, 118–126.
- GARAM 2001 GARAM, É., *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*. MonAvarArch 5 (2001).
- GELICHI 1983 GELICHI, S., *Ceramica grezza altomedievale*. in: Ravenna e il Porto di Classe. Venti anni di ricerche archeologiche tra Ravenna e Classe. (a cura di MONTANARI, G. B.) Bologna 1983, 127–129.
- GROSS 1991 GROSS, U., *Mittelalterliche Keramik zwischen Neckarmündung und Schwäbischer Alb. Bemerkungen zur räumlichen Entwicklung und zeitlichen Gliederung*. Forschungen und Berichte der Archäologie des Mittelalters in Baden-Württemberg 12. Stuttgart 1991.
- GUGLIELMETTI 1996 GUGLIELMETTI, A., *La ceramica comune fra fine VI e X sec. a Brescia, nei siti di casa Pallaveri, palazzo Martinengo Cesaresco a piazza Labus*. in: La ceramica altomedievale (fine VI–X secolo) in Italia settentrionale: produzione e commerci. 6° seminario sul tardoantico e l’altomedioevo in Italia centro-settentrionale. Monte Barro – Galbiate (Lecco) 21–22 aprile 1995. (a cura di BROGIOLO, G. P.–GELICHI, S.) DocArch 7 (1996) 9–13.
- GYÖRFFY 1966 GYÖRFFY GY., *Az Árpád-kori Magyarországtörténeti földrajza I*. Budapest 1966.
- HAJNAL 2003 HAJNAL ZS., *Mécsesek a Kölked-feketekapui avar telepről. – Öllampen aus der Awarensiedlung Kölked-Feketekapu*. ArchÉrt 128 (2003) 195–227.
- HAYES 1992 HAYES, J. W., *Excavations at Saraçane in Istanbul 2. The Pottery*. Princeton 1992.
- HEEGE 1995 HEEGE, A., *Die Keramik des frühen und hohen Mittelalters aus dem Rheinland. Stand der Forschung-Typologie, Chronologie, Warenarten*. Archäologische Berichte 5. Bonn 1995.
- v. HESSEN, 1968 v. HESSEN, O., *Die langobardische Keramik aus Italien*. Wiesbaden 1968.

- HÜBENER 1969 HÜBENER, W., *Absatzgebiete frühgeschichtlicher Töpfereien in der Zone nördlich der Alpen. Beiträge der Merowingerzeit. Antiquitas III*, 6. Bonn 1969.
- JANKOVIĆ 1981 JANKOVIĆ, D., *Podunavski deo oblasti Akvisa u VI i početkom VII veka*. Beograd 1981.
- JOVANOVIĆ 1982–83 JOVANOVIĆ, M., *Hajducska Vodenica, kasznoanticksko i ranovizantijszko utvrt'ene*. *Starinar* 33–34 (1982–83) 139–331.
- KEAY 1984 KEAY, S. J. *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence*. BAR-IS 196. Oxford 1984.
- KISS 1992 KISS A., *Germanen im awarenzeitlichen Karpatenbecken*. In: *Awarenforschungen*. (Hrsg. DAIM, F.) *Archaeologia Austriaca Monographien* 1. Studien zur Archäologie der Awaren 4. Wien 1992, 35–134.
- KISS 1996 KISS A., *Das frühawarenzeitlich gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A*. Mit Beiträgen von M. Martin, P. Stadler und I. Takács. *Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie* 2. Studien zur Archäologie der Awaren 5. Innsbruck 1996.
- KISS 2002 KISS A., *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Kölked-Feketekapu B. I–II*. *MonAvarArch* 6 (2002).
- KISS G. 1983 KISS G., *Egy avarkori fülbevalótípusról. – Über einem awarenzeitlichen Ohrgehängertyp*. *ArchÉrt* 109 (1983) 100–111.
- KLEIN-PFEUFFER 1993 KLEIN-PFEUFFER, M., *Merowingerzeitliche Fibeln und Anhänger aus Preßblech*. *Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte* 14. Marburg, 1993.
- KNIFIC 1994 KNIFIC, T., *Vranje near Sevnica: A Late Roman Settlement in the Light of Certain Pottery Finds*. *AV* 45(1994)211–237.
- KUZMANOV 1985 KUZMANOV, G., *Rannovizantijszka keramika ot Trakija i Dakija (IV- nacsaloto na VII. v.). – Ceramique de la haute epoque Byzantine provenant de Thrace et de Dacie (IVe– le debut du VIIe s.)* Razkopki i Proucsvanija XIII. Szofija, 1985.
- KUZMANOV 1987 KUZMANOV, G., *Ceramica del primo periodo bizantino a Ratiariensia*. *Ratiariensia* 3–4 (1987) 111–118.
- KUZMANOV 1992 KUZMANOV, G., *Die lokale Gafäßkeramik*. in: *Die spätantiken Befestigungen von Sadovec (Bulgarien). Ergebnisse der deutsch-bulgarisch-österreichischen Ausgrabungen 1934–1937*. (Hrsg. UENZE, S.) *MBV* 43 (1992) 201–222.
- LANDSTÄTTER 2000a LANDSTÄTTER, S., *Von Noricum Mediterraneum zur Provincia Scylaborum. Die Kontinuitätsfrage aus archäologischer sicht. – Od Sredozemskega Norika do Provincia Scylaborum. Vprašanje kontinuitete z vidika arheologije*. in: *Slovenija in sosednje dežele med antiko in Karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze. Slowenien und die Nachbarländer zwischen antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese I–II*. (Ur./Hrsg. BRATOŽ, R.) Ljubljana 2000, 219–240.
- LANDSTÄTTER 2000b LANDSTÄTTER, S., *Die materielle Kultur der Spätantike in den Ostalpen. Eine Fallstudie am Beispiel der westlichen Doppelkirchenanlage auf dem Hemmaberg*. *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission Öst. Ak. Wiss. Phil.-hist. Klasse* 35. Wien 2000.
- LOBBEDEY 1968 LOBBEDEY, U., *Untersuchungen mittelalterlicher Keramik vornehmlich aus Südwestdeutschland*. *Arbeiten zur Frühmittelalterforschung. Schriftenreihe des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster* 3. Berlin 1968.
- LOSERT 1993 LOSERT, H., *Die früh- bis hochmittelalterliche Keramik in Oberfranken*. *ZfAM Beiheft* 8 (1993).
- LÜDTKE 1985 LÜDTKE, H., *Die mittelalterliche Keramik von Schleswig. Ausgrabungen Schild 1971–1975*. *Berichte und Studien* 4. Neumünster 1985.
- MACKENSEN 1987 MACKENSEN, M., *Mediterrane Sigillata, Lampen und Amphoren*. in: BIERBRAUER, V. *Invillino-Ibligo in Friaul. I. Die römische Siedlung und das*

- MACKENSEN 1992 spätantiken-frühmittelalterliche Castrum. Mit Beiträgen von Bosio, L., von den Driesch, A., Mackensen, M., und Stork, M. MBV 33 (1987) 229–265.
MACKENSEN, M., *Amphoren und Spatheia von Golemanovo Kale*. in: Die spätantiken Befestigungen von Sadovec (Bulgarien). Ergebnisse der deutsch-bulgarisch-österreichischen Ausgrabungen 1934–1937. (Hrsg. UENZE, S.) MBV 43 (1992) 235–254.
- MASSA—PORTULANO—VITALI 1999 MASSA, S.—PORTULANO, B.—VITALI, M., *I contesti della prima e piena fase longobarda*. in: S. Giulia di Brescia gli scavi dal 1980 al 1992. Reperti preromani romani e alto medievali. (a cura di BROGIOLO, G. P.) Firenze 1999, 333–345.
- OD RIMLJANOV DO SLOVANOV OD RIMLJANOV DO SLOVANOV. *Predmeti*. (Ur. BITENC, P.—KNIFIC, T.) Ljubljana 2001.
- ORTON—TYERS—VINCE 1997 ORTON, C.—TYERS, P.—VINCE, A., *Pottery in Archaeology. Cambridge Manuals in Archaeology*. Cambridge 1997³ (1993).
- PANTÓ 1996 PANTÓ, G., *La ceramica in Piemonte tra la fine del VI e il X secolo*. in: La ceramica altomedievale (fine VI–X secolo) in Italia settentrionale: produzione e commerci. 6° seminario sul tardoantico e l'altomedioevo in Italia centro-settentrionale. Monte Barro–Galbiate (Lecco) 21–22 aprile 1995. (a cura di BROGIOLO, G. P.—GELICHI, S.) DocArch 7 (1996) 95–127.
- POHL 1988 POHL, W., *Die Awaren. Ein Steppenvolk im Mitteleuropa 567–822 n. Chr.* München 1988.
- POPVIĆ 1987 POPVIĆ, M., *Szvetinja, novi podaci o ranovizantijskom Viminacijumu. – Svetinja. Contribution to the study of the early Byzantine Viminacium*. Starinar 38 (1987) 1–38.
- POPVIĆ 1999 POPVIĆ, M., *Tvrđava Ras. – Fortress Ras*. Arheološki Institut Posebna izdanja 34. Beograd 1999.
- REYNOLDS 1995 REYNOLDS, P., *Trade in the Western Mediterranean AD 400–700: The ceramic evidence*. BAR-IS 604 (1995).
- RIEMER 2000 RIEMER, E., *Romanische Grabfunde des 5.–8. Jahrhunderts in Italien*. Internationale Archäologie 57. Bonn 2000.
- RILEY 1979 RILEY, J. A., *The Coarse Pottery from Berenice*. in: Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice) II. Supplements to Lybia Antiqua V. Tripoli 1979, 91–466.
- ROBINSON 1959 ROBINSON, H. S., *Pottery of the Roman Period. Chronology. The Athenian Agora. Results of Excavations conducted by the American School of Classical Studies at Athens*. vol. 5. Princeton 1959.
- RODRIGUEZ 1992 RODRIGUEZ, H., *Bemerkungen zur relativchronologischen Gliederung der südostalpinen spätrömisch-spätantiken Gebrauchskeramik*. in: Il territorio tra tardoantico e altomedioevo. Metodi di indagine e risultati. (a cura di BROGIOLO, G. P.—CASTELLETTI, L.) 3° seminario sul tardoantico e l'altomedioevo nell'area Alpina a Padana. Monte Barro–Galbiate (Como) 9–11 settembre 1991. Biblioteca di Archeologia Medievale, Firenze 1992, 159–178.
- ROMA *Roma dall' antichità al medioevo. Archeologia e storia. Nel Museo Nazionale Romano Crypta Balbi*. (a cura di ARENO, M. S.—DELOGU, P.—PAROLI, L.—RICCI, M.—SAGUÈ, L.—VENDITTELLI, L.) Roma, 2001.
- SAN SALVATORE, BRESCIA *San Salvatore di Brescia. Materiali per un museo. I. Catalogo della mostra giugno-novembre 1978*. Brescia 1978.
- SCORPAN 1973 SCORPAN, C., *Săpăturile arheologice de la Sacidava. (1969–1972) – Die archäologischen Ausgrabungen von Sacidava. (1969–1972) – The archaeological excavations in Sacidava. (1969–1972)* Pontica 6 (1973) 267–332.
- SCORPAN 1976 SCORPAN, C., *Originii și linii evolutive în ceramica romano-bizantină (sec. IV–VII) din ariile mediteraneană și Pontic. – Origines et lignes évolutives de la céramique romano-byzantine (IVe–VIIe siècles) de l'espace méditerranéen et pontic*. Pontica 9 (1976) 155–185.

- STAFFA 1997 STAFFA, A. R., *I Longobardi di Abruzzo (sec. VI–VII)*. in: L'Italia centro-settentrionale in età longobarda. (a cura di PAROLI, L.) Biblioteca di Archeologia Medievale, Firenze 1997, 113–166.
- STAFFA—ODOARDI 1996 STAFFA, A. R.—ODOARDI, R., *Le produzioni ceramiche in Abruzzo fra V e XII secolo*. in: La ceramica altomedievale (fine VI–X secolo) in Italia settentrionale: produzione e commerci. 6° seminario sul tardoantico e l'altomedioevo in Italia centrosettentrionale. Monte Barro – Galbiate (Lecco) 21–22 aprile 1995. (a cura di BROGIOLO, G. P.–GELICHI, S.) DocArch 7 (1996) 171–215.
- STARE, V. 1980 STARE, V., *Kranj. Nekropola iz časa preseljevanja ljudistev*. KiM 18(1980).
- STEINKLAUBER 2001 STEINKLAUBER, U., *Der Duel und seine Kleinfunde*. Carinthia I 180 (2001) 109–136.
- STOPPIONI PICCOLI 1983 STOPPIONI PICCOLI, M. L., *Le anfore*. in: Ravenna e il Porto di Classe. Venti anni di ricerche archeologiche tra Ravenna e Classe. (a cura di MONTANARI, G. B.) Bologna 1983, 130–146.
- SZŐKE 1980 SZŐKE B. M., *Zur awarenzeitlichen Siedlungsgeschichte des Körös-Gebietes in Südost-Ungarn*. Acta ArchHung 32 (1980) 181–203.
- TOMOVIĆ 1982–83 TOMOVIĆ, M., *Tekija, keramika sva utvrt'en'e*. Starinar 33–34 (1982–83) 345–353.
- VADAY 1996 VADAY A., *Roman period Barbarian settlement at the site of Gyoma 133*. in: Cultural and Landscape Changes in S-E Hungary II. Prehistoric, Roman Barbarian and Late Avar Settlement at Gyoma 133 (Békés County Microregion) (ed. VADAY A.) Achaesolingua 5. Budapest 1996, 51–306.
- VADAY 1999 VADAY A., *Az avar kori telep értékelése*. in: Kompolt-Kistér. Újkőkori, bronzkori, szarmata és avar lelőhely. Leletmentő ásatás az M3 autópálya nyomvonalán. (szerk. PETERCSÁK T.–SZABÓ J. J.) HMRK 1999, 233–254.
- VADAY—HORVÁTH 1999 VADAY A.—HORVÁTH F., *A szarmata telep értékelése*. in: Kompolt-Kistér. Újkőkori, bronzkori, szarmata és avar lelőhely. Leletmentő ásatás az M3 autópálya nyomvonalán. (szerk. PETERCSÁK T.–SZABÓ J. J.) HMRK 1999, 179–232.
- VALENTI 1996 VALENTI, M., *La ceramica comune nel territorio settentrionale senese tra V – inizi X secolo*. in: La ceramica altomedievale (fine VI–X secolo) in Italia settentrionale: produzione e commerci. 6° seminario sul tardoantico e l'altomedioevo in Italia centrosettentrionale. Monte Barro – Galbiate (Lecco) 21–22 aprile 1995. (a cura di BROGIOLO, G. P.–GELICHI, S.) DocArch 7 (1996) 143–169.
- VASIĆ 1982–83 VASIĆ, M., *Csezava-Castrum Novae*. Starinar 33–34 (1982–83) 92–122.
- VÉKONY 1974 VÉKONY, G. *A koraavarkori keramikatípusok történeti topográfiájához. – Zur geschichtliche Topographie der frühawarenzeitlichen Keramiktypen*. ArchErt 70 (1974) 211–232.
- VIDA 1996 VIDA T., *Avar Period Settlement remains and graves at the site of Gyoma 133*. in: Cultural and Landscape Changes in S-E Hungary II. Prehistoric, Roman Barbarian and Late Avar Settlement at Gyoma 133 (Békés County Microregion) (ed. VADAY A.) Achaesolingua 5. Budapest 1996, 323–364.
- VIDA 1999 VIDA, T., *Die awarenzeitliche Keramik I. (6.–7. Jh.)*. VAH VIII (1999).

KERAMIK SPÄTANTIKEN CHARAKTERS AUS DER AWARENZEITLICHEN SIEDLUNG KÖLKED-FEKETEKAPU

Auszug

Attila Kiss hat zwischen 1970 und 1999 einen awarenzeitlichen Gräberfeld- und Siedlungskomplex in Kölked-Feketekapu freigelegt. Der Ausgräber hat die Gräberfelder veröffentlicht und aufgearbeitet,

doch ist wegen seines plötzlichen Todes die Untersuchung des Fundmaterials der Siedlung nicht fertig geworden. Das im weiteren publizierte Material ist die erste aufgearbeitete Keramikgruppe, weshalb hier

auch die Untersuchungsmethode des Fundmaterials mitgeteilt wird.

Die in der Siedlung gefundenen 15–20000 Keramikbruchstücke sind technologisch ebenso wie vom Material her in gut unterscheidbare Gruppen zu gliedern, deren der für sie typische Formenschatz sich an den Gefäßen beobachten läßt. Mit der bei der Aufarbeitung großer Mengen von Keramikmaterial weithin verwendeten Methode wurden zuerst diese Materialgruppen voneinander getrennt, wobei das von Tivadar Vida für die Grabkeramik des 6.–7. Jahrhunderts erarbeitete System zugrunde gelegt und teilweise durch neue Materialgruppen und Formtypen ergänzt wurde. Dabei wurden teilweise wegen des zerbrochenen Siedlungsmaterials die Randtypen gesondert untersucht. Aufgrund der wichtigsten Maßangaben das Vorkommen der einzelnen Maße und ihre Zusammenhänge innerhalb der einzelnen Gefäßformen (Häufigkeit, standardisierbare Maßkategorien). Indem ich den prozentuellen Anteil der Ränder und Böden untersuche und durch das erhaltene Bild des Bruchprozesses und des tafonomischen Verlustes korrigiere, möchte ich die geschätzte Gefäßzahl, die Rekonstruktion des Gefäßbestandes der Haushalte innerhalb der einzelnen Horizonte vornehmen. Eine große Hilfe nicht nur bei der Rekonstruktion der Gefäßformen, sondern auch bei der chronologischen Bestimmung der Keramikmaterialgruppen und ihrer einzelnen Gefäßformen bieten die Gräberfeldbeigaben, die mit Metallfunden datierten, ins Grab beigegebenen intakten Gefäße. Nach der Aufgliederung des Siedlungsmaterials in Horizonte und der Beobachtung der allmählichen Veränderung des prozentualen Anteils und der Formenzusammensetzung der einzelnen Materialgruppen würde eine Untersuchung der räumlichen Verteilung des Fundmaterials innerhalb der einzelnen Perioden den Vergleich der gleichzeitig existierenden Haushalte ermöglichen. Dann wird ein Vergleich der Horizonte der Siedlung und der Haushalte mit den Bestattungen der Gräberfeldphasen die Komplexuntersuchung der einstigen Bevölkerung möglich werden lassen.

Der bedeutende spätantike Einfluß, der sich im Material der awarenzeitlichen Gräberfelder von Kölked-Feketekapu gezeigt hat, findet sich auch in den Funden der zu ihnen gehörenden Siedlung. Dieser drückt sich aus in der Geldwechselwaage (Grube LIII), zwei Schlangenkopfarmringen (Haus 107 und 120), vielen Haarnadeln mit Löffelenden (Haus 15, 47, 102, 120, 122, 129, 132) und den in vier Objekten gefundenen Lampen. Bei den Keramikbruchstücken, dem überwiegenden Teil des Fundmaterials, fand sich die in der awarenzeitlichen Grabkeramik schon in kleiner Zahl bekannte spätantike Importware und die diese imitier-

enden Tongefäße – einzigartig unter den erforschten Siedlungen der Epoche – auch in der Siedlung.

Anders als bei der von Tivadar Vida in die IF-Materialgruppe eingeteilten Grabkeramik unterschiedlichen Materials betrachtete ich nicht die Formmerkmale, sondern die Materialqualität als Hauptkriterium der Kategorisierung. Innerhalb der Hauptgruppe habe ich viele Untergruppen geschaffen:

IF1: Amphoren

IF2: Auf der schnellrotierenden Scheibe gedrehte und hartgebrannte rote, dunkelrote große Vorratsgefäße aus Ton mit grobkörnigem Sand mittlerer Menge

IF3: Auf der schnellrotierenden Scheibe gedrehte, hart gelblich-rosa-, gelbgebrannte Gefäße, vor allem Töpfe und Näpfe, aus Ton mit wenig grobkörnigem Sand

IF4: Auf der schnellrotierenden Scheibe gedrehte, gelbe, gelblichgrüne Gefäße aus Ton mit viel grobkörnigem Sand und Kieselbruch

IF5: Auf der schnellrotierenden Scheibe gedrehte, dickwandige rotgebrannte Gefäße aus Ton mit mehr oder weniger feinkörnigem Sand und wenig Bruchkalk. Aus diesem Material besteht auch das einzige, vermutlich als völkerwanderungszeitlich bestimmbare glasierte Gefäß.

IF6: Auf der schnellrotierenden Scheibe gedrehte, dünnwandige rot-, bräunlichrotgebrannte Näpfe, Töpfe, Schalen aus Ton mit grobkörnigem Sand mittlerer Menge und Bruchkalk

IF7: Auf der schnellrotierenden Scheibe gedrehte, dünnwandige Näpfe, kleine Töpfe und Schalen guter Qualität aus reinem Ton

IF8: Auf der schnellrotierenden Scheibe gedrehte, braun-, dunkelrotgebrannte gerippte Kugelbauchgefäße aus Ton mit Sand mittlerer Menge und Kieselbruch

IF9: Gefäße aus sonstigem Material

Die Gefäße sind unterschiedlich gearbeitet, je nach Untergruppe ändert sich ihre Ausführung, entsprechend den einzelnen Werkstätten, den verschiedenen Herkunftsorten oder ihres Charakters als Nachahmung. Im allgemeinen gehören sie zu einem der qualitativ besten Typen des Keramikmaterials der Siedlung, sind gut scheibengedreht, hart, massiv gebrannt und geben einen klingenden Ton. In erster Linie sind es Zier- oder Vorrats- oder Transportgefäße, selten sind an ihnen sekundäre Gebrauchsbrandspuren zu erkennen.

Sie sind ihren Formmerkmalen nach in sechs größere Gruppen einzuteilen:

Amphoren: Die zu 20 Amphoren gehörenden 34 Bruchstücke sind in drei Typen zu ordnen. Die Hälfte gehörte zu einem zylindrischen Typ mit durch breite

Rippen gegliedertem Körper. Riley Late Roman 1, Böttger II, Scorpan C und Kuzmanov XIV–XV. Die Bruchstücke zweier großer bauchiger, dicht gerippter Amphoren gehören aufgrund ihrer Formmerkmale zum Typ Riley Late Roman 5/6, Böttger I und Scorpan H–I. Beide sind im Ostmediterraneum weit verbreitete Amphorentypen vom Schwarzen Meer bzw. aus Kleinasien, in denen Wein und Öl transportiert wurde. Ein Fünftel der Amphoren sind kleine, Spatheion-Bruchstücke, ein ebenfalls charakteristischer ostmediterraner Typ, dessen ursprünglich nordafrikanische Formen in dieser Periode vielenorts imitiert wurden, wie auch in den Exemplaren von Kölked. Die Amphorentypen bzw. deren Zusammensetzung sind nicht mit denen aus den Festungen an der unteren Donau verwandt, sondern stehen denen der spätantiken Siedlungen auf dem Nordwestbalkan und in Nordostitalien viel näher und kamen vermutlich auf den Handelsstraßen, die die spätantiken Siedlungen im heutigen Slowenien, Norditalien, Nordkroatien und Nordserbien versorgten, als Emballage, mit Wein oder Öl gefüllt ins awarische Gebiet. Außer in der Kölkeder Siedlung sind in awarischem Gebiet Amphoren nur aus Grabfunden bekannt, in erster Linie im Gebiet zwischen Donau und Theiß. Diese Typen sind aber Formen aus den spätantiken Festungen im Ostteil des Gebietes an der unteren Donau und wurden den Toten als Weinamphoren, als Prestigestücke ins Grab beigegeben.

Krüge: In Kölked fanden sich Bruchstücke von sechs Krügen spätantiker Art. Sowohl die mit geripptem Rand als auch die mit bauchigem Mund sind typische und häufige spätantike Formen vom Balkan.

Feldflaschen: Von dieser Materialgruppe sind drei Bruchstücke einer einzigen Feldflasche erhalten. Aus Kleinasien und Nordafrika sind zahlreiche spätantike Feldflaschen bekannt, allerdings fehlt dieser Gefäßtyp in den dem Awarenreich benachbarten byzantinischen Gebieten.

Töpfe/Näpfe: Sie bilden 60% des Keramikmaterials spätantiker Art der Siedlung von Kölked und wurden in mehreren Größen eines Formentyps gefertigt. Die Hälfte der Gefäße hat einen Munddurchmesser von 13–16 cm, es sind kleinere Töpfe. Ein Viertel von ihnen ist kleiner (9–12 cm) und als Napf bestimmbar, ein weiteres Viertel sind größere Töpfe mit 17–24 cm Munddurchmesser. Weil das Siedlungsmaterial zerbrochen ist, konnte nur von wenigen Töpfen und Näpfen die vollständige Form untersucht werden. Kugelförmige und ovale Gefäßkörper kommen mit gleichem Anteil vor, etwas weniger Gefäße mit konischer Schulter (leicht bikonisch). Alle drei Hauptformtypen kommen in allen drei Größenkategorien

vor. Unter denen mit bikonischem Körper gibt es wenig Näpfe, zumeist sind es große oder kleine Töpfe. Bei denen mit kugelförmigem Körper sind die drei Gruppen gleichmäßig vertreten, bei denen mit ovalem Körper sind die Näpfe häufiger.

Schalen: Schalen unterschiedlichster Form kommen in der spätantiken Keramik in recht großer Zahl vor, in der Kölkeder Siedlung fehlen sie fast völlig bis auf zwei kugelsegmentförmige Schalen mit eingezogenem Rand und zwei gebrochen gebogene Schüsseln mit waagrecht auskragendem Rand.

Vorratsgefäße: Es wurden Bruchstücke von zwei großen Vorratsgefäßen mit Kugelkörper in Kölked gefunden, die wahrscheinlich ebenfalls als Emballage ins Awarengebiet gelangt waren.

Außer dem Material aus der untersuchten Siedlung ist in Kölked aus relativ wenigen Bestattungen Keramik dieses Typs bekannt (A175, A185, A544, A585, B127), die ins zweite und letzte Drittel des 7. Jahrhunderts datiert werden kann. Sie kommt neben der handgeformten Keramik am häufigsten zusammen mit der Gruppe besserer Qualität der frühawarenzeitlichen grauen Keramik (IB₂) mit der späten Variante der gestempelten Keramik, mit beiden Varianten der schwarzen Keramik (IC_{1–2}) und mit der grauen schnellgedrehten Hauskeramik (IG), in kleiner Anzahl auch noch mit den spätesten Varianten dieser schnellgedrehten Materialgruppen vor, am Beginn des massenweisen Erscheinens der langsamgedrehten Keramik, verschwindet dann aber früher als die obigen schnellgedrehten Gruppen (IB₂, IC₂, IG). In Objekten, die durch die spätawarenzeitliche gelbe Keramik datiert werden, fehlt sie schon völlig. Ebenso fast völlig fehlt sie in der frühesten Siedlungsperiode. Deshalb ist ihre Benutzungszeit vom Anfang bis ans Ende des 7. Jahrhunderts zu datieren, vor allem aber ins zweite und letzte Drittel des Jahrhunderts. Sie befindet sich in den 50–70 m voneinander entfernten, zur gleichen Zeit benutzten Objektgruppen der frühawarenzeitlichen Siedlung und deutet damit an, wo die reicheren Haushalte ihren Abfall deponierten.

Ein kleiner Teil der Keramik spätantiker Art war gewiß Importware, wie etwa die Amphoren, aber der überwiegende Teil bestand wahrscheinlich aus lokalen Nachahmungen: das Material stimmt teilweise mit dem der vermutlich am Ort hergestellten grauen schnellgedrehten Hauskeramik (IG) und gewisser handgeformter Gefäße überein und unterscheidet sich von ihnen nur in der Bearbeitung und im Brand. Eine sichere Absonderung wird ebenso wie die Bestimmung der Herkunftsorte erst nach Durchführung naturwissenschaftlicher Untersuchungen möglich. Zwar weist das Keramikmaterial aufgrund seiner Formmerkmale Beziehungen zur spätantiken Keramik

der byzantinischen Provinzen an der unteren Donau auf, es ist aber ebenfalls durch diese Merkmale noch stärker mit dem Fundmaterial vom Nordwestbalkan bzw. aus Nordostitalien verbunden.

Der starke spätantike Einfluß, der bei der Analyse des Materials aus den Kolkeder Gräberfeldern nachgewiesen wurde, findet sich auch im Siedlungsmaterial. Die Elemente der spätantiken Sachkultur gehören mit zum Alltagsleben und zur Tracht der Bevölkerung. Im Gegensatz zu den Amphoren in den Gräbern awarischer Vornehmer im Gebiet zwischen Donau und Theiß ist östlich der Donau keine sonstige Keramik

spätantiken Einflusses bekannt; die dortige Bevölkerung hatte also ein anderes Verhältnis zum mediterranen Kulturkreis. Andererseits ist in den Kolkeder Gräbern und Siedlungsobjekten auch ein germanischer Zug nachzuweisen, der noch bedeutender ist als der spätantike Einfluß. Auch die Zusammensetzung des Keramikmaterials der Siedlung – wenige Schalen und Krüge – zeigt, daß es im Grunde nicht zu einer Bevölkerung spätantiker Herkunft gehört. Auffallend ist noch die geringe Menge von Amphoren gegenüber der byzantinischer Siedlungen bzw. das Fehlen der spätantiken Terra Sigillaten.

Zs. Hajnal
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest Pf. 364
Múzeum krt. 14–16.
H-1370